

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lokal. Historie

fra Sydøstjylland 2013

Lokal.
Historie
fra Sydøstjylland 2013

Lokalhistorie fra Sydøstjylland 2013 – udgivet 3. oktober 2013.
© Historisk Samfund for Sydøstjylland og bidragyderne.

Tryk: PrinfoVejle, Jelling.

ISBN: 978-87-92571-16-8

Redaktion:

Vigand Rasmussen, Svanholmsgade 5, 7100 Vejle, tlf. 75 82 26 56

Astrid Wandel, Trannisvej 29, 6040 Egtved, tlf. 75 55 20 14

Ulla Kellermann, Bjerregade 28, st., 8700 Horsens, tlf. 75 67 62 22

www.hssso.dk

Besøg foreningens hjemmeside, hvor der er aktuelle meddelelser
og forskellige tilbud, bl.a. om arrangementer og køb af bøger.

Omslagsbilledet:

Velling og Klattrup dovandanke. Museet for Smidstrup og Omegn

Lokal. Historie fra Sydøstjylland 2013

(fortsættelse af Vejle Amts Årbog)
(109. årgang)

Årbogen bringer historiske artikler fra samfundets dækningsområde, som er Fredericia, Hedensted, Horsens, Kolding og Vejle kommuner samt den tidligere Nørre Snede Kommune.

FORLAGET JELLING

Sponsormedlemmer:

Billund Airport

Lokalhistorie fra Sydøstjylland er udgivet med støtte fra Vejle, Fredericia og Horsens kommuner.

HØRSENS KOMMUNE

Interesserede firmaer og enkeltpersoner kan tegne et sponsormedlemskab af Historisk Samfund for Sydøstjylland.

Se foreningens hjemmeside www.hssso.dk

Vejle Amts Årbøger 1905-2005 kan ses på foreningens hjemmeside.

Indhold

- 6 Dovendanken – 1800-tallets SMS besked
- af *Stig Ellkier-Pedersen*
- 11 Baggrund for den religiøse vækkelse ”De stærke jyder”
- af *Knud D. Madsen*
- 27 Det gamle sølvbæger fra Brøndsted
- af *Henning Nicolaisen*
- 39 Skoleerindringer fra Dollerup
- af *Bente Thorsen*
- 54 At være skoleelev i Horsens omkring 1920
- af *Bodil Frederiksen*
- 71 Skole- og lærerliv i Stensballe i sidste halvdel af 1900-tallet
- af *Kirsten Nygaard*
- 80 Min tid som voldmester i Fredericia
- af *Henning Møberg*
- 102 Da Vejle var besat
- af *Leif Baun*
- 112 Kvinderne på Bygholm-borgen
- af *Anne-Mette Knudsen*
- 124 Beretninger fra arkiver og museer
- 154 Bogomtale
- af *John Jubler Hansen*
- 156 Årets gang i Historisk Samfund for Sydøstjylland 2012-2013
- 160 Bestyrelsen

Dovendanken

– 1800-tallets SMS-besked

DET PRAKTISKE ARBEJDE MED AT SAMMENLÆGGE SMIDSTRUP-SKÆRUP SKOLES EGNSMINDESAMLING MED MUSEET FOR SMIDSTRUP OG OMEGN BLEV PÅBEGYNDT I NOVEMBER 2012. DET INDEBÆRER, AT OMKRING ET PAR TUSINDE EFFEKTER I EGNSMINDESAMLINGEN REGISTRERES MED FOTO OG ALLE RELEVANTE OPLYSNINGER. OG I FORBINDELSE MED DET ARBEJDE SATTE ISÆR EN AF TINGENE TANKERNE I GANG - OG SATTE UDVIKLINGEN I RELIEF.

AF STIG ELLKIER-PEDERSEN

Hvor en e-mail eller SMS-besked i dag er det helt naturlige, når der skal kaldes til samling, så var det en noget andet metode, der blev brugt på landet i 1800-tallet. Og det er Egnsmindesamlingens sjældne budstikke, Dovendanken, fra Store Velling et fantastisk synligt bevis på.

En helt særlig gave

Min far, skoleinspektør S. Ellkier-Pedersen (1907-1995), tog i 1961 de første spæde skridt til det, der senere skulle blive til Smidstrup-Skærup Skoles Egnsmindesamling. Jeg husker tydeligt, at det for alle de involverede var noget helt særligt, da netop Dovendanken i juli 1962 blev skænket til samlingen af Karoline Christiansen i Store Velling. Den ligner bare en rundstok med afdrejet knop, men repræsenterer jo en helt speciel epoke i kommunikationens historie.

Heldigvis var der på det tidspunkt stadig ældre mennesker, som kunne huske, hvordan budstikken var blevet brugt. Og af det, som de fortalte, og andre gamle optegnelser kunne min far sammenstykke historien om brugen af Dovendanke.

Dovendank det er mit navn...

Fra udflytningsårene i begyndelsen af 1800-tallet og i resten af århundredet var denne slags budstave velkendte og ret så effektive meddelelsesredskaber i mange landbosamfund.

Det var især de såkaldte sogneforstanderskaber og senere sogneråd, der benyttede sig af stokkene, og der kunne i et sogn godt være brug for en budbringer til hvert enkelt boområde.

Det fælles træk for brugen af stokkene var, at en skriftlig besked blev bundet til eller indlagt i staven, som derefter ad en bestemt rute skulle viderebringes fra nabo til nabo inden for en bestemt tid. Den sidste i rækken skulle så bringe den tilbage til udsenderen. Samme princip som i en moderne telefonkæde...

Da budstokkene hver for sig betjente et afgrænset område af sognet, var de sjældent ensartede af udseende. Tværtimod blomstrede fantasien ofte i former, farver og eventuelle udsmykninger - og ikke mindst med hensyn til navnet på budstokken, også kaldet budstikke, bystok, budstav, gade-stok, klemstok, ombuder, videstav, tingstok, varekjæp, meldetræ, rendepind, bykjæp eller byssens stav. Kært barn har mange navne...

Det var absolut ikke velset at smøle med at bringe stokken med beskeden videre. I værste fald kunne det medføre bøde eller det, der var værre: et dril-lende øgenavn til synderen. Og da netop en dovendank var en person, der gik dovnende og danglede den af, er det måske ikke så mærkeligt, at navnet Dovendank gled fra et øgenavn for synderen over på selve den forsvarsløse budstok, også udtrykt i verset:

*Dovendank, det er mit Navn;
Bær mig om til Byens Gavn!
Lyd mig, kom til mit kvarter!
Der du faar at vide mer.*

Meddelelser

De typiske meddelelser, der udsendtes fra fx bylavets oldermand eller sogne-rådsformanden, kunne bl.a. handle om skattebetaling, vejarbejde, ægtkørsel, snekastning, brandøvelser, vaccinationer, skovauktioner samt valg og aflys-ninger af enhver art.

Smidstrup sogn

I Smidstrup sogn har der oprindeligt været dovendanke i følgende områder: Tiufkjær, Haastrup, Klattrup, Velling og Smidstrup. Et par af disse lokaliteter fortælles at have haft flere budstokke i brug, så i alt har der formentlig været 6-8 eksemplarer i sognet. Desværre er kun de to fra Velling og Klattrup bevaret i dag.

Og det er netop dovendanken fra Velling, der er et af klenodierne i samlingen.

Velling dovendank.

Den er helt enkel: en 68 cm lang afdrejet rundstok med en knop i den ene ende, og et markeret felt, hvor man ruller og binder beskeden fast. Den bærer præg af at være blevet brugt, men er ikke overvældende slidt. Det fortælles, at den har været i brug indtil 1915, idet brugen af dovendanke ophører helt i forbindelse med, at telefonerne vandt frem.

Dovendanken fra Klattrup er hjemmehørende på Fredericia Museum. Der er gjort væsentligt mere ud af den, og den bærer også kraftigere præg af at være blevet brugt. Den er 95 cm lang og har øverst et snittet mandshovede og en kasse med oplukkeligt låg, hvor man kan placere den skrevne meddelelse. Selve staven har været sortmalet, og der er belæg for, at kassen har været lyseblå. Det fortælles, at også den har været i brug indtil ca. 1915.

På kassens låg er der følgende håndskrevne inskription:

Klattrup dovendank.

*Jeg bringer lidt Nyt, men må Ei føre Snak.
Til din Nabo mig bring saa skal du ha Tak.
Ærbødigst
Dovendank, Klattrup*

Det helt særlige ved Klattrup dovendanken er også, at den sidste meddelelse stadig ligger i kassen. Der står:

*Mandag d. 22. Marts kl. 6 Aften
modtages Kommuneskat i Klattrup
Skole.
Vejgræs bortlejes.*

Anders Buck.

De øvrige dovedanke fra Smidstrup sogn

Vores viden om de formentlig 4-6 bortkomne dovedanke fra Smidstrup sogn er ret spredt og temmelig usikker. Trods mange forespørgsler og efterlysninger, er det nemlig aldrig lykkedes at komme tættere på skæbnen for de forsvundne stokke.

Men det er tankevækkende, at der i det gamle ugeblad "Spøg og Alvor" i 1898/99 findes en kort beretning om en dovedank, der selv om den øjensynligt med nedenstående beskrivelse ligner Klattrup-stokken, så afviger den så meget fra denne, at der må være tale om en ukendt eller måske ældre Klattrup-stok – eller en af de forsvundne fra en anden egn af sognet.

„Dovendank“.

I Smidstrup Sogn i Vejle Amt har man i gamle Dage paa følgende ejendommelige Maade sammenkaldt Beboerne til Sognekirke.

En blaamalet firkantet Stol, omtrent af en Alens Længde, bringes fra Gaard til Gaard paa den Dag, da Mødet skal holdes. Paa den ene Ende af denne „Budstikke“ er anbragt en Knap, som kan strues af og paa, og som ved et paa samme anbragt Tal angiver Tiden til Mødet. Denne Stol bærer Navnet „Dovendank“, og paa Siderne findes følgende Inscription, der vel daterer sig fra en længst forsvunden Tid:

„Dovendank, det er mit Navn;
bær mig om til Byens Gaard!
Lyd mig, kom til mit Kvarter!
Der du faar at vide mer.“

Undertiden findes endnu en Lap Papir fastgjort ved Knappen med en eller anden supplerende Bemærkning, som f. Ex.: „Tag Penge med!“ og desl. h.

Dovendankvers fra ”Spøg og Alvor” 1898/99.

Kommunikation i tiden

Denne spændende del af vores kommunikationshistorie kan nu opleves på Museet for Smidstrup og Omegn, hvor det er så heldigt, at også Klattrup dovendanken i en periode er udstillet, så man kan se disse to klenodier side om side.

Man kan så spekulere på, hvordan museer om 100-200 år vil vise vores efterkommere, hvordan vi kommunikerede her i starten af 2000-tallet. SMS'er og e-mails er jo ikke helt så håndgribelige...

Velling og Klattrup dovendanke.

Baggrund for den religiøse vækkelse ”De stærke Jyder”

FORORD

V/ ARNE ROSENKVIST, TIDLIGERE MEDLEM AF HSSØ'S BESTYRELSE:

HISTORIEN OM DE ”STÆRKE JYDER” ELLER DE ”GAMMEL STÆRKE”, ER DER SKREVET MANGE SIDER OM, OGSÅ I DETTE SELSKABS ÅRSSKRIFTER. DET ER OFTE HISTORIERNE, DER UDSPILLES OMKRING DEN GAMMELSTÆRKE SMED I KORNING HANS NIELSEN, DER ER NEDSKREVET.

I DENNE ARTIKEL HAR KNUD D. MADSEN BELYST, HVAD DER VAR BAGGRUNDEN FOR, AT NETOP DENNE STÆRKE RELIGIØSE VÆKKELSE OPSTOD HER PÅ EGNEN.

KNUD MADSENS HISTORIE SLUTTER DERFOR OMKRING ÅR 1800, HVOR DE FLESTE ANDRE BERETNINGER OM DE GAMMEL STÆRKE BEGYNDER.

AF KNUD D. MADSEN, KORNING

Pietismens årtier fra 1720 til 1750

For at få forståelse af, hvorfor der på Horsens -Vejle egnen opstod bondeoprør og den første kristne almue bevægelse i Danmark, er det nødvendigt at have kendskab til lands- og lokalhistorien forud for stavnsbåndet og dets ophævelse i 1788.

Kort efter afslutningen af svenskekrigen i 1720 (det er den med Tordenskjold) kom pietismen til Danmark fra Tyskland. Pietisterne havde den opfattelse, at kristne mennesker skulle leve et smukt og rent liv og vise deres tro i gerninger. De regnede alle fornøjelser for syndige og skulle holde sig borte fra dem. De måtte ikke ryge og drikke spiritus eller på anden måde more sig. Gammel - Lutheranerne beskyldte pietisterne for, at de havde brudt med den Lutheranske troslære. De beskyldte dem også for hykleri, hovmod og dømmesyge.

Pietisterne anså det som en kristen pligt at arbejde for, at bøndernes børn fik lært at læse, således at de som voksne kunne læse biblen og andre kristne bøger.

Frederik den 4. blev påvirket af pietisternes holdninger og trosopfattelse i sine sidste regeringsår. Det medførte, at han lod opføre de såkaldte rytterskoler på krongodserne i 1721. Samtidig opfordrede han herremændene til at opføre lignende skoler til bøndernes børn ved deres godser. Kun få herremænd fulgte dog kongens henstilling.

Mange godsejere var af den opfattelse, at hvis bøndernes børn lærte at læse og skrive, ville det medføre, at de som voksne ville blive mere oprørske og opsætsige.

Frederik den 4.'s søn **Kristian den 6.**, der blev konge i 1730, var ikke blot påvirket af pietismen som sin far, men han var fanatisk tilhænger af pietismen i lighed med sin dronning Sofia Magdalene, der var tysk prinsesse.

Kort efter, at Kristian den 6. blev konge, fik han gennemført en streng helligdagslov, der skulle tvinge folk til pietistisk fromhed og gudsfrygt. Hvis nogen blev borte fra gudstjenesten uden særlig grund, blev byboerne straffet med at skulle betale multt til fattigkassen, medens bønderne skulle stå i gabestokken ved kirkedøren den efterfølgende søndag. I 1736 indførtes konfirmationstvang i Danmark. Erik Pontoppidans stærkt prægede pietistiske katekismus blev af kongen kort tid efter befalet til brug for konfirmationsforberedelse i Danmark og Norge.

Mange præster, godsejere og borgere i byerne tilsluttede sig pietismen, efter at Kristian den 6. var blevet konge. Derimod var det kun få steder i Danmark, at bønderne blev pietister. Det kan have baggrund i, at bønderne modsatte sig mere tvang end den, de i forvejen var påtvungen af kongen, godsejer og ridefoged. Kirketvangen, gabestokken og degnens prikkestang var nok noget, der mindede for meget om ridefogedens pisk.

Mange bønder satte også stor pris på hjemmebrygget øl, brændevin og tobaksrygning, som blev kraftig fordømt af pietisterne.

I Løsning og Korning sogne var der pietistiske præster fra 1721 til 1760.

Storgodsejer Lichtenberg – Kongetro og bondevenlig herremand

Lichtenberg var døbt Gerhardt Hansen. Han var søn af en af de rigeste mænd i Horsens. Hans mor var født Lichtenberg og som 14-årig tog han dette navn.

Ussinggård i dag. Hovedbygning blev opført i 1859.

Han forøgede formuen ved ægteskab med borgmesterdatteren Bodil Hofgaard. Lichtenberg var storkøbmand, godsejer, pengeudlåner og fabrikant.

I 1741 købte Lichtenberg Ussinggård, og i 1745 Merringgård.

Den stærkt pietistiske Kristian den 6. henstillede flere gange til godsejerne, at de skulle opføre skoler til fæstebøndernes børn. Men med ringe held, da

Merringgård. Hovedbygningen blev opført i 1855. Over hoveddøren ses de Lichtenbergs våbenskjold.

godsejerne, som nævnt, var modstandere af, at bøndernes børn lærte for meget. Det kunne efter deres opfattelse gøre dem til oprørske fæstebønder. En antagelse der skulle vise sig at være rigtig, idet fæstebønder, der kunne læse og skrive, i slutningen af 1700 tallet, i Korning og andre sogne i Lichtenbergs godsejerområder, kom i strid med såvel godsejer som præst.

Det ramte især Lichtenbergs svigersønner, der ved deres giftermål med Lichtenbergs døtre overtog godserne på Horsens – Vejle kanten. De blev ramt hårdt af bøndernes opsætsighed og udeblivelse fra hoveriarbejdet efter ophævelsen af stavnsbåndet i 1788.

Værst gik det ud over Christian Christopher Gersdorff, der var gift med Lichtenbergs yngste datter Bodil og havde fået tilskødet Merringgård og Usinggård.

Korning Skole

Den første skole i Korning blev taget i brug omkring 1745. Skolen blev benyttet til 1852, hvor der blev opført en ny kommuneskole i Korning. Skolen blev oprettet på godsejer Lichtenbergs initiativ. En degn i Gadbjerg har skre-

De Lichtenbergs våbenskjold (lyset på bjerget). Fra altertavlen i Korning Kirke, ændret i 1756 af de Lichtenberg.

Korning Kirke med løgformet kirketårn bekostet af Lichtenberg i 1740.

vet, at ved den årlige overhøring af børnene mødte ikke blot den lokale præst op, men til degnens store forskrækkelse og overraskelse mødte også Lichtenberg op, samt hans ven Biskop Adolf Brorson, der var kendt for sin sangskrivning og pietistiske trosopfattelse. Lichtenbergs interesse for fæstebøndernes skolegang var uden tvivl skyld i, at på Horsens - Vejle egnen kunne stort set alle læse og skrive i modsætning til fæstebønderne andre steder i landet.

Det er vanskeligt i dag at bedømme, om Lichtenberg fik oprettet skolerne for fæstebønderne børn på baggrund af pietistisk religionsopfattelse, eller det har været mere med henblik på at stå sig godt med den meget pietistiske konge Kristian den 6.

Lichtenberg blev adlet af Kristian den 6. i 1739 og satte nu "de" foran navnet. Han fik titel af etatsråd i 1749.

Det må antages, at Lichtenberg tilstræbte at få pietistiske præster og degne til de sogne han, var kirkepatron for. Lichtenbergs kirker er karakteristiske ved, at de næsten alle har løgkupler.

Rationalismen

– Oplysningstiden på godt og ondt

Efter at Kristian den 6. var død i 1746, blev hans søn **Frederik den 5.** Danmarks konge. Kirketugten blev afskaffet, og det blev igen tilladt at gå til forlystelser, også om søndagen.

Kort før jul i 1760 døde den sidste pietistiske sognepræst for Løsning og Korning sogne, Hans Frandsen Bøje. De efterfølgende præster blev rationa-

lister i flere årtier. Noget tyder på, at beboerne i sognene ikke har opfattet og forstået forskellen på deres tidligere pietistiske præsters prædikener og de nye rationalistiske præsters prædikener. Rationalistiske præster på landet var, samtidig med at de var sognepræster også landmænd, der stod for driften af præstegårdene. Sognepræsterne havde derfor et godt kendskab til, hvordan man fik et godt høstudbytte. Mange rationalistiske præster benyttede ofte prædikestolen til at belære bønderne om betydningen af at give jorden mangel og fortælle om kartoffeldyrkning, nye kornsorter osv.

Forklaringen kan være, at man vedblev at synge i Kingos salmebog i kirken og bruge Erik Pontopidans forklaring i såvel skoler som til konfirmationsforberedelse. Tilsyneladende har beboerne i Løsning og Korning sogne altså ikke reageret på de rationalistiske præsters prædikener, før Hans Peter Hingelberg blev sognepræst i 1793. Dette var uden tvivl medvirkende til, at den første kristne almuebevægelse i Danmark "De stærke Jyder" opstod på Horsens – Vejle egnene, hvor Lichtenberg havde været kirkepatron og godsejer.

Biskop Balle skrev i 1791 en ny katekismus, som blev befalet brugt i skoler og til konfirmandundervisning i 1794. Men Balles katekismus mødte stor modstand, især på Horsens - Vejle egnen.

Kingos salmebog fra alteret i Korning Kirke. Salmebogen blev brugt her fra 1698 frem til 1952.

Statskuppet i 1784 og Stavnsbåndets ophævelse i 1788

Begyndelsen til bondeoprøret i halvfemserne

Den 14. april 1784 blev statsminister Guldberg og regeringen afsat ved et ikke voldeligt statskup med den 16 år gamle Prins Frederik i spidsen.

I København blev der efter Guldbergregeringens afsættelse i 1784 og etablering af en ny regering indført trykkefrihed.

Bondevennerne var meget aktive skribenter. Bondevennerne fik stor indflydelse på regeringens politik og afskaffelse af stavnsbåndet i 1788. Bondevennerne var måske ikke altid så bondevenlige, som de foregav. Deres motiver til at støtte bønderne, var ikke blot bondevenlighed, men også ønsket om at fratage godsejerne deres politiske og økonomiske magt. Aristokrater og godsejere påstod, at mange af bondevennerne aldrig havde set en rigtig bonde.

Det er forståeligt, at på baggrund af fire hundrede års undertrykkelse og trællevilkår, har der været mange fæstebønder i 1788, der ikke havde hverken tro på eller forhåbninger om, at deres forhold ville blive ændret til det bedre. Troen på forandring til det bedre og afskaffelse af hoveriarbejde, har nok i 1788 været begrænset til nogle få særligt oplyste unge ildsjæle i landsbyerne.

Ved stavnsbåndets ophævelse i 1788 mistede godsejerne deres tidligere magtmidler. De kunne blive straffet for at sætte bønderne på træhesten eller indespærre dem i hundehullet. Det blev strafbart for godsets ridefoged at bruge pishen til at slå bønderne med. De mistede også retten til at udpege unge bønderkarle til militærtjeneste.

Men hvis fæstebønderne var opsætsige, ikke mødte op til hoveriarbejde, arbejdede langsomt eller mødte berusede til hoveriarbejde, kunne godsejeren melde dem til myndighederne i forventning om, at bonden eller bønderne blev idømt bøder.

Korning ved stavnsbåndets ophævelse

Allerede i 1772 blev jordreformen og matrikulering gennemført i Korning. Bønderne havde fået samlet jorden. Det var en meget stor driftsfordel for bønderne. De fælles enge og overdrevs arealer med græs, træer og mange sten, blev tilskødet gårdbrugene. Kun gårdenes tørvegravsareal, i en af landsbyens moser, var forblevet uændret ved jordreformen. Høstudbyttet var i slutningen af 1700 tallet ofte mindre end 4 fold på fæstebøndernes marker.

Gadekæret i Korning. Billedet viser det, der var centrum i det gamle Korning med Gadekæret, der blev restaureret i 2011. Tingstedet har været i området til venstre. Kirken i baggrunden og bygningen hvor smedjen har ligget med mindestenen for Hans Nielsen Smed foran.

Det har nok også været tilfældet i Korning, selvom der var forholdsvis god agerjord på egnen.

Men mange steder i Danmark kunne bønderne, efter jordreformen var gennemført, forøge deres høstudbytte med godt en fold. Dog var så godt som alle steder i landet fæstebønderne imod jordreformerne i landsbyerne. Det var regeringen og godsejerne, der mere eller mindre ved tvang gennemførte jordreformerne.

Fæstebønderne i Korning, havde i lighed med fæstebønder andre steder i Danmark, forholdsvis mange heste. Det var nødvendigt da fæstebønderne ofte skulle stille med vogn og heste til hoveriarbejdet på godsejernes godser.

Men også gadekæret i Korning Gl. By, samt det jordareal ved siden af gadekæret, hvor det lokale tingsted var beliggende, blev ved matrikuleringen i 1772 fælleseje for beboerne i Korning. Tingstedet er sikkert blevet benyttet som tingsted og forsamlingssted for beboerne i Korning frem til omkring 1804, hvor 12 af gårdene, der var fæstebrug under godserne, blev selvejere.

I 1788 var alle gårdene i Korning beliggende tæt ved hinanden i en lang

række på begge sider af vejen fra lidt vest for Korning Kirke til ca. 500 meter øst for Korning Kirke.

De fleste af fæstegårdene i Korning bestod af fire længer, som lå uden om en gårdsplads med mødding og brønd. De var sikkert opført af egetræsbindingsværk, der ofte var genbrugstræ fra nedrevne bygninger. Mellemrummet mellem stolperne var udfyldt med soltørrede lermursten, iblandet lidt kalk og sand. Gårdene var tækket med stråtag. Vinduerne var små blyindfattede ruder, der ikke kunne åbnes. I opholdsstuen var et langbord, omkranset af en fast bæk. I storstuen var der ved væggene opstillet senge med forhæng, der kunne lukkes for om natten.

Om vinteren blev stuen opvarmet af et åbent ildsted eller en norsk kakkelovn. Gulvene var lerstampede gulve, der ofte blev overstrøet med nyt sand. Det var ikke ualmindeligt, at høns og ænder løb frit rundt i stuerne. Derfor var der god grund til ofte at udskifte sandet på gulvet.

Til hver af fæstegårdene hørte der en toft. Toften var et mindre jordareal ved gården. Toften blev brugt til dyrkning af grøntsager og frugttræer. Fæstegårdene i Korning var i lighed med andre steder i landet stort set selvforsynende med fødevarer, tøj og andre daglige fornødenheder.

De tæt beliggende gårdbrug, hvor det var hurtig hjælp at hente hos naboerne, ved såvel ildløs, sygdom, som i krisetider, skabte tryghed og sammenhold i landsbyen. Regeringens plan om, at gårdene skulle flyttes ud af landsbyerne til deres jordareal, har beboerne i Korning været bekendt med. Der har dog næppe været bønder i landsbyen, som har været tilhængere af udflytning fra fællesskabet i landsbyen i 1788.

Lidt nord for kirken havde bysmeden sin bolig, staldbygning og smedje. Ved siden af smedjen lå gadekæret og det lokale tingsted. Smedjen var samlingssted for beboerne i Korning. Her kom man for at få nyheder at vide og beklage sig over alt mellem himmel og jord. I Smedjen kunne man få fjernet en ond tand og få gode råd. Når en af bønderne i Korning havde været i Horsens, eller måske endnu længere væk fra landsbyen, var han næsten forpligtet til at møde i smedjen og fortælle om det, han havde set og hørt.

Selv om der ikke længere var kirketvang, gik flertallet af beboerne formodentlig i kirke i Korning. De kom nok ikke kun i kirken for at høre præsten prædike, men også for at træffe andre beboere i sognet. Før og efter præstens prædiken kunne de høre nyheder og sladder ikke blot fra Korning, men også fra nabosognene.

Efter kirkegangen var der stor chance for at blive inviteret med hjem på

Billede af en gammel gård i Korning.

en af gårdene til kortspil, kaffe og nybrygget hjemmelavet øl. I de lavloftede bondestuer kunne bønderne og deres koner i fred drøfte præstens prædiken samt høre nyheder fra nær og fjern. Højtråbende kunne de i fred fordømme den nærige godsejer Gerstoff på Merringgård og hans ridefoged, der aldrig var tilfreds med deres hoveriarbejde.

I Korning levede beboerne i 1788 stort set, som de havde gjort, siden bønderne blev frataget ejerskabet til deres gårdbrug engang i det fjortende århundrede.

Oplysningstiden var ikke kommet til Korning i 1788. Overtro, trolddom og varsler troede beboerne i sognet mere eller mindre på ved stavnsbåndets ophævelse i 1788.

Steffen Johansen Smed – Rejsende agitator og bondeoprører

Steffen Johansen var smed og husmand i Eriknauer og hoveripligtig på Gerstoffs godser. I 1789, året efter stavnsbåndets afskaffelse og den franske revolutions udbrud, rejste han i sommerhalvåret rundt fra landsby til landsby i Hatting og Bjerre Herreder på opfordring af fæstebønderne i Eriknauer.

En af de første landsbyer, den oprørske smed aflagde besøg, har sikkert været Korning, hvor han har kendt bysmeden og flere af bønderne.

Steffen Johansen fik i mange landsbyer oldermænd til at kalde landsbyens mænd sammen med byhornet. Steffen Johansen indsamlede underskrifter

med krav om frihed for hoveri arbejde og betaling af tiende. Landsbysmeden indsamlede også penge, der måske bl.a. skulle bruges til at dække hans indtægtstab ved tidsforbruget på underskriftsindsamlingen.

Steffen Johansen har sikkert også oplyst bønderne om deres nye rettigheder, som de havde fået, efter at Danmark i 1784 havde fået en ny regering og afskaffelsen af stavnsbåndet.

Steffen Johansen har givetvis også fortalt fæstebønderne, at regeringen havde bestemt, at ved køb af fæstegårde skulle prisen på gården fastsættes af uvildige folk, samt at regeringen havde oprettet en kreditforening, hvor bønderne kunne låne penge til køb af fæstegården.

Steffen Johansen har helt sikkert også fortalt bønderne, at hvis de strejkede eller arbejdede langsomt under hoveriarbejdet, kunne godsejeren ikke straffe dem, men kun anmelde dem til myndighederne med henblik på, at de fik en bøde, der måske var mindre end det, de tjente på at få bjerget deres eget korn tørt i laden.

Det har nok også vakt jubel, når Steffen Johansen bekendtgjorde, at træhesten, hundehullet og ridefogedens lange pisk ikke skulle frygtes mere, for det ville medføre stor straf for godsejerne og ridefogederne at bruge de forhadte våben.

Ved ankomsten til landsbyen As i Bjerre Herred blev den rejsende agitator fra Eriknauer arresteret af myndighederne.

Steffen Johansen undgik at blive straffet ved at underskrive en erklæring på tro og love, om at han ikke mere ville rejse rundt og sammenkalde bønderne til møder.

I 1790, året efter at Steffen Johansen havde rejst rundt i landsbyerne i Hatting og Bjerre herreder, udeblev bønderne første gang fra hoveriarbejde på Bygholm og Merringgård samt på andre godser i Hatting og Bjerre Herreder.

Bondeoprør i Korning

– Fæstebønderne udeblev fra hoveriarbejde

Flere steder opstod der i Danmark, kort efter ophævelsen af stavnsbåndet i 1788 og efter at bønderne havde fået en forbedret retsstilling, konflikter mellem bønder og godsejere. Især på Horsens og Vejle egnen, hvor Lichtenbergs svigersønner var jorddrotter, opstod der langvarige konflikter mellem fæstebønder og godsejere.

I 1788 var 12 af gårdbrugene i Korning fæstere under kammerherre Christi-

an Christopher Gersdorff, der ejede Merringgård og Ussinggård. Otte af gårdbrugene var fæstere ved hans svoger Lars Thygesen, ejer af Bygholm Gods.

Flere år før stavnsbåndet blev ophævet, havde regeringen opfordret til, at der blev skrevet kontrakt mellem godsejere og fæstebønder om, hvor meget arbejde den enkelte fæstebonde skulle udføre. Opfordringen blev gentaget efter ophævelsen af stavnsbåndet i 1788. Bønderne fra Korning, Merring og Eriknauer underskrev i 1789 kontrakter med kammerherre Christian C. Gersdorff, Merringgård. Senere påstod bønderne, at de var blevet truet til at skrive under på kontrakterne. Og at de ikke havde haft indflydelse på, hvad der blevet krævet af hoveriarbejde i kontrakten. Ingen af bønderne i Korning havde underskrevet kontrakten med ført hånd. Det fortæller, at bønderne i Korning kunne læse og skrive i 1789.

Der var otte fæstegårde i Korning og otte i Eriknauer af de i alt 80 fæstebønder under Bygholm gods, der underskrev kontrakten i 1792. 18 af de 80 nægtede at underskrive kontrakten, og først i 1799 skrev den sidste fæstebonde her under på kontrakten.

Bønderne i Korning, Merring og Eriknauer udeblev fra hoveriarbejde igen og igen, fra år 1790 til år 1800. Mødte de op til hoveriarbejde, arbejdede de langsomt og efterkom ikke ridefogedens ordre. Det medførte for sen såning, og at meget korn rådne op på markerne ved høst.

Bygholm.

Selvom Thygesen ikke mødte så stor modstand fra sine fæstebønder som svogeren Gersdorff, blev Thygesen også flere gange ramt af strejke og arbejdslangsomt aktioner. Sidste gang var i 1799, hvor bønder fra Hatting, Ølsted og Korning blev idømt bøder for udeblivelse fra hoveriarbejde. Lars Thygesen, Bygholm, skrev i et brev til kronprins Frederik, at anføreren for bondeoprøret var Steffen Johansen Smed i Eriknauer.

Gersdorff meldte fæstebønderne igen og igen til myndighederne for udeblivelse fra hoveriarbejde, arbejdsvægring og opsætsighed. Bønderne blev idømt bøder, der steg år efter år i størrelse. I årene efter år 1800 blev ingen bønder i Korning, der var hoveripliantige på Gersdorffs godser, idømt bøder. Det kan skyldes, at bøderne var blevet så store, at bønderne ikke længere kunne magte at betale dem. Det kan også skyldes, at Gersdorff havde indgået en aftale med bønderne om, at de skulle udføre mindre hoveriarbejde. Eller måske har Gersdorff lovet dem, at såfremt de udførte hoveriarbejdet på tilfredsstillende måde i to - tre år, kunne de købe deres fæstegårde.

Ny sognepræst i Korning i 1793 ophidser sognebørnene

Godt to år efter, at bønderne var påbegyndt deres protestaktioner mod hoveriarbejdet på Merringgård og Usinggård godser, døde sognepræsten for

Prædikestolen i Korning Kirke.

Løsning og Korning sogne, A.C.P. Bildsøe, kun 42 år gammel. Nu fik man en ny sognepræst, Hans Peter Hingelberg, en ung mand på kun 25 år, da han første gang stod på prædikestolen i Korning Kirke i 1793.

Kammerherre C.C. Gersdorff, der nu var ejer af Ussinggård og Merringgård og dermed sognepatron, har uden tvivl haft stor indflydelse på udvælgelsen af den ny sognepræst, der var søn af Kaptajn Hingelberg, regiments bøssemager i Fredericia, hvor Gersdorffs bror var oberstløjtnant. Kirkepatron Gersdorff har derfor nok haft et godt kendskab til H.P. Hingelberg, før han blev kaldet til sognepræst i Løsning og Korning sogne.

Hingelberg var rationalist i lighed med den tidligere præst og mange andre præster i Danmark i slutningen af 1700 tallet.

Efter flere årtier, hvor lokale sognepræster på prædikestolene havde forkyndt den rationalistiske trosopfattelse og måske også havde fordømt den tidligere strenge pietistiske trosopfattelse med kirketvang og gabestok ved kirkedøren m.m., skulle det ske noget særligt for at vække den delvis glemte pietistiske kristendoms opfattelse af tornerosesønnen. Det skete i 1794, da fæstebønderne blev ophidset på grund af den nye unge præst Hans Peter Hingelberg, fordi han fordømte fæstebønderne i Korning for at udeblive fra hoveriarbejde på Merringgård og Usinggård samt unddrage sig hoveriarbejdet på Bygholm Gods.

Præster og kirkepatroner var så godt som altid på god talefod med hinanden i slutningen af 1700 tallet. Præstene var dengang forpligtede til at bede en særlig bøn for kirkepatronen og hans familie under afholdelse af gudstjenesten i kirken. Hingelberg har nok også talt meget pænt på prædikestolen om Biskop Balles ny lærebog, der kort tid før var blevet befalet skulle bruges til børnenes undervisning i skolerne og ved konfirmandforberedelsen.

Efter gudstjenesten har bønderne sandsynligvis i mere eller mindre høj-røstede forsamlinger udenfor kirken diskuteret Balles ny lærebog, samt Hingelbergs prædiken og befaling om som tro tjenere at udføre det arbejde, som de var forpligtigede til på de to lokale godser på samme måde, som deres forfædre havde været.

Det er nærliggende at antage, at beboerne er gået fra kirken i mindre forsamlinger, drøftende præstens prædiken og de urimelige store bøder, som godsejerne havde fået pålagt dem, på grund af udeblivelse fra hoveriarbejdet. Nogle af kirkegængerne er fulgt med Hans Nielsen og hans kone Mette Marie hjem til deres nærliggende hus og smedje. Andre kirkegængere er gået med de gårdejere hjem, som havde mest plads ved deres langborde, og som

Mindesten over Hans Nielsen Smed Korning.

inviterede på hjemmebrygget øl eller kaffe.

I de lavloftede stuer er præstens prædiken blevet diskuteret.

Selvom Pastor Hingelbergs prædiken har været hovedemnet, ikke blot hos Hans Nielsen, har der nok også været gårdmænd og karle i gårdmændenes stuer, der hellere ville tale om strejkeaktionerne på Merringgård og Bygholm og om ridefogedernes raserianfald på de to herregårde.

I de følgende søndage har der været fyldt af folk i Korning Kirke, for beboerne i Korning mødte så godt som alle op i kirken for at høre Hingelbergs prædiken. Deltog man ikke i gudstjenesten, blev man ikke budt med hjem til diskussion efter gudstjenesten hos smeden, eller hos en af gårdmændene. I Hans Nielsens smedje og andre steder i landsbyen kunne man ikke rigtig deltage i diskussioner i de efterfølgende dage, hvis man ikke selv havde hørt, hvad Pastor Hingelberg havde sagt og prædiken i kirken.

Afslutning

Baggrunden for, at den religiøse vækkelse opstod her på Horsens-Vejle egnen, skal søges i det oprør mod Herremænd, kirke og andre myndigheder, der fulgte med oplysningen efter Pietismen. Vækkelsen kulminerede med den civile ulydighed og oprør, hvor man ikke ville opgive sin gode gamle Kingo salmebog eller bruge unødigt tid på at lære andet end sin katekismus. Det er her den stærke smed i Korning Hans Nielsen begynder at virke, og det er der skrevet meget om.

Kilder

Vor Historie. Johan Ottosen. Udgivet i 1902.

Danmark og Norges Historie. Albert Olsen. Udgivet i 1937.

Løsning og Korning Kirker. Georg S. Gejl. Udgivet 1985.

Hatting Kirke og Sogn. Udgivet i 1987.

Lod og Stavn. Tørring Uldum Kommune. Udgivet 1988.

Kjersgaards Danmarks historie. Udgivet 1983.

Beretning ca. 1960 af Peder Lerche, smed i Eriknauer. Hatting Kirke og Sogn. Udgivet i 1987.

Hans Nielsen Smed. Herluf Hegnsvad. Udgivet 1956.

Billeder taget af forfatteren.

Om forfatteren

Knud Dyekjær Madsen er født og opvokset midt i de Stærke Jyders arnested Korning. Bedsteforældrene tilhørte ” De gamle Stærke ”. I lighed med mange andre børn i Korning fik Knud og hans bror lov til at gå i søndagsskole i missionshuset i Korning. Knuds bedstefar havde bopæl i Korning. En dag kom der en meget Indre missionsk dame ind til Knuds bedstefar og sagde triumferende: ” Hvor er det dejligt Else og Christian Madsen sender deres børn i søndagsskole i missionshuset.” Siden den dag har Knud ikke været i missionshuset i Korning.

Knud Madsen er uddannet elektriker hos E. Dahl i Løsning. Han har skrevet en del lokalhistorie, bl.a. om Korning under krigen. Beretningen kan læses på hans hjemmeside www.kdm.dk Han er aktiv i lokalhistorisk forening i Korning.

Knud Madsen har været aktiv i lokalpolitik og i 8 år været medlem af byrådet i Hedensted.

Det gamle sølvbæger fra Brøndsted

– lidt om mesteren Mathias Winge, bægerets modtager og giver

INTERESSEN FOR GAMMELT SØLV OG DETS HISTORIE SYNES HELDIGVIS IGEN AT VÆRE STIGENDE, SELVOM DER SMELTES MEGET SØLV OM I DISSE TIDER P.G.R.A. DEN HØJE KURS. AT FÅ GAMLE TING TIL AT FORTÆLLE HISTORIE ER I SIG SELV SPÆNDENDE, MEN DET ER OGSÅ MIT HÅB, AT DENNE LILLE BERETNING OM ET SØLVBÆGER OG DETS VANDRING GENNEM FLERE SLÆGTLED I BRØNDSTED I GAUERSLUND SOGN VIL KUNNE INTERESSERE EN STØRRE GRUPPE MENNESKER. OM IKKE ANDET SÅ ER DER I DUKKET EN DEL SPÆNDENDE TING OP VED MIN SØGEN EFTER BÆGERETS GIVER OG DETS EJERE GENNEM ÅRENE FRA 1782 OG TIL VOR TID.

AF HENNING NICOLAISEN

En kort beskrivelse af bægeret

Barokbægeret er et såkaldt kuglefodsbæger, dateret 1782. Korpusset er glat og opdrevet let konisk og prydet med graverede blomster og kartouche med kronede initialer. De tre kuglefødder er dekoreret med akantusblade. Bægeret er større end de fleste bægre fra den tid og vejer hele 306 gram. Højden er 13,6 cm og øverste diameter er 10,5 cm. I bunden er der indlagt ”skuepenge” – nemlig en dansk 4 marck 1693 fra Christian V’s regeringstid (ca. 4 cm Ø):

Der er rester af en indvendig forgyldning, og udover indgraveringen med årstal og brudeparrets initialer er der flere indprikkede initialer og årstal, som vi skal komme ind på senere.

I bunden er der stemplet med guldsmedens mestermærke for Mathias Winge, bymærket og lødighedsmærket

Guldsmeden Mathias Winge

Mads Nielsen Winge, som sønnen af købmand Niels Pedersen Winge i Holbæk blev kaldt ved dåben, blev født 17. september 1732. Moderen var borgmesterdatter, og begge forældre var ret velhavende. Men en tvangsauktion og økonomisk ruin til følge gjorde sit til, at drengen Mads, der var barn nummer 4 ud af 11, havde trange kår i barndommen. Familien flyttede til hovedstaden i 1747 og den 15 årige dreng blev sat i guldsmedelære hos *Poul Søren Bay*. Han blev svend til Sct. Hans 1754. Han havde sit mesterår hos *Sievert Thorsteinsson* (én af byens ypperste mestre og oldermænd), og han arbejdede i hvert fald nogle år i 1760'erne som svend i København. Herefter tog han på valsen i udlandet. Det mest tænkelige sted er Tyskland, hvor han nok også ændrede sit fornavn til det mere tysk klingende Mathias?

Med mesterbrevet i hånden kom han til Vejle i januar 1764. Den 31-årige svend ankom med *Jydske Agende Post*, og de øvrige passagerer i diligencen kunne få sig et hvil og en bid brød i gæstgivergården.

Winge skulle ikke længere, for den privilegerede gæstgiver var nemlig guldsmed Jørgen Brosbøll, som hævdede, at alderen var begyndt at trykke ham (som 54-årig!). Derfor havde han set sig om efter en afløser, og da han

havde en datter i den giftefærdige alder, var sagen klar. Overdragelsesdokumentet tinglyses samme dag som bryllupsdagen den 10. februar 1764, hvor de bliver ”copuleret i huset”. Sammen med bruden Catharina overtager den nye guldsmed gæstgivergård og værksted i Torvegade. Også værtskabet for *Jydske Agende Post* arver den nye driftige guldsmed. Ydermere tilbyder den ”gamle” guldsmed at hjælpe til med råd og dåd og gå til hånde og hjælpe så vidt kræfter og helbred tillader! Til gengæld får svigerfaderen fri kost og logi.

De første år blev rolige og stabile for guldsmeden. Han var *Kongelig privilegeret Gæstgiver* og havde også eneret på hotelvirksomhed i Vejle. Der var dog i 1787 hele 15 værtshusholdere i byen, som han måtte konkurrere med.

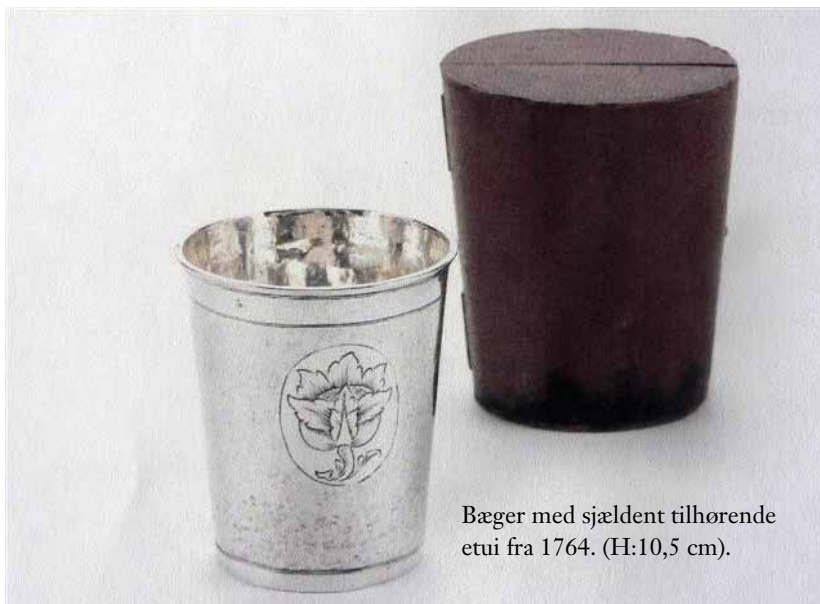
Af børn får ægteparret en pige, Elisabeth¹, der dør som spæd og blev begravet 16.6. 1765. I 1773 får Catharina en søn, men han dør desværre også. Catharina sygner derefter stille hen og dør nytårsaften samme år. Tiden herefter har naturligvis været streng for enkemanden, og Winge ses flere gange som fadder i disse år.

Winge gifter sig igen efter et par år den 1. november 1775 med Marie Nielsen fra Strib Færgedgård. Hun har formentlig kendt en del til gæstgiveri og har været sin mand til stor hjælp.

Svigerfar Jørgen Brosbøll dør 1776 og begravnes i Vejle 11.3. Men selvom Winge nu er en ældre mand efter datiden, så får ægteparret hele seks sønner og en datter mellem 1777 og 1787, heraf dør tre sønner som spæde.

Mathias Winge klarer sig godt i Vejle. Han er som regel nummer 3 på skatelisten og har stort set ingen konkurrence som guldsmed i byen, der kun havde 843 indb. ved folketællingen i 1787. Med det store opland, med flere store gårde på de fede jorder i Østjylland, havde han mange gode kunder udenfor byen. Også kirkesølv blev leveret til flere af de omkringliggende kirker. Han fik med årene flere offentlige hverv og var bl.a. stempelpapirforhandler og chef for borgervæbningen med rang af ”capitaine”. I 1791 blev han eligeret borger, men i 1794 overtages stillingen af en anden, og den stærkt svækkede Winge dør og begravnes på Sct. Nicolai kirkegård på sin 62-års fødselsdag 17.9.1794. Den 47-årige enke gifter sig i 1795 med den kun 33-årige guldsmed Jens Bierring, der samtidig overtager ejendommen i Torvegade. Enken kendte Jens Bierring fra hans tid som svend på Wings værksted i 1791-92. Fornuftsægteskabet lønnede sig, for selvom Bierring var blevet mester i Horsens i 1794, så var værkstedet med tilhørende gæstgiveri m.m. i Vejle et godt bytte. Han dør desværre allerede i 1801, men enken fortsætter værkstedet til ca.1804 med en svend (F.L.C. Hogrefe). Hun dør i 1808.

Jørgen Brosbøll og Mathias Winge regnes for de bedste og mest anerkendte guldsmede fra Vejle på den tid. Udover meget andet sølvtøj, så er Winge kendt for de mange bægre, hvoraf der kendes langt over 20. I denne beretning ser vi på et bæger fra hans senere tid, men for lige at give endnu et indtryk af hans formåen, så vises her et andet eksempel fra hans første år i Vejle:

Bæger med sjældent tilhørende etui fra 1764. (H:10,5 cm).

Det skal lige bemærkes, at Winge ikke selv var så sikker på hånden, når det drejede sig om gravering af bogstaver og tal. Derfor var det svigerfaderen Jørgen Brosbøll, der klarede den sag for ham. Og det må man sige, at den gamle mester klarede perfekt. Efter Brosbølls død blev denne opgave ofte overdraget til en dygtig svend. Bægeret fra Brøndsted er således graveret af svenden I.A. Løren (svend fra 1782-83). Bægre og skeer med flere initialer (såkaldte alliancegaver) er i øvrigt mest kendt på landet og i de mindre byer (specielt i Sønderjylland), hvorfor man også kalder det for ”bondesølv” – uden at det skal forstås nedsettende.

Kuglefodsbægeret fra Brøndsted er som nævnt noget større end de sædvanlige punslede bægre uden fod og har derfor været et dyrere alternativ til det almindelig gængse bæger.

At Winge har fortsat sin forgængers tradition med at lave sølvtøj med en lødighed på 12 (750/1000), kan der ikke gives en logisk forklaring på. Måske var det en tradition fra Tyskland. Der var lødigheden på 12 nemlig standar-

den. Den lovbealede lødighed i Danmark var 13½ (844/1000). Herunder Wings signatur fra 1777 og et par af hans benyttede stempler (hvoraf der er flere):

”Hørregaard” og dets ejere

Den gamle slægtsgård ”Hørregaard”, som ligger i Brøndsted i Gauerslund sogn mellem Fredericia og Vejle, er gået i arv gennem generationer. Gården hørte i sin tid under Koldinghus rytterdistrikt og havde pligt til at stille ryttere og heste til fri rådighed for de skiftende konger. Egnen er præget af store gårde med frie bønder, der ikke kendte til trællearbejde for herremændene.

Gården er gået i arv fra far til søn gennem århundreder. Man kan finde slægten helt tilbage fra ca. 1634, hvor **Jørgen Olufsen** overtager gården. Hans søn **Søren Jørgensen** overtager gården efter faderen ca. 1670 og har den til 1703. Herefter er det én af sønnerne, nemlig Mads Sørensen, der er efterfølger fra 1703-1739. Mads Sørensen har fire sønner:

Hans Madsen (1711-1767) Han får gård nr. 1 i Brøndsted.

Niels Madsen (1717 – 1780) Han får gård nr. 5 (”Hørregaard”)

Søren Madsen (Brøndsted) (1721-1794) Han bliver Kgl. Toldkontrollør.

Jørgen Madsen (Brøndsted) (1724-1787) Han bliver Kgl. Fuldmægtig ved den agende post.

”Hørregård”s placering i Brøndsted.

Med fire sønner har det nok været lidt svært at få afklaret, hvem af dem der skulle arve gården. Afgørelsen blev lettere ved, at de to yngste sønner ”udvandrede” til hovedstaden! Det ender med, at det bliver Niels, der får den fædrene gård. Han overtager gården i 1741, hvor han formentlig også gifter sig med Else Jensdatter Kring (1718-1792). De får ni børn:

Mads Nielsen (ca. 1742)

Jens Nielsen (1744)

Karen Nielsen (1744)

Jens Nielsen (1747)

Laurits Nielsen (1749)

Hans Nielsen (1752) agronom, udlært hos overgartner Geis, Frederiksborg slot. Død i Norge.

Jens Nielsen (1754)

Søren Nielsen (1756)

Lauge Nielsen (1759)

Dorthe Marie Nielsdatter (1762-1815)

For første gang i flere generationer arves gården nu af den yngste datter på gården. Den 20-årige Dorthe Marie gifter sig 9. august 1782 med Laurits Thomsen Kring (1753-1839) fra gård nr. 1 i Andkær.

Her er det så, at bægernet kommer ind i billedet, for kartouchen på bægernet med det kronede monogram henfører netop til ægteparret:

L. T & Kr.

D.M.N.D.

Parret ejer ”Hørregaard” fra 1782 til 1815. Dorthe Maries farbror Jørgen Madsen Brøndsted, der har købt gården i 1764, har bortskødet gården til dem. I 1787 har ægteparret to karle og en tjenestepige foruden Dorthe Maries mor Else og hendes farbror Jørgen boende. Det går altså godt for selvejerbonden og hans familie, og børneflokken bliver efterhånden stor:

Niels Lauritsen Kring (1783)

Thomas Lauritsen Kring (1785)

Else Lauritsen Kring (1787)

Jørgen Lauritsen Kring (1789)

Søren Lauritsen Kring (1791-1873)

Abelone Lauritsdatter Kring (1793)
Karen Lauritsdatter Kring (1793)
Hans Lauritsen Kring (1795)
Abelone Lauritsdatter Kring (1798)
Karen Marie Lauritsdatter Kring (1801)
Karen Marie Lauritsdatter Kring (1802)

Så er der igen flyttedag og bægeret skifter ejer

Sønnen Søren Lauritsen Kring gifter sig 23. juni 1821 med Maren Henriksdatter (1798-1873) og de får i den anledning bægeret i bryllupsgave. Ægteparret bor ikke på "Hørregaard", men har fået gård nr. 14 i Brøndsted. Deres initialer står indprikket i bægerets mundrand:

S.L.S.K. – M.H.D. – 1821

Ægteparret får 9 børn:

Dorthe Marie Sørensdaughter Kring (1821)
Johanne Sørensdaughter Kring (1823)
Laurits Sørensen Kring (1825)
Ellen Malene Sørensdaughter Kring (1827)
Magdalene Sørensdaughter Kring (1830)
Heinrich Sørensen Kring (1832)
Karen Marie Sørensdaughter Kring (1834)
Else Sørensdaughter Kring (1837-1863)
Karen Marie Sørensdaughter Kring (1841)

Sørens gamle far Laurits på 82 er blevet enkemand og bor i 1834 på aftægt på gården.

For tredje gang får det gamle bæger ny inskription. Også denne gang går det i arv på spindesiden. Det bliver nemlig givet til Else, som gifter sig 18. juli 1862 med Søren Jensen Kring (1835-1902):

S.J.K. – E.S.K. Den 18de Juli 1862

Else dør desværre allerede året efter 19.12.1863 kun 26 år gammel. Og hvem vælger Søren så som ny kone? Jo, han vælger den nærmeste, nemlig Elses lillesøster Karen Marie, som han gifter sig med året efter 9.12.1864. De får tre børn:

Else Sørensdatte Kring (1865-1899)

Søren Kring (1868)

Mette Marie Kring (1880)

Else gifter sig 11.9.1885 med Niels Madsen Jørgensen (1863-1907). Men man har ikke valgt at forevige dette på bægere. Deres søn Søren Kring Madsen bliver født 6.3.1889 (død 28.11.1942 i Brøndsted), og han gifter sig 20.4.1917 med Kirsten Marie Qvist (1891-1961). Hermed har vi den sidste indprikning af navnetræk på bægere:

K.M. Qvist – S. Kring 20.4.1917

De får en datter:

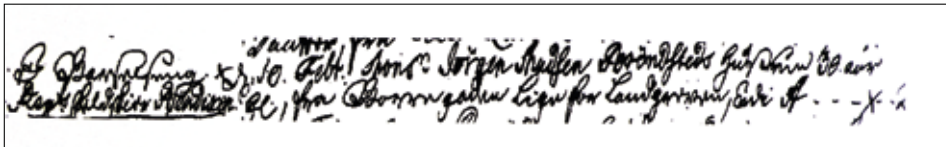
Else Kring Madsen (1919)

Det er bemærkelsesværdigt, at der i så lille et område er så mange personer med navnet Kring, der er hægtere på diverse efternavne. Der er fundet Thomsen Kring, Lauritsen Kring, Sørensen Kring, Jensen Kring, Nikolaisen Kring, Pedersen Kring, Kring Lund, Kring Madsen eller bare Kring. De forskellige Kring-familier er ikke nødvendigvis i familie, men man ser flere sammengiftede tilfælde. Det er ikke lykkedes at finde ud af, hvor Kring-navnet stammer fra oprindeligt.

Brudens farbror var den taknemmelige giver

De to af Mads Sørensens sønner prøvede som sagt lykken i København. Man ved ikke, hvornår Jørgen Madsen (*1724) kom til hovedstaden, men det er sandsynligt, at han har været i 20-erne.

Sikkert er det, at han gifter sig omkring 1749 med Sophie Amalie Geis, som er datter af overgartner ved Frederiksborgs slotshave Johan Georg Geis (note 2). Brylluppet er ikke fundet i Hillerød, men der døbes en datter Anna Dorthea Birgitte i Holmens kirke 9.9.1750. På dette tidspunkt er Jørgen Madsen (Brøndsted) tjener hos kammerjunker Godow. Ved datteren Frederica Abellines dåb i Trinitatis kirke er Jørgen stadig tjener. Deres tredje datter Johanne Marie døbes 23.1.1759 i Trinitatis. Moderens nye svigermor bærer barnet, og blandt fadderne er postmester Boëtius. Kort tid efter dør moderen i barselsseng, kun 30 år.

Sophia Amalie Geis (døbt 7.2.1730) død i barselseng 10.2.1759.

Ved skifteretten skriver man i 1759, at enkemanden var fuldmægtig hos postmester Ewald, og at han havde fire levende børn. Desværre er disse børn ikke noteret. Samme år bliver han kongelig fuldmægtig ved *Den Hamburgske Agende Post* hos postmester Behrens.

De to døtre bliver sat i pension hos en paukeslager ved Livgarden. Grunden hertil må være det faktum, at faderen i lange perioder er væk fra hjemmet, som derfor ikke er egnet for et par småpiger. Efter flere skiftende adresser tager Jørgen Madsen Brøndsted, som han kalder sig, omkring 1782 ophold på "Hørregaard" resten af sine dage. På de ca. 20 år samler han sig en betydelig formue i kraft af sin stilling. Allerede i 1765 køber han på den store auktion over Kolding Rytterdistrikts jorder det meste af Brøndsted bys tilliggender udover en proprietærgård i Gauerlund.

Jørgen Madsen Brøndsted.

Efter broderen Niels' død overtager hans niece Dorothea Nielsdatter som tidligere omtalt gården. I testamentet kan man læse:

"Gården er nu bortskødet til ovenbemeldte min salig Broders Datter Dorothea Nielsdatter, gift med Laurids Kring, i Betragtning af den ømme og kærlige Ombyggelighed hun har vist og endnu dagligen viser imod mig i min skrøbelige Alderdom."

I 1782 oprettes endnu et testamente, hvor han skriver, at han *"er gammel og svagelig og daglig maa forestille mig Døden og jeg ikke haver nogen Livsarvinger ...."* (Han er kun 58 år!).

Han har haft forstand på penge og har givetvis samlet sig et herskabeligt indbo, som blev bragt til Hørregaarden. I taknemmelighed overfor Dorothea og Laurits overdrages de gården, der er byens største og bedste med dens ca. 125 tdr. land.

Inden han kom til gården, blev hovedbygningen udvidet med tre fag, hvor man må formode, at der har været god plads til de barokke møbler, malerier, spejle og sølvtøj.

Fhv. fuldmægtig hos den kgl. Agende postmester i Kbh. Jørgen Madsen Brøndsted blev begravet på Gauerlund kirkegård den 2. søndag i Advent 1787 (9.12.) 63 år gammel.

I folketællingen 1787 noteres han som Jørgen Madsen, og i kirkebogen må det være ham, der er forlover i april 1782 (og marts 1783 og igen i august 1785, men ikke før eller senere):

A handwritten signature in black ink that reads "Jørgen Madsen". The script is cursive and elegant, with a large initial 'J'.

Familieportrætter af Jens Juel (1745-1802)

Det er tænkeligt, at den unge Jens Juel, der var i lære i Hamborg 1760-65, har lært Jørgen at kende dér. Den agende post kom jo ofte med passagerer nordfra, og det var helt naturligt at søge landsmænd i byen. I hvert fald opstod der et venskab mellem de to i årenes løb. Jens Juel var først i tyverne, da han malede de oprindelig otte malerier til familien Brøndsted. De fem af malerierne forestiller: 1) Jørgen Brøndsted i uniform, 2) broderen Søren Brøndsted, 3) Jørgen Brøndsted med de to døtre, 4) datteren i brudedragt og 5) et medlem af Brøndstedfamilien.

Søren Madsen Brøndsted, kgl. toldkontrollør i Rørvig 1769-1777.

Var der mon en forbindelse til guldsmed Winge?

Afslutningsvis kunne det være interessant at vide, hvor godt fuldmægtig Brøndsted kendte guldsmed Winge. Tænkeligt er det i hvert fald, at de to kan have mødt hinanden allerede i Hamborg i 1760'erne, for Hamborg var et yndet og velegnet sted at videreuddanne sig som svend, og fuldmægtigen var på flere årlige ture til byen. At Winge bliver vært for Jydske Agende Post er endnu et argument for, at der er en forbindelse.

Under alle omstændigheder må de to have kendt hinanden fra Winges tid i Vejle. Det smukke bægger er nok ikke det eneste, som Brøndsted har bestilt hos guldsmeden. (Som regel havde kunden selv gammelt og ”umoderne” sølv med til guldsmeden, som så udfærdigede det ønskede til kunden.)

Winges bymærke og mestermærke.

Gravering på bægeret.

Kilder:

Chr. Bøje: "Danske guld og sølvmedemærker" 1982

Per Winge: "Mathias Winge, guldsmed i Vejle 1764-94". 1980

Niels Brøndsted: "Byen og Slægten Brøndsted" (Vejle Amts Aarbog 1955)

Folketælling 1787 Gauerslund, København, Frederiksborg.

Kirkebøger i Gauerslund, Vejle, Trinitatis, Holmen, Frederiksborg m.fl.

Noter:

1. 16.6.1765: "Lagt jord på guldsmed Wingses liden datter Elisabeth Birgitte Charlotte som skulle have været bragt til kirken samme dag" (døbt).
2. Geis er i 1728 gartnersvend hos overgartner Hans Jørgen Wilken. Det noteres, at han ved at gifte sig med datteren Anna Cathrine overtager stillingen efter Wilkens død. Han forpligter sig også til at sørge for hendes bror Johan Otto Wilken.

Skoleerindringer fra Dollerup

HERUNDER BRINGER BENTE THORSEN
FØRSTE DEL AF FADEREN, NICOLAJ
NISSEN JØKERS, OPTEGNELSER OM SIN
BARNDOM. NICOLAJ NISSEN JØKER
BEGYNDTE NEDSKRIVNINGEN I 1950 OG
FORTSATTE GENNEM EN LANG ÅRRÆKKE.

AF BENTE THORSEN

Nikolaj Nissen Jøker var født 1891 i Dollerup Skole ved Kolding og døde 1962 i Esbjerg.

Hans far Nikolaj Nissen var i 45 år førstelærer på Dollerup Skole. Han var født 1850 og døde ca. 1925. Han giftede sig 1884 med Susanne Hansen fra Tingstedgård ved Harte. Nikolaj Nissen Jøker var nummer fire af en børneflokk på syv.

En bror til Nikolaj Nissen, Peter Nissen, var lærer i Gelballe og gift med Susanne Hansens tvillingsøster. Hans ”Skoleminder” er bragt i Vejle Amts Årbog 1975-76 og 77.

Nicolaj Nissen Jøkers optegnelser starter på Hvilested Kro, hvorfra hans far, Nikolaj Nissen stammede:

Lidt om min fars forældre

Navnet Jøker har slægten taget omkring 1880. Før den tid hed slægten Nissen. Hvilket navn endnu bevares som mellemnavn.

Peter Nissen forlader fødegården Slyngsten omkring 1820 og køber gården Skovdruplund i Seest ved Kolding. Hans søn Nis Peter Nissen var min bedstefar. Han købte Hvilested Kro ved Ejstrup. Her blev min fader født og opdraget, og fader fortalte mig ofte om hjemmet i Hvilested.

Kroen lå på en bakke, der hvor nu Hvilestedgård ligger. Nedenfor bakken løber åen, og her fangede min bedstefader og hans børn ørreder med vippegarn. Denne fangstmåde var særegen for Kolding Å. Der var perioder,

Nis Peter Nissen (1817-1896)
Ejer af Hvilested Kro ved Kolding
fra 1853 til 1882.

hvor de fangede mange flere ørreder, end de kunne sælge og spise, og fader fortalte, at de til tider snart ikke kunne holde ud at se ørreder.

Krigen i 1864 havde gjort et dybt indtryk på min fader, fordi de så godt som hele tiden havde indkvartering af fjendtlige soldater, og hvis det skete, at disse fik for meget at drikke, kunne de godt komme i tanker om at benytte deres våben. To gange var min bedstefader i livsfare ved episoder, hvor soldaterne gik amok.

Østrigerne var gode folk, hvorimod preusserne var hovmodige og vanskelige.

Det, der satte sit præg på hjemmet i Hvilested, var jagten og fiskeriet. Foruden jagten på harer, agerhøns og ænder, spillede natjagten efter mår i de store skove i måneskin, en stor rolle. Der var en egen romantik om min faders beretninger om disse jagter.

Under krigen i 1864 blev alle jagtgeværer taget af tyskerne, men Anders Træskomand havde gemt sin bøsse i Gelballe skov. Det var en mand, fader gik på natjagt sammen med, og denne bøsse benyttede de kun til natjagt, hvorimod de ikke turde jage om dagen.

Fader fortalte, at om natten kunne de høre kanontordenen fra Dybbøl, når de lagde sig og lagde øret mod jorden.

Fiskeri med vippegarn ved Kolding Å. Maleri af H. Hessellund 1888. Tilhører Preben Jøker Thorsen, Hillerød.

Jagten på mår foregik på den måde, at de havde hunde, som var afrettede til at jage mårerne. Når en sådan hund kom på sporet af en, blev den ved at forfølge den, indtil den havde fået jaget måren op i et træ. Så begyndte den at glamme, og man løb nu efter lyden, somme tider kunne det være 3-4 kilometer borte. Lyden kunne høres langt i de store skove i de stille, månelysen nætter. Det kunne ske, at måren var løbet så højt op i et træ, at det var vanskeligt at få øje på den – det kunne også undertiden ske, at dyret var sprunget over i et andet træ. Hvis der var en kragerede i toppen af træet, kunne man snart være sikker på, at når der blev skudt op i den, så kom måren trillende ned.

Ofte fortalte fader om hunden Unkas, der var særlig dygtig til natjagt – der kunne løbe en hare eller en ræv lige forbi den, uden den løb efter dem. Den vidste, det var måren, det gjaldt. Unkas var også god til hønse- og bekkasinjagt – ja, selv når de skulle med lysteren til åen for at stikke ørreder, kunne hunden stå for disse.

En skovmår kunne koste op til 100 kr. Det var mange penge dengang. Fader fik 600 kr. i løn om året som lærer i midten af halvfjerdserne, så man kan forstå, at det har været andet end sporten der har spillet en rolle.

Hvilested Kro var en af landets største kroer. Kroerne var, før banerne kom, vigtige bedesteder, for al trafikken foregik ad landevejene. Min fader

var, før han blev lærer, i to år staldkarl i kroen. Der kunne til tider være op til 12 kuske med deres vogne og heste, og det spændte ikke altid lige roligt af. Men min bedstefar var en stor, kraftig mand, der forstod at holde justits.

Min mor er født i Harte på Tingstedgård 1858

Mine bedsteforældre var meget dygtige, sparsommelige og stræbsomme folk, som efter datidens forhold efterlod sig en betydelig formue.

Min bedstefar havde et komplet sæt værktøj for tømrer, snedker og murer. Desforuden lavede han selv træsko, hvilket han også havde værktøj til. Han havde en stor have med et drivhus og han havde lavet en kælder til at opbevare grøntsagerne i om vinteren. Det var ikke almindeligt dengang med haver og grøntsager, og navnlig drivhuset vakte opsigt, fortalte min mor.

Min bedstefar var i mange år både sognerådsformand og sognefoged.

En begivenhed, som havde gjort et uudsletteligt indtryk på min mor i hendes barndom, var et mord, der skete ikke langt fra deres gård. På en 14-årig pige. Min bedstefar fandt liget. Morderen blev ikke fundet. Først mange år senere tilstod en af Kolding bys fineste borgere på dødslejet, at han var gerningsmanden.

Min bedstefar havde også været med til at slå kreds om en henrettelse, der havde fundet sted i nærheden af Kolding. Det var en dobbeltkreds, og han stod i inderkredsen. Hovedet blev hugget af forbrydersken med en stor økse på en stor blok. Det var en kvinde, der havde forgivet sine forældre for at få deres penge.

Min bedstefader havde været med i krigen 1848-49-50. Han havde kun været med i eet slag, og det var ved Kolding. Både ved Fredericia og Isted havde han været i reserven og var først kommet til, da slaget var forbi.

Dollerup Skole

Min fader var lærer i Dollerup fra 1875 til 1920 – altså i 45 år.

Da han blev ansat, var der 37 børn, ved hans afsked over 300 børn.

Indtil 1883 var fader lærer i den gamle skole, som ligger skråt overfor Lille Dollerupgård. Det var en af de gamle rytterskoler, som blev bygget af Frederik IV omkring 1720 – han byggede ca. 240 sådanne skoler. Men skolen blev snart for lille. Lunderskov var i rivende udvikling – der skiltes banerne ad, og Vamdrup var grænsestationen. Dollerup var nemlig Lunderskov stations skole.

Da den nye skole blev bygget, gik der ry af den viden omkring. Man havde aldrig på landet i den egn set en skolebygning magen til den, så stor og flot var den. Den var 50 alen lang.

I den ene ende boede vi, i den anden ende andenlæreren. Imellem disse to lejligheder var der 3 klasseværelser, nemlig ”lilleklassen”, ”mellemklassen” og ”æ stue skuel” – som den 3. klasse i almindelighed kaldtes.

Andenlærerens lejlighed var to små værelser og en lille gang. Vores lejlighed var, efter datidens forhold, rummelig. To stuer, ét kontor, ét soveværelse samt tre loftsværelser, og så var der et mægtigt stort loft, hvor det var glimrende at lege gemme, fordi der i tidens løb var stillet så meget derop, så der var gode gemmesteder.

Men det bedste af det hele var haven. Min far var ivrig havemand, og der var vist ikke mange haver, der kunne konkurrere med denne, når den var gjort i stand til helligdagene om sommeren. Den var en verden helt for sig selv, fuldstændig lukket fra alfarvej ved høje hække og høje træer. Man kunne høre, når arbejdsvognene kørte forbi, ikke ponyvognene og andre fjedervogne.

I haven var der alle mulige blomster og buske og mange frugttræer – et af de bedste var et æbletræ med røde ananas. Det bar altid. Så var der en mægtig græsplæne, men det bedste af det var ”a lang gang”, som vi altid kaldte den. Den gik langs den ene side af haven. Det var en nøddegang, som var klippet

Dollerup Skole. I venstre side af bygningen lå lærer Nissens lejlighed. Postkort fra ca. 1895
Foto P. Hansen, Vamdrup.

således, at det ikke alene var siden men også loftet, der var klippet. Det var et stort arbejde at holde den. Da jeg var barn, syntes jeg snart, den var endeløs. I den nederste ende af den var der en grotte med bænke rundt langs siderne, der var altid køligt i de varme sommerdage.

Midt i langgangen var der en forhøjning mod Lunderskov. Fra denne kunne vi se, hvem der kom ad vejene.

Skolen og haven lå på en trekant.

På legepladsen foran skolen stod der et lindetræ med bænke omkring. Et stykke udenfor legepladsen stod der en poppel ”a stue poppel”. Det er det højeste træ, jeg har set. Men med en stenslynge kunne man stå inde på legepladsen og slynge en sten over den. Min bror Hans var den første, der gjorde det. Det varede dog ikke længe inden nogle andre drenge og jeg også, kunne gøre det. Det var ligesom vi var lidt mere end dem, som ikke kunne gøre det.

Om efteråret, når stærene flokkedes, satte de sig gerne i dens store, nøgne krone, den var nemlig gået ud i toppen. Hvis vi så slyngede en sten op mod dem, fløj de alle på en gang. Det så meget imponerende ud. Poplen havde så tyk en stamme, at vi måtte være tre om at spænde om den.

Engang, jeg kom hjem som soldat, var den fældet. Da jeg så det, var det som om jeg følte, at et afsnit af mit liv var tilendebragt. Jeg stod længe og så

Dollerup Skole i sne. I midten til venstre ”æ stue poppel” , som spillede en stor rolle i min fars barndom. Maleri af H.Hessellund ca. 1900. Tilhører Bente Thorsen, Birkerød.

på det tomme rum, hvor poplen engang havde været. Det havde forandret det hele så mærkeligt.

Foruden at være havemand var min far en ivrig jæger og fisker. Have, fisk og vildt spillede en stor rolle i vores barndomshjem.

En måned før jagttiden blev der begyndt at tale om den. Fader kunne gå, hvor han ville udenfor skoledistriktet, og han spurgte børnene ad, om de havde set nogen agerhøns på deres mark. Andre kom selv og fortalte om, hvor der plejede at holde agerhøns til. Min fader havde forskellige jagtture. Den bedste var op omkring slotsbanken. Der var en egen stemning omkring denne banke, hvor der i længst forsvundne tider havde ligget et slot. Der var også turen til ”æ skovli” – sådan nævntes nogle store indhegninger. Hegnet var buske og træer, som lå op til Nagbøl skov, der plukkede vi nødder og samlede skovæbler, som vi tog med hjem. Moder stegte dem i ovnen og vi fik sukker til dem, for de var så forfærdeligt sure. Desforuden var der hindbær og brombær. Og så var der slåen, de var så sure, at de rimpede munden sammen.

August måned var feriemåneden. Da fiskede han altid med flue langs Kolding å. Hvor var det dejligt at gå langs åen i den skønne dal, og hvor har fader fanget mange bækørreder og havørreder, som blev bragt hjem i husholdningen. Vi havde meget af tiden ørreder stående i gele. I det hele taget spillede jagten og fiskeriet og haveprodukterne en stor rolle i den daglige husholdning.

Fader kunne godt lide en snaps til maden, og når vi var ude på en hel dags ture og havde maden med, havde han en lille karaffel med snaps, og så skulle han gerne sove til middag, og han var meget omhyggelig med at finde et idyllisk sted at spise maden og sove middagssøvn.

Vi var en stor familie, og lønnen var lille. Far fik til at begynde med 600 kr. om året. Det første jeg kan huske, fik han 1200 kr., men så fik han offeret.

Der blev ofret 3 gange om året – til jul, påske og pinse. Juleofferet var det største. Det kunne somme tider være på 80 kr.

Der var nogle af de store gårdmænd, der ofrede 2 kr. og nogle ofrede 1 kr., men 50-ører og 25-ører var det almindeligste – der var nogen, der kun gav 10-ører, men det var ikke så mange.

Det var et stort arbejde at skrive offersedler, de blev sendt med skolebørnene. Fader måtte skrive for præsten også. Hans var hvide, faders var gule. Når fader kom hjem med offeret, tog moder altid imod og bar det ind på kontoret og låsede det ned i skrivebordet. Fader havde det altid i et tørklæde, som var knyttet sammen ved at slå knuder på de modsatte hjørner.

Lærer Nissen og hustruen Susanne i haven ved skolen med 4 af de 6 børn. Imellem forældrene står Nikolaj Jøker i matrostøj. Fotografi ca. 1899.

Det var en stor dag, når offeret skulle tælles. Vi fik gerne lov til at være med til at åbne sedlerne. Man skulle samtidig råbe op, hvor meget hver havde offeret. Navnene stod nemlig på sedlerne. Når vi først var færdige med at læse op, blev pengene stablet op i 5-ører, 10-ører, 25-ører, 1-kr. og 2-kr. og talt efter to gange. Hvis vi ikke kom til samme resultat, måtte der tælles om igen. Til sidst kom alle pengene i en lærredspose og blev låset ned i skrivebordet igen.

Min moder arvede efter sin forældre mellem 20 og 30.000 kr., hvilket var en stor formue for en lærer og hans hustru i de tider. Moder kaldte disse penge for "fatters og mutters penge", og dem var hun meget nænsom overfor; men det kneb med at få lønnen til at slå til, og så hævede man nogle i Sparekassen. Sparekassebogen lå som oftest i Sparekassen, men engang imellem fik de den hjem, og så var der som regel trukket mere, end de havde beregnet og kunne huske. Når mor så, hvor meget der var svundet på kontoen, var hun helt ulykkelig, og der gik gerne en tid, inden hun forvandt det. Det var en tid, som ikke altid var morsom, for så skulle der spares udover alle grænser. Og det kunne knibe med at blive mæt. Der kom ikke meget smør på brødet, kun små stykker kød og kun ét stk. sukker i kaffen.

Lærer Nissen og hustruen Susanne på trappen ved boligen på Dollerup Skole.

Efterhånden gled det dog tilbage til det gamle eller rettere det sædvanlige. Morgenmaden bestod altid af kaffe og franskbrød og rugbrød lagt sammen. Vi kaldte det kagebrød. Kagen var altid hjemmebagt. I frikvarteret ved 10-tiden fik vi en mellemmad, ofte med sukker på.

Til middag var der altid to retter mad.

Vi slagtede hvert år et stort svin til jul, desforuden havde vi ørrederne og vildtet, så vi fik gennemgående en god kost. Om vinteren fik vi altid klipfisk en gang om ugen.

Til middagen bad fader bordbøn. Den lød således: "Gud giv os daglig brød, fri os fra skam og nød. Amen".

Hvis der var levninger fra middagen, fik vi gerne disse, ellers fik vi mellem-mader, som moder smurte. Fader fik gerne en snaps til maden, og undertiden fik moder også en. Om sommeren spiste vi meget af tiden i haven. I de mørke aftener, når lampen blev tændt, skulle fader først have sine stile rettet. Det var et stort stykke arbejde. Han havde i en lang periode over 100 børn at undervise.

Den 4. februar var det min faders fødselsdag. Det var en stor dag i Dolle-

rup skole. Den forløb efter et bestemt program hvert år. Skolebørnene samlede hvert år sammen til en fødselsdagsgave til ham, og hvert år blev skolen pyntet med granguirlander og papirsroser. Børnene mødte altid en time før og stængede døren, så fader ikke kunne komme ind, og så begyndte de at pynte skolestuen. Fader var et par gange på skrømt inde at rive i døren og mumle noget om, hvad der dog kunne være i vejen, hvilket var til stor morskab for børnene. Når så endelig alt var forberedt, gaven var pakket ud og sat på katederet, ”Til lykke” skrevet på tavlen på en kunstfærdig måde og de mange granguirlander arrangeret over døren og skilderierne og på katederet sammen med papirsroserne, rendte to børn ind og åbnede døren til privatlejligheden og råbte ”vær så god”. Alle sad nu på deres pladser som om intet var sket. Når fader kom ind, kom han altid med det samme udbrud, nemlig: ”Næh, men hvad er det I har gjort, børn, hvor er her dog fint!”. Når han så kom op til katederet og så gaven: ”Jamen hvad er dog det, er det til mig? Det er da alt for galt!”.

Og efter at have set sig om i hele skolestuen og sagt, at så kønt havde skolen da aldrig været før, sagde han, at nu måtte de hellere få fri i dag, og så vil jeg gå ind og tale med min kone, om vi ikke skal have chokolade, og så må I hellere sætte skolebordene til side, så I kan lege lidt, indtil chokoladen er færdig. Så vidste børnene besked med resten. Der var feststemning. Andenlæreren og frøken Kjær skulle ind og se skolestuen og gaverne sammen med min moder. Nu kom der også nogle af de ældste elever og hjalp til i køkkenet og med at servere chokoladen for børnene. Der blev dækket to lange borde, som ellers havde deres plads på loftet.

Klokken blev gerne et par stykker, inden festen med børnene sluttede, og ved tretiden begyndte fødselsdagsgæsterne at indfinde sig. Af familien kom de fra Gelballe, Hvilested og Skodborghus, foruden var der den sædvanlige omgangskreds. Skolestuen gik den dag ind som en stue, og der var feststemning over det hele. Vi drak chokolade og spiste til aften i skolestuen, og der blev efter aftensmaden sunget og blandt andet altid en bestemt sang ”I sne står urt og busk i skjul”. Det blev gerne hen ad midnat, før de sidste gæster forlod Dollerup skole den dag.

Ja, der var mange hyggelige aftener i hjemmet i Dollerup skole. Sang og klavermusik hørte altid med, når vi havde fremmede, men tiden gik, og vi børn begyndte at blive voksne.

Om barndomshjemmet i Dollerup skole kan man passende bruge digterens ord:

Et århundrede, der klinger
om en forsvunden tid
hvor verden vist var bedre
og mindre fuld af strid

Tiden før 1914 var en anden tid. Den var mere rolig, mere afbalanceret. De to krige 1914 – 18 og 1939 – 45 har sat sine spor i menneskets sind og tankegang. Jeg husker tydeligt, min fader talte om underet, han oplevede, da de fik petroleumslampe i hjemmet i Hvilested. Før den tid sad de ved tællelys – dvs. i halvmørke. Da petroleumslampen kom, blev der lige så lyst om aftenen som om dagen.

I halvfemserne så jeg for første gang en mand på cykel. Det var klodsmager Lund, der fik den første i Skanderup sogn, og når han kom forbi skolen og børnene havde frikvarter, så stod de alle og måbede og kunne snart ikke tale, så benovede var de af synet.

Når jeg tænker tilbage på Dollerup skole og sammenligner den med tiden

Elevfoto fra Dollerup Skole ca.1897. Lærer Nissen står med hat til venstre. Yderst til højre i sidste række Nikolaj Jøker.

nu, så ligger forskellen først og fremmest i, at horisonten var mindre. Hvad der foregik udenfor Dollerup skoles enemærker og Skanderup sogn, var noget meget fjerntliggende, som egentlig ikke kom en ved. Hvis fader fx havde fanget en havørred på otte pund eller skudt to harer og seks agerhøns på en dag, eller min broder havde skudt en sten over den store poppel, ja så var det noget, der optog os børn. De forskellige begivenheder, som skete indenfor indremission og grundtvigianismen kunne ligefrem sætte sindene i bevægelse for lange tider.

De sidste 10 år, han var lærer, var der alt for mange børn i skolen i forhold til dens størrelse. Der var ca. 300 børn, og der var kun en lærerinde, 1.- og 2.-lærer og fader.

Der blev en ny skole projekteret i 1914, men så kom krigen og så blev byggeriet udsat. Den nye skole blev færdig i det år, fader tog sin afsked.

I min barndom måtte andenlæreren ikke være gift og spiste derfor hos os, og det var derfor som om, han hørte med til familien. Forholdene var også anderledes. Det var som om fader ejede hele skolen, og lærerinden og andenlæreren var ansat hos ham.

Lærerne

Den første andenlærer, jeg hørte om var ”Stille”. Det var et navn, han havde fået, fordi han ikke kunne holde disciplin. Når børnene lavede ballade, stod han oppe på katederet og råbte: ”Stille”, men det hjalp ikke, og så vidt jeg husker, måtte han opgive lærergerningen, fordi han ikke kunne holde orden.

Ingvorsen, han kom efter ”Stille” og var der i flere år. Det var ham, min fader satte højest. Vi hørte ofte det udtryk ”det var i lærer Ingvorsens tid”. Ingvorsen var nemlig både en dygtig jæger og fisker, så de havde mange gode ture sammen.

Derefter kom Holst. Det er den første, jeg kan huske. Han havde taget lærereksamen med udmærkelse, men var nærmest en original, det kneb også for ham at holde styr på børnene.

Efter ham kom Kock. Han var københavner, og ham kunne jeg godt fortælle en hel roman om. Han havde en stiv arm og et stift ben. Han havde været i Amerika, og det var nogle forfærdelige historier, han kunne fortælle herfra. Fader gik altid ind i sit kontor og rettede stile, når han begyndte at fortælle. Men mor og vi børn hørte gerne til. Når han fortalte for længe, kom far gerne ind og sagde: ”Nu må vi hellere holde op med de historier for i dag,

Kock, så kan vi måske høre nogen en anden gang”. Han blev egentlig ikke fornærmet over denne afbrydelse.

Jeg husker, han i særdeleshed pralede af, at han var så hårdfør. Han havde engang været på hospitalet i Amerika, og her havde han set de forfærdeligste ting. Folk lå med indvoldene halvt ude af maven, og folk havde fået savet arme og ben af. Synet af dette gjorde ham ikke spor. Så husker jeg engang et efterår, vi fældede træer (det gjorde vi hvert år), at fader savede sig mellem tommelfingeren og pegefingeren. Han skyndte sig at løbe ind til moder for at få såret forbundet. Inde i stuen sad Kock og drak kaffe, og idet han gik forbi ham, viste han ham såret. Da fader var blevet forbundet, sagde min ældste søster Mie, at hun syntes, Kock var blevet så bleg og var gået så hurtigt. Fader gik hen til hans lejlighed, og her lå han besvimet på trappen og havde slået sig en del.

De fik ham båret ind i seng, og straks efter sin opvågen sagde han, at det var fordi han havde set faders sår. Men siden ville han ikke rigtig være ved det.

Østergaard hed den næste, det var en stille, beskeden, tilbageholdende type.

Andenlærerne skiftede ofte, det var en elendig løn, og så snart de giftede

Elevfoto ca. 1902. Til højre ved vinduet lærer Nissen. Sidste række nr. 5 Nikolaj Jøker. Lærerinde frk Kjær står yderst til venstre ved vinduet.

sig, måtte de rejse. Siden blev det lavet således, at andenlæreren kunne blive gift. Lejligheden blev lavet om og samtidig kom der en ny skoleordning, så fader ikke havde noget med andenlæreren at gøre. Det var nok en 6-7 år efter Kock.

Blandt disse skal jeg kun nævne Andersen. Han var der i over 10 år og havde ventet at blive faders efterfølger, men man tog en missionsmand.

Lærerinden var den samme i alle de mange år, jeg kan huske, det var frøken Kjær. Hun hørte til familien også. Imidlertid skete der noget, så dette forhold ændrede sig, hvilket jeg senere skal fortælle om.

Jeg kan dunkelt erindre frøken Kjærs forgænger. Hun hed Marie. Hun strikkede nemlig et gulvtæppe, som vi havde i mange år. Det blev til sidst slidt op og blev lagt op på loftet, hvor det ofte blev trævlet op for at få garn. Marie sad på ”æ lille skammel” og strikkede på de ca.12 tommer brede strimler til tæppet, som havde fire-fem farver. Marie døde af tæring. ”Hun var sådan en rar en” var hendes eftermæle.

Religionen

Religionen spillede en kolossal rolle i min barndom og ungdom – vist også nok end større rolle, som folk nok i almindelighed regnede med på den tid.

Grunden var den, at der var blevet ansat en præst i Skanderup Sogn, som hed pastor Moe. Han kom fra Harboøre, hvor han var blevet landskendt, fordi han havde dømt en del fiskere, som druknede og blev begravet i en fællesgrav, til helvede. Da han kom til Skanderup Sogn, var der kun nogle enkelte familier, der var indremissionske. Da han tog sin afsked var indremission i flertal og havde flertal i sognerådet.

Pastor Moe var en stor agitator. Helvede spillede en stor rolle i hans forkyndelse. Til at begynde med var der ikke mange, der gik i kirke hos ham. Præsten før ham var en pastor Jørgensen, han var en af den gode, gamle slags, der kunne tage en toddy og et spil whist.

Det varede ikke længe før der kom rygter i gang om alt det, pastor Moe sagde fra prædikestolen, og mange år varede det heller ikke, før kirken var fuld hver søndag. Det var ikke alene siddepladserne, men hele midtergangen og våbenhuset var som oftest fyldt med til dels stående mennesker, og ofte måtte nogle tage af sted, fordi de ingen plads kunne få.

En time før kirken begyndte var der ofte mange folk i kirken, og fader, der var kirkesanger, havde til tider sit besvær med at komme ind.

Det varede ikke længe, før sognets beboere blev delt i to lejre, nemlig grundtvigianere og indremissionske, og fader blev en af de førende indenfor valgmenigheden. Den atmosfære, som opstod ved, at disse to bevægelser stod mod hinanden, prægede hjemmet i Dollerup Skole. Der var ofte episoder, som satte sindene i bevægelse.

Fx. når nogle af hjemmets nærmeste blev ”omvendt”, som det hed sig. Det skete oftest, når pastor Moe holdt sin vækkelsesuge. Det var ikke hvert år, det skete, men når den kom, kunne man være sikker på, at alle de største helvedesprædikanter blev kaldt til Skanderup Sogn, og mange blev omvendt. Det skete også, at nogle kom på sindssygeanstalten. Det var sådan på den tid, at både pumpemagere, klodsmagere, skræddere og skomagere talte ved møderne. Det var uvidende mennesker, der var blevet grebet af pastor Moes lære, og de blev bogstaveligt talt åndeligt berusede, og det var kraftig kost, disse ukultiverede mennesker kunne diske op med. De kendte melodien fra pastor Moe, det var med fortabelse og helvede i omkvædet. Jeg tror, de har gjort mere skade end gavn med deres prædiken.

Frøken Kjær og andenlæreren blev omvendt i sådan en uge. Jeg husker tydeligt, at Mie og Lise, mine to søstre, kom hjem og fortalte, at frøken Kjær og lærer Jensen og hans kone sad oppe og græd lige under talerstolen i missionshuset (vi børn gik nemlig ofte med for at se, hvem der var med).

Jeg husker også, da fader spurgte dem – i frikvarteret inde i vores stue – om de var blevet omvendt. De bekendte kulør med det samme og begyndte at prædike for fader og moder, jeg husker, at fader blev vred og sagde, at han ikke ønskede nogen missionsprædiken i sit hjem. Hvis de ikke kunne lade være med det, måtte de gå. Resultatet blev, at de gik, og det satte et skel mellem kolleger, som aldrig blev udslettet.

Ofte satte det skel mellem mand og kone, børn og forældre. Missionsfolkene blev kaldt ”æ helle” – og grundtvigianerne blev kaldt ”de vantro”. Det var skellet, og det var skarpt.

Missionen havde egne skoler, valgmenigheden egen skole, og de havde hver deres mejerier. Når der var eksamen, ville pastor Moe ikke engang gå på vores WC, han gik til Lunderskov ca. 1½ kilometer og besøgte sit ærinde.

Noter:

- 1 Bente Thorsen, datter af fiskeeksportør Nikolaj Jøker og Esther. Født i Esbjerg 1937. Uddannet hospitalslaborant fra Skt. Josefs Hospital, Esbjerg. Senere uddannet lærer og har undervist 17 år i Sorø. Derefter cand.phil i retorik fra Københavns Universitet. Har undervist i faget til pensionering. Gift med arkitekt m.a.a Preben Thorsen. I ægteskabet er der 3 børn.

At være skoleelev i Horsens omkring 1920

SKOLEN HAR ALTID VÆRET EN MÅDE, HVORPÅ FORSKEL-
LIGE BEFOLKNINGSGRUPPER KUNNE MARKERE SIG OG VISE
DERES HOLDNINGER. FOR EKSEMPEL DE GRUNDTVIGSKE
FRISKOLER, DE RELIGIØSE SKOLER OG DE ”FINE” SKOLER,
HVOR FORÆLDRENE UNDGIK, AT DERES BØRN GIK SAMMEN
MED DE FATTIGE BØRN. OG SKOLEN VAR OGSÅ EN DEL AF
DET POLITISKE LIV.

MEN HVORDAN VAR DET FOR BØRNENE? DENNE ARTIKEL
FØRER OP TIL TIDEN OMKRING 1920, OG I 1987 HAR JEG
TALT MED MENNESKER, DER VAR BØRN PÅ DENNE TID.

AF BODIL FREDERIKSEN

Skolevæsenet før 1920

1814 loven blev først gennemført i Horsens i 1815, hvor skolevæsenet kom til at bestå af:

Friskolen, som var en efterfølger af Spindeskolen og Den frie danske Skole. Spindeskolen var blevet oprettet i 1788 som ”Spindeskole, hvor fattige Børn kunde vænnes til nyttigt Arbejde og oplæres til Vindskibelighed ved Heglen og Spinden af Hør og Blaar for med det, der kunde tjenes derved, at bidrage til deres Underhold.”

Spindeskolen var for både piger og drenge, og den var tvunget for alle børn, der løb rundt og tiggede. De blev indfanget og sat i spindeskolen, hvor de modtog tre timers daglig undervisning i religion, og derudover skulle arbejde resten af dagen. Også ”Børn af fattige, men skikkelige Forældre” kunne få lov til at gå der og endelig kunne veldædige borgere tage sig plejebørn, som de satte i spindeskolen, mod at plejeforældrene fik spindelønnen, som var 8 skilling om ugen. Spindeskolen havde ansat en spindemoder, som byen

sendte til oplæring, samt en skolemester, som derudover selv havde en skole. Spindeskolen kostede ikke byen noget, idet børnenes produkter blev solgt.

Den frie danske Skole, som var et resultat af mange års anstrengelser af byens bedrestillede borgere for at give fattige børn skolegang. Den blev startet i 1752, støttet af et legat stiftet af negotiant Jens Jørgen Lindvig.

Skolen modtog gennem tiden adskillige andre legater og kostede ikke byen noget.

Skolekommissionen gav i 1815 følgende indstilling:

”Da den skolepligtige Ungdom i Horsens tæller 135 drenge og 114 Piger, bør byen have 2 Borgerskoler, hver med en udvidet Klasse. Den Frie Fattigskole, d.v.s Jens Jørgen Lindvigs Frie danske Skole og Spindeskolen vedbliver som hidtil og forenede, hvor de fattige Børn nyder Undervisning. Endelig de 5 hidtil værende Staveskoler for Børn under den i Forordningen befalede Skolealder.”

Grunden til at der fandtes de små private pogeskoler eller staveskoler var, at eleverne skulle have visse færdigheder, inden de måtte komme i skole, sådan som det ses af Instruks for Skolelærere ved de trende Borgerskoler i Horsens 1793:

”I disse trende Hovedskoler maa intet Barn antages uden at det nogenledes kan bogstavere og læse indenad. Over denne Sag vil især Skoleforstanderne holde streng Opsigt, da Erfaringen viser, at intet mere sinker, forvirrer og afdrager Undervisningen for de Ældre og til Forklaring i Religion, Regning og Skrivning modnere Unge. Man har derfor fem smaa Skoler, hvor Hine først skulle begyndes med.”

Udsigt ind mod Horsens.

Kommissionen har i 1815 yderligere denne kommentar:

”Kommissionen der her tør kalde i Erindring, hvad den i Almindelighed har fremført, maa in Specie tillægge, at den anser det for saare fordelagtigt for den bedre Klasses Børns Moralitet og Humanitet, om den frie Fattigskole, som underdanigen proponeret, maa vedblive som en Undervisningsanstalt for den fattige Klasses Børn, hvis Indvortes og Udvortes ofte afskrækker den Formuende, desværre ikke ganske uden Grund, fra at sætte sine Børn i den offentlig Skole.”

Udover fattigskolerne var skolerne:

Søndergades Skole, også kaldt for ”Den Tydske Skole”, som var den mest ansete, og hvor der i øverste klasse undervistes i religion, skrivning, regning, geografi, naturhistorie, fædrelandshistorie og tysk. Overlæreren underviste selv i øverste klasse. Skolen var en privat betalingskole.

Nørregades Skole, som var en kommunal borgerskole, indtil 1815 en betalingsskole, men siden i en periode gratis, hvor byen forsøgte at leve op til kravet om gratis skolegang for alle. Man pålagde byens borgere skoleskat, beregnet efter ejendom og formue, hvilket der var megen utilfredshed med, også hos de i byen liggende regimenter, der blev afkrævet skoleskat. I 1828 ville skolekommissionen derfor påligne forældrene skolepenge efter § 78 om at der skulle betales skolepenge i realskoler. Begrundelsen var: ”da Borger- og Realskole her er forenede i eet...” og ..” intet synes mere rigtigt, end at de som høster mest Fordeel af Skolerne, mest skulde bidrage til dem..” men forældrene ville ikke anerkende Borgerskolen som en realskole og ville derfor heller ikke betale. Man kan se, at hverken forældrene eller skolekommissionen overvejer, om lovens bestemmelser om fri skolegang er opfyldt ved at fattigskolen findes.

Latinskolen, Den lærde Skole, Statsskolen, var byens ældste skole, oprettet 1532 af en munkeorden, hvilket var før Christian d. 3. og Danmarks Riges Raad i 1539 stillede krav om, at der skulle være en latinskole for drenge i hver købstad og en skriveskole for både piger og drenge.

Latinskolens drift hvilede på legater og tilskud fra stat og fra kirken, som den var nært knyttet til. Bl.a. skulle disciplene forrette kirketjeneste. De havde særlig tilladelse til at tigge og fik beklædning og fødevarer fra skolen. Det var altså mere end gratis at være discipel på latinskolen, hvilket gav en tilgang af fattige elever, som ikke fortsatte uddannelsen på universitetet. I 1756 pålægges der fra statens side en større strengthed med optagelsen og undervisning af de fattige ubegavede disciple, som hverken har råd eller evner

til videregående studier.” De latinske Skoler skal sættes i en saadan Stand, at fornemme og velhavende Folk kan få lyst til at sætte deres Børn derhen uden Frygt for, at Børnene skal blive forførte og vante til Liderlighed, Gemenhed, Nedrighed og andre uanstændige Laster og Udyder.”

Påbudet fører tilsyneladende ikke til det ønskede resultat, så man må nu prøve noget andet: man indfører skolepenge for at hæmme den efter tidens opfattelse alt for stærke tilgang til Den lærde Skole. Samtidig, i 1805, ophørte den nære tilknytning mellem skole og kirke. Fagkredsen blev udvidet, og hverken lærere eller elever kunne nu få tid til at gøre kirketjeneste. I og med at også de bedre borgere satte deres drenge i skolen, var det hverken nødvendigt eller ønskeligt, at disciplene skulle tjene penge. Man forsøgte at overføre syngeligten til de danske skoler, men ingen af de daværende skoleholdere blev fundet egnede: en kunne ikke synge, en anden var altid svagelig, en tredje blev fundet for lille til at kunne nå op til alteret – og desuden – hvem skulle passe børnene, hvis læreren måtte forlade de 40 børn, som han skulle undervise? Enden på det blev, at man måtte ansætte en degn, som desuden fik ”skikkelige, velklædte Skoledrenge fra Fattigskolen” som hjælpere.

Der var op gennem 1800- tallet mange private skoler i Horsens, specielt efter 1860, hvor skoleloven af 30.9.1860 tillod, at skoledirektionens overhøring kunne foregå i en privat skole, bare den havde ti elever

Selvom kommunen i 1860 havde oprettet skolen i Borgergade, kaldet Borgerskolen, som var en betalingskole og Allégades skole som var en friskole, var der stor interesse for privatskolerne. Især da kommunen oprettede en fælles gratis forberedelsesskole til latinskolen, hvor det var meningen, at elever fra Borgerskolen og Allégade skulle gå sammen. Det fik mange af forældrene fra Borgerskolen til at sætte deres børn i privatskole. I 1884 fandtes der 28 privatskoler, hvor dog kun 15 havde et elevtal på over 30. I 1897 var der kun 15 privatskoler tilbage, som tilsammen havde 873 af kommunens undervisningspligtige elever. Det var 29,3 % af eleverne.

Skoleloven af 24. marts 1899, med ændringer i skoleloven af 29. marts 1903, fjernede grundlaget for de små pøgeskoler og styrkede den offentlige skole. Fra 1860 til 1920 blev der nedlagt 75 privatskoler i Horsens. Ændringer i latinskolens lovgivning gav også forandringer i de private skolers forhold: fra 1850 til 1871 kunne eleverne søge optagelse i latinskolen, når de var 9 år, men i 1871 blev de to nederste klasser nedlagt, hvilket medførte en udvidelse af nogle af privatskolerne, samt en oprettelse af Horsens Statsskoles Forberedelsesskole, hvor der blev undervist af adjunker fra Statsskolen.

Elever som havde gået på denne skole, havde ved optagelsen præference frem for andre elever. Da det i 1919 blev forbudt, at lærerne ved Statsskolen selv varetog undervisningen, kan man se af lærerlisterne fra 1928, at der ud af 13 lærerinder er syv af adjunkternes fruer. Der er i øvrigt kun ansat fem mandlige lærere. Denne store overvægt af lærerinder uden uddannelse er for øvrigt et gennemgående træk ved de private skoler.

Ved loven af 1903 blev latinskolen, nu kaldt for gymnasiet og i Horsens for Horsens Statsskole, officielt for både piger og drenge, og det burde kunne lade sig gøre at gå i et lige forløb fra 1. mellem til studentereksamen.

Udover de almindelige private skoler og de offentlige skoler, var der også en katolsk skole, oprettet i 1874 af den katolske menighed, ledet af nonner og som betalingsskole. Dog med en meget lille betaling. Blandt de fattige børn var der også børn af forældre, som ikke var katolikker, og i tyverne var der mange børn af polske arbejdere fra Horsens opland. Disse børn boede på skolen, og de kunne betale med kartofler.

De mere velhavende katolikker, som var i menighedens og skolens bestyrelse, sendte kun deres børn hen på skolen til religionsundervisning, og lod ellers børnene gå på de andre private skoler. I 1880 skriver Herman Bang:

”Der var i en Baggaard i Byen nyligen blevet indrettet et lidet katolsk Kapel; der havde været Snedkerværksted før, og det hele var lavt og uanseeligt.

Den katolske menighed havde ud over skolen også en kirke, St. Josephs kirke. St. Josephs hospital fungerede fra 1900 til 1968.

Menigheden var jo foreløbig kun ringe: Hele Hjorden, som havde to Hyrder, bestod af fem fattige Familier, hvis Børn Præsterne underviste gratis.”

I 1920 var skolen væsentlig større, men var stadig en skole for fattige børn.

Horsens 1920

I 1920 havde Horsens Købstad 27.588 indbyggere.

Byrådet havde denne sammensætning:

10 socialdemokrater med disse erhverv: redaktør, baneformand, murer, fruer, typograf, tømrermester, cigarmager, bager, arbejdsmand.

9 fra fælleslisten, som bestod af de konservative, det moderate venstre og de radikale: fabrikant, redaktør, købmand, lærerinde, slagtermester, brygmester, redaktør, frøken, overlærer.

Borgmesteren var kongeligt udnævnt, men da han tog sin afsked i 1918, var man gået over til, at borgmesteren skulle vælges blandt byrådets medlemmer. Der blev da valgt en af socialdemokraternes repræsentanter, valgt af de ti socialdemokrater, hvorimod de ni borgerlige stemte blankt.

Horsens skolevæsen bestod af:

- De kommunale gratis skoler med mulighed for optagelse i den kommunale

Horsens kommunale Brandvæsen holder øvelse.

Gaderne var brolagte, og der var et evigt spektakel, ikke kun fra vognene, men også fra de mange træsko. De velhavende gik med lædersko, men de fattige havde kun deres træsko. Inde i boligerne var det forbudt med træsko, så man stillede dem uden for døren.

mellemskole (Vestre skole i Allégade, Østre skole i Kildegade og senere Nordre skole i Tordenskjoldsgade med en filial i Ryesgade).

- Den kommunale betalingskole – mellem- og realskolen, kaldt for borger-skolen, med mulighed for optagelse på Statsskolen.
- Den katolske skole, Sct. Joseph skole, som var syvårig med eleverne fordelt på fire klasser.
- De øvrige syv private skoler.

I den kommunale betalingskole kostede det

- i 1. og 2. klasse 2 kr. 50 øre
- i 3. og 4. klasse 3 kr.
- i mellemskoleklasserne 4 kr.
- i realklassen 6 kr.
- Der var mulighed for fripladser.
- På den katolske skole kostede det 1 kr. om måneden, men der var også fripladser.
- På Hulvej skole kostede det 22 kr. om måneden.

Udgiften var ikke kun skolepengene, men børnene skulle også have skolebøger, ordentligt tøj (ingen træsko!), en vis boligstandard, og børnene måtte ikke arbejde udenfor skoletid.

Der var forskellige tilbud til eleverne i de kommunale skoler:

Børnenes bogsamling på i alt 2212 bind, der blev lånt ud.

Der var skolekøkken, skolebade på de kommunale skoler, fribefordring med statsbanerne i sommerferien, samt skolebespisning for de fattigste. Ca. 10 % af børnene deltog i skolebespisning og skolebade i 1920.

Hvem havde råd til at sætte deres børn i betalingsskoler?

Tjenestemænd i Horsens kommune tjente fra over 6000 kr. om året for de højestlønnede til 1600 kr. for de lavestlønnede.

Blandt privatansatte varierede lønningerne jf. folketællingen 1916 for håndværkere mellem 2250 kr. og omkring 500 kr.

Byens overklasse bestod af fabrikanter, storkøbmænd, det overordnede personale ved politi, post og told. Derudover læger, præster, rektorer ved de højere læreanstalter samt de større håndværksmestre. Desuden var der oplandets storbønder og godsejere.

I næste sociale lag fandtes håndværkssvende, mindre erhvervsdrivende og underordnede funktionærer. Dernæst kom de ufaglærte fabriksarbejdere og havnearbejdere samt en underklasse bestående af tyende og arbejdsløse, og de mennesker der var under forsorg hos fattigvæsnet.

Horsens Tugthus beliggenhed i byen var medvirkende til, at mange fattige familier flyttede til byen, da nogle af straffene var tidsbestemte.

For at få et indtryk af, hvordan det var at være skoleelev i Horsens omkring 1920 har jeg i 1987 interviewet nogle mennesker, som har gået i skole på denne tid.

DE INTERVIEWEDE:

Agnes Krahn, født 1903

”Vi boede på Mælkedorvet, Grønnegade 32, der hvor der nu er rebslager. Det hus har min far bygget. Min far kørte med to heste nede på Gasvej, og han kom under vognen og blev dræbt med det samme. Jeg var seks år.

Mine søskende flyttede hjemmefra, og jeg kom i Vestre skole. Min lærerinde Frk. Bentzen syntes, at jeg skulle have friplads i Borgerskolen, men min mor ville ikke have det: ”Når dine søskende ikke har gået der, så kan du også klare dig uden.” Men så var Frøken Bentzon henne og tale med hende. Det kostede ikke noget, når man fik friplads. Jeg var nr. 2. De dygtigste sad forrest. På Vestre skole havde vi ikke plankeværk mellem pige – og drengegården, så vi sloges med drengene, men ellers så vi dem ikke.

Min mor var missionsk, så hun brugte Stefanshjemmet.

Min mor passede sin grøntforretning selv, og om aftenen gik vi ud til gart-

Piger i arbejderfamilier havde altid forklæde på. De kunne have et skoleforklæde, det fine, og et hverdagsforklæde. Man vaskede én gang om måneden, og arbejderbørn havde ikke meget tøj.

neriet i Bøghsgade og bestilte de varer, som gartneren skulle komme med den næste dag.

Ved den spanske syge, da havde vi to lejere, og de døde begge to. Stefans-hjemmet blev brugt som lazaret. Vi var heldige, vi slap.”

Agnes fik realeksamen og arbejdede på kontor. Hun arbejdede indtil hun blev 80 år, de sidste år i kiosken på Horsens Sygehus.

Agnes havde været gift og fået børn og blev enke.

Frederik Grundahl, født 1907

Faderen var gårdejer i Hatting og havde 47 td. land.

”Vi havde mange folk og det var ganske utænkeligt at jeg havde pligter i hjemmet. Vi havde altid en hjorddreng og ham legede jeg med. Han passede køerne og den slags og han gik også i skole. Jeg havde forskellige privatlærere og gik også en kort tid i landsbyskolen i Hatting, men kom så på Horsens private Realskole. Vi tog toget fra Hatting til Horsens, og så var det jo en god travetur, helt op til Kildegade. Vi var færdige med skolen klokken to og vores tog gik kl.15,30, så løb vi rundt nede på banegården og lavede ballade, og hvad børn nu ellers fandt på. Vi kendte ikke nogle af børnene fra de kommunale skoler.”

Frederik blev uddannet som ingeniør og havde egen virksomhed. Han var gift og havde børn.

Gunnar Holm, født 1907

Gunnars far var stukkatørmester og havde bl.a. andet lavet stuk på Kilden i Kildegade. Han arbejdede mest alene, men havde også svende ansat ved større arbejder. Gunnar var enebarn.

”Jeg begyndte skolen i 1914, oppe i filialen i Allegade. Jeg havde en lang skolevej, helt fra Sundvejen. De nærmeste skoler var jo friskoler og jeg vil formode, at far og mor har haft visse ambitioner, for denne her var en betalings-skole. Far var medlem af Håndværker – og Industriforeningen og af Horsens Borgerlige Skyttelaug.

Dem vi legede med på gaden, det var vores egne. Jeg kan ikke huske, at vi havde nogen kontakt med eleverne fra friskolen.

Mor holdt meget på formerne. Det gjorde far nu ikke. Kosten var ganske almindelig, med to retter mad hver dag naturligvis. Det var jævn kost, men med steg om søndagen. Jeg husker vællingen med skind på. Det smagte nederdrægtigt, men man skulle spise op. Det var ikke sådan, at man ikke måtte tale ved bordet, men far var ikke meget talende, så det var begrænset hvad der blev sagt.

Vi lærte at læse og skrive gotisk skrift. Vi havde numre og jeg var højt oppe, men vi flyttede ikke rundt i klassen. En gang om måneden fik vi karakterbog, med anmærkninger! Vi fik ingen straffe, men lussinger og spanskrør var der jo. Meningen med at jeg skulle på statskolen var jo nok, at jeg skulle have studentereksamen. Men efter mellemskoleeksamen, sagde rektor Lund, at jeg nok burde have realeksamen først, og sådan en mand sagde man jo ikke imod. Og da jeg var færdig med realeksamen, var jeg ærlig talt træt af at gå i skole, for det var ikke så nemt at gå sammen med de fine.”

Gunnar fik en kontoruddannelse og fik en stilling som direktionssekretær hos Brdr. Schur. Han underviste senere på handelsskolen.

Dagny Küster, født 1913

Dagnys forældre døde, da hun var tre år og en bedstemor tog sig af hende. Men da hun døde et år efter blev hun adopteret af en hjemmebagerske, som boede i samme hus, og som havde lovet bedstemoderen at tage sig af Dagny.

Dagny gik i Nordre skole.

”Min mor var frøken. En gang imellem kom der en dame på besøg, og så skulle jeg af vejen. Det var nok en slags opsyn. Man hører så mange sige, at de havde det småt, men vi havde mad nok. Vi boede i Smedegade, nede i kælderen: Smedegades hjemmebageri. Jeg havde mest kager med i skole. Det

Pigerne var 14 år, når de gik ud af kommuneskolen, og nogle af dem kom i butik. Arbejdstiden var lang og lønnen lav, men pigen boede hjemme. Når pigen blev gift, skulle hun helst holde op med at arbejde.

gik glimrende, for de andre ville gerne bytte. Den eneste tid min mor havde lukket, var juleaften og 1. juledag. Vi havde en pige til hjælp og af og til en dame. Butikken var åben til klokken ti om aftenen. Min mor skulle meget tidligt op for at bage.

Barakungerne, de gik også i skole hos os. Det kan godt være, at der var nogen, der gik til skolebespisning på Østre skole. Der var måske nok en del fattige mennesker, men vi tænkte ikke meget over det. Vi legede med alle, men der var alligevel forskel i klassen. De der var fra Nygade og sådan, dem regnede vi ikke med.

Vi havde en familie nede i baggården, og der var en otte, ni børn, og det var det bedste sted. Bare jeg kunne komme over til dem. Det måtte jeg ikke ret gerne, men min mor bagte nogle store brød, og så blev jeg sendt over, men jeg måtte jo ikke lege med dem. De var fattige. Han var lappeskomager.”

Dagny arbejdede i butik, blev så gift, fik børn og blev enke.

Ejvind Rasmussen, født 1914

Faderen var arbejdsmand og tarmrenser på svineslagteriet. Moderen slæbte med at passe de ni børn og døde 51 år gammel. Ejvind havde 7 års skolegang på Sct. Joseph, ville gerne være læge, men kunne ikke engang komme i mellem skolen, da han var for fattig.

Hans bror Albert, født 1916.

Albert

”Vi boede i Nygade, som var et typisk arbejderkvarter med cirka 100 børn. Vi

ni søskende skulle alle i den katolske skole. Det var vi kede af, for alle vores kammerater gik på Ryesgade skole. Vi blev drillet og kaldt for ”katemukker” og hvad ved jeg.

Ejvind:

”Jeg var simpelthen flov, for det hed sig, at det var de børn, som man ikke kunne klare på de kommunale skoler, der blev sendt om til søstrene. Hverken far eller mor var katolske, så jeg tror, at det var en tilfældighed. Nonnerne vidste, at vi var fattige, og de var jo søde.

Jeg var knagende dygtig i skolen og til eksamen, så kom skoledirektøren J. K. Jensen. Jeg kan huske engang, at han sagde, at jeg skulle over i Skolegade, men så sagde lærer Poulsen, at der var ingen penge og der var så og så mange børn. Og det var jo sindssygt, at der ikke blev snakket mere om det.”

Albert:

”Vi blev undervist af pastor Scheuber. Han var lidt af en sadist. Han slog vores fingre til blods med spanskrøret. Jeg turde ikke engang gå hjem og fortælle far det.

Vi havde alle sammen bypladser. Vi vidste aldrig, når far var hjemme fredag aften. Hvis han ikke kom hjem halv fem, så var den gal. Det vidste mor. Det var synd for hende. Købmanden skulle betales og huslejen. Og så blev vi unger sendt hen til snedkermester Jensen og:” Ja, vi skal hilse fra far om vi kunne få udsættelse, for sådan og sådan....”

Vi havde kun to små rum. Intet varmt vand, og lokum i gården. Der var direkte adgang fra porten, lige ind i stuen. Vi havde de her fugtige rum, hvor vi sov. Selv om sommeren drev fugten ned. Derfor har vi alle sammen mere eller mindre dårlige ører. Ejvind er den eneste, der kan høre. Jeg var heldig, for jeg fik en stor operation, ellers havde jeg ikke kunnet høre. Da vi havde skarlagensfeber, blev lejligheden desinficeret bagefter.

Om aftenen sad min mor ved vinduet og læste ved gadelygtens skær, for så sparede hun petroleumslampen.”

Ejvind:

”Vi havde ikke rigtige sko, men kludesko med cykeldæk under. Der var halvandet år mellem os, og det var med at komme først op om morgenen, for der var sgu ingen bukser til den sidste. Det er ikke engang løgn, hvad jeg siger.

På skolen var der en søster, der hed Blanda. Hun gik og lurede mig ud

næsten hver dag. Hun vidste godt, at jeg ikke havde mad med. Så kom jeg i køkkenet og fik kakao og sigtebrød.

Til jul stod der en annonce i avisen: Uddeling af julepakker. Du måtte stille dig i køen og ydmyge dig for at få noget. Hattedamerne. Det glædede dem, de møgkællinger. Nogle af dem var søde, men der var også nogle sataner. Men så havde vi søstrene deroppe. De vidste, hvordan man gjorde. Sådan mere diskret, med tøj og sådan noget. Man havde ikke råd til at være kritisk.

Præsten kom nogle gange og besøgte vores mor, og det var helt sikkert, fordi han vidste, at vi var konstant på røven. Så var der 10 kr. i hånden, når han gik. Jeg har haft arbejde, fra jeg var otte år. Jeg var hos en bager om morgenen og om aftenen. Om eftermiddagen gik jeg med Socialdemokraten med min lillesøster. Jeg fik 4 kr. om ugen hos bageren. De fleste fik mor. Men der kunne da blive 50 øre til mig. Og så var man jo velhavende – den dag.

Jeg havde en chance for at komme i lære hos bageren, og han sagde, at jeg kunne få en af hans forretninger, men jeg turde ikke på grund af min religion. Jeg kunne jo ikke komme i kirke om søndagen. De forbandede søstre fyldte mig med, at hvis jeg ikke kom i kirke, så røg jeg lige lukt i helvede. Jeg var skidebange, for jeg troede på det.

Jeg er ateist. Jeg er gudsforagter. Jeg giver faen i det hele.”

Albert:

”Jeg siger altid, at når vi som børn fik besked på at gå ud på gaden og lege, så vidste vi altid, at når vi så kom ind, så havde vi enten en lillesøster eller en lillebror.

Vi havde ikke så meget at spise. Når det var helt galt, så var der Samaritanen, med varm mælk og boller. Men så var vi så heldige, at min far arbejdede på Koopmann’s som tarmrenser. Far har måske bestilt et kilo, men så kom kusen om morgenen og smed en hel sæk med godbidder og grisehaler. De vidste, at vi var så mange. Det blev så trukket i fars løn om fredagen. Det var ikke altid, at vi havde skolemad med, men når det var, så var det to rugbrøds-klemmer, pakket ind i Socialdemokraten.”

Albert kom i malerlære, blev malermester og senere halinspektør. Han blev gift fik børn og blev enkemand.

Ejvind arbejdede på fabrikker, var en overgang portør på et katolsk sygehus og blev senere forsikringsagent i København. Han blev gift og fik børn.

Før bilerne blev almindelige, brugte man heste i landbruget og til transport. Det var ikke fint at spise hestekød, men det var billigt.

Pressens behandling af skoleforhold

Der foregik mange ændringer af skolevæsenet omkring 1920. Der kom en ny skolelov i 1919, og i 1920 fik Horsens en ny skoleplan og en ny undervisningsplan, men det er sjældent at skolens forhold bliver berørt i aviserne.

Jeg har læst de to aviser, der har været tilgængelige, Horsens Folkeblad og Horsens Socialdemokrat.

Horsens Folkeblad var den borgerlige avis, som holdt fast ved sit lille format og den gotiske skrift, mens Horsens Socialdemokrat havde et større moderne format og moderne typer.

De skoleområder der blev omtalt i aviserne i 1920 var:

Referater og meninger om privatskolerne, om forskolelærerinders ansættelse i skolerne samt noget om ligeløn for lærere og lærerinder (hvad man i Horsens Folkeblad var meget imod).

Når man ser på pressens behandling af skolestof og lokalstof, så er der i øvrigt ikke noget påfaldende modsætningsforhold mellem de to aviser. Når der er referater fra skolemøder, hvor for eksempel venstres skoletanker bliver fremlagt, er referaterne næsten ens og ingen knytter kommentarer til. Modsat de landspolitiske spørgsmål, hvor begge aviser markerer hver deres partiets officielle synspunkter.

At skole- og lokalstoffet omgås med en sådan påpasselighed, kan skyldes

byens lidenhed, at hver avis har sin repræsentant i byrådet, og at det har været nødvendigt, på grund af de politiske fløjes næsten lige repræsentation, at føre et nært samarbejde i byrådet.

Skoleeleverne og deres forældre

Overklassens børn fik undervisning i spil og dans og kunne ellers bruge tiden til at lege. Mellemlklassens børn hjalp lidt til derhjemme, som for eksempel Dagny, hvis mor havde en butik, men hun skulle ikke arbejde for fremmede. Arbejderbørnene måtte tidligt ud at arbejde.

Der er mange børn, der er nødt til at arbejde, for at familien kan have nok at leve af. Byrådet i Horsens er bekymret over dette. De laver i 1918 en undersøgelse over børnenes arbejde:

Skolebørns arbejde udenfor hjemmet i oktober måned 1918

Klasse-trin	Elevtal	Udenfor hjemmet arbejder	Procent	Byplads	Hus-gerning	Avisbud mælke-dreng	Barne-pige	Fabrik	Under 10 år
Dreng- klasser									
VII	50	34	68	31		3			
VI	96	51	53,1	43		8			
V	161	62	39,1	57		5			
IV	168	98	53,6			7		3	4
III	192	57	27,7			9			25
II	233	12	5,2			2			11
I	206	2	1			1			2
Pige- klasser									
7.	48	9	18,8		2	3			
6.	152	41	27		13	12	5		
5.	156	40	25,6		11	3	7		
4.	210	66	31,4		36	5	6		2
3.	227	31	13,2		10	9	3		16
2.	202	12	9		1	2	9		11
1.	203	9	4,5				4		9
I alt	2319	524	22		73	70	27		80

Det kunne være hårdt for børnene at fragte tunge varer på trækvognene.

Politikerne syntes ikke, at det var godt, at så mange børn arbejdede, så de skriver om undersøgelsen:

”Af foranstående Statistik fremgår det,

- 1) at de store Drengene, som har lang Skoletid og meget Hjemmearbejde, er stærkt optaget med Arbejde udenfor Hjemmet, hvoraf naturligvis følger, at Hjemmearbejdet forsømmes
- 2) at Børnene i 4de Klasserne, som har samlet Skoletid, er meget søgte netop af den Grund, og derfor bliver disse mindre Børn overbebyrdede, og
- 3) at der anvendes mange Småbørn under 10 år udenfor Hjemmet, sådanne som netop skulle skånes for at kunne møde friske paa Skolen.”

”Da en stor mængde Hjem ikke tager Hensyn til disse for Børnenes Skolegang uheldige Forhold, bør det Offentlige gribe mere regulerende ind.

Der findes en Vedtægt for Børn og unge Menneskers Arbejde udenfor Hjemmet, vedtaget af Horsens Byråd den 23. november 1908. Denne Vedtægt, som vist ikke er almindeligt kendt og ikke overholdes, er allerede forældet og trænger til Revision.”

Håndværkere og borgere finder vi sammen i Haandværker – og Industriforeningen, som i 1919 havde 2400 mandlige medlemmer, samt bl.a. i Horsens Borgerlige Skyttelaug, som anser sig som en demokratisk forening: ”...den nødvendige Sammensmeltning af de forskellige Stænder.” (1840). Men man havde ikke arbejdere på medlemslisten og både i 1912, 1917, og i 1920 kom man ud for det uheldige, at den person, for hvem kongepladen blev nedskudt: ”Ikke var værdig til at bære den”. Redaktør Jørgen Andersen udtaler i 1920, da Skyttelaug har 70 års jubilæum: ”De gamle Skyttelaug har oplevet deres Blomstringsperiode, og den kommer maaske ikke mere tilbage. Men de bestaar dog fremdeles som Arnesteder for den gode Borgeraad, der skaber Sammenhold og Samfølelse, indenfor det stabile Borgerskab, noget der ikke maa undervurderes i en Tid, hvor Klassekampe og Partivæsen virker splittende nok”.

Horsens Købstad havde en synlig og usynlig skillelinje mellem de enkelte befolkningsgrupper, som det viste sig i påklædning, boligforhold, omgangsformer, politiske holdninger og tilknytningen til byens foreninger. Måske afspejlede også børnenes skolegang denne skillelinje.

Litteratur og andre kilder

Bang, Herman: Haabløse Slægter 1880. Citat fra ”Sct. Ibs Skole”. 1983

Clausen, Claus: Horsens Lærde Skole 1532 – 1932.

Gyde, N.: Horsens By.

Jensen, J.K: Borger – og Almuevæsen i Horsens bind 1 og 2.

Jørgensen, Carl Th.: Horsens borgerlige Skyttelaug.

Kolind, Niels: Hulvej skole gennem 150 år.

Meddelelser om Horsens Statsskoles Forberedelsesskole i Skoleaaret 1919 – 20.

Horsens Byraads Forhandlinger samt Horsens Købstads kommunale Regnskaber. Regnskabsaaret fra 1. April 1920 til 31. Marts.

Horsens Folkeblad årgang 1920

Horsens Socialdemokrat årgang 1920

Protokol for Horsens Byråd 1920

Beretning fra Horsens Skolevæsen 1918, fra det nu nedlagte Horsens Skolemuseum.

Billederne udlånt af Erik Carell, Rårup pr. Juelsminde.

Bodil Frederiksen, født 1941. Cand. pæd. i pædagogik. Forfatter til pædagogisk litteratur og bøger til undervisning bl.a. indenfor historie, geografi og samfundsfag.

Skole og lærerliv i Stensballe i sidste halvdel af 1900-tallet

I DISSE ÅR ER MANGE LÆRERE I DEN DANSKE FOLKESKOLE PÅ VEJ TIL PENSIONEN. DE HAR OPLEVET STORE FORANDRINGER I LØBET AF DERES LÆRERLIV. VANDRINGEN FRA LAND TIL BY OG FRA BYEN TIL FORSTÆDERNES PARCELHUSKVARTERER FORVANDLEDE MANGE LANDSBYSKOLER TIL DE STORE BYSKOLER, VI KENDER I DAG. KIRSTEN NYGÅRD KOM TIL STENSBALLE SKOLE I 1978 OG GIK PÅ PENSION I 2009. HUN FORTÆLLER HER LIDT OM DE FORANDRINGER, HUN OPLEVEDE I DISSE ÅR.

ET ANDET OG TEMMELIG HÅNDGRIBELIGT MÅL FOR FORANDRINGEN ER SKOLENS BYGNINGER. ARTIKLEN BEGYNDER MED ET INTERVIEW MED STENSBALLE SKOLES TIDLIGERE SKOLEINSPEKTØR ANDERS VINThER JAKOBSEN (FØDT 1926), SOM FORKLARER OM SKOLENS BYGNINGSHISTORIE MED UDGANGSPUNKT I LUFTFOTOS AF SKOLEN FRA 1963 TIL 2009.

AF KIRSTEN NYGAARD

Stensballe skoles bygninger 1950-2011

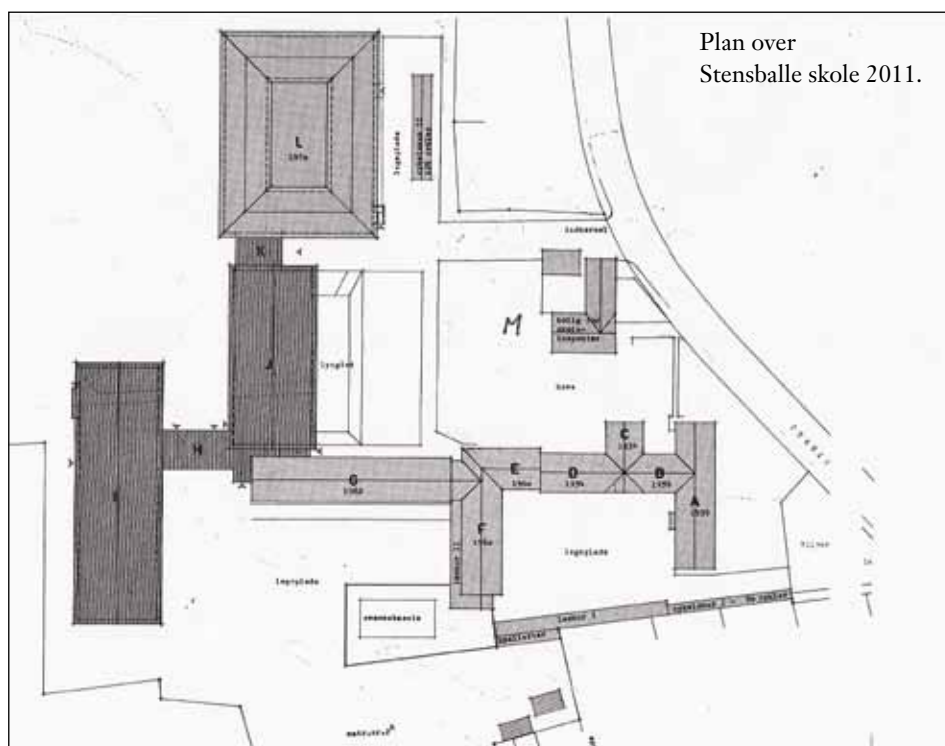
Fhv. skoleinspektør Anders Vinther Jacobsen kom til Stensballe skole i 1950. Skolen lå dengang i Vær-Nebel Kommune, hvor der også var skoler i landsbyerne Haldrup og Serridslev. Han fik bolig i dét, der nu er Spejderhuset på Fortevej. I 1950 var der en førstelærer og en kvindelig lærer. Vinther Jacobsen blev det, man dengang kaldte ”andre lærere på landet”. I 1953 blev han førstelærer, og i 1963 da skolen fik over 200 elever udnævntes han til skoleinspektør. Vinther Jacobsen gik på pension i 1989.

Stensballe skole havde i 1950 til huse i bygning M, der stammede fra 1907. Skolen lå i fløjen ud til vejen (Fortevej), mens læreren boede i den anden fløj.

Før 1907 lå skolen ved indkørslen til Stensballegård, overfor det nuværende Stensballehus. Den kvindelige lærer havde dengang de tre første årgange i Haldrup og Stensballe på skift i ugens løb. I Stensballe underviste hun dem i forsamlingshuset.

I 1934 opførtes bygningerne B, C og D oprindeligt med fladt tag, man kan stadig se det i tagkonstruktionen! 1938 udvidedes denne bygning yderligere med bygning A, med en gymnastiksal. Før dette lavede man gymnastik i forsamlingshuse og på legepladser. Desuden var der omklædning, skolekøkken, sløjd, samt et klasselokale. I 1939 udvidedes bygning A med klasseværelser i begge ender. Baggrunden var den nye skolelov af 1937, der lagde op til større fagudbud og gjorde det muligt for kommunerne på landet at nærme sig byskolernes mellem- og realskoler.

1950 var der tre lærere på skolen: Førstelæreren, den kvindelige lærer og den nye Vinther Jacobsen. 1960-61, dvs. efter folkeskolereformen i 1958, der ophævede skellet mellem by- og landskoler, fortsatte udbygningen af Stensballe skolen med bygning E og F, der rummede tre klasselokaler, samt frokoststue til eleverne og omklædning til sportspladsen. Bygning G opføres i 1962 med otte klasselokaler, deraf et håndarbejdslokale. Dette år begyndte

Luftfoto af Stensballe skole 1963-70.

indflytningen af eleverne i de mindste klasser fra Serridslev og Haldrup, hvor skolerne blev nedlagt. De to mandlige lærere bliver i den anledning til fire.

Begrundelsen for, at Stensballe blev det sted hvor udbygningen fandt sted, var, at der var lige så mange børn i Stensballe, hvor udstykningerne til de nye parcelhuskvarterer var begyndt, som i de to andre landsbyer tilsammen. Desuden havde man allerede speciallokaler i Stensballe. 1963 begyndte man på opstarten af overbygningen (1-3.real) på Stensballe skole.

I 1970 opføres bygning L, lilleskolen, for de mindste årgange, med en overdækket gård i midten og store sikringsrum i kælderen. I 1974 rundede skolen 400 elever. Vær Nebel kommune var i 1970 blevet en del af Horsens Kommune, der flyttede sin skoleforvaltning til det gamle kæmnerkontor på Fortevej. I 1973 byggede den nye kommune bygning I med seks lokaler, gymnastiksal og omklædningsrum.

I 1975-76 opføres bygning J, også med sikringsrum, metalsløjde og formning/billedkunst i kælderen. I stueetagen var der lærerværelse, bibliotek og bogsamling, på første sal: Sanglokale, skolelæge og faglokaler for fysik, kemi samt biologi. Samtidig opførtes bygning H som pauseareal for eleverne i en etage med kælder og bygning K som skolens kontor.

I 1982 opførtes Stensballehallen, en idrætshal, som ikke var en del af sko-

len, men i praksis blev det fra starten. Hallen var en del af Horsens Kommunes byggeri af haller i hele kommunen.

Ca. 2000 opførtes så den nuværende lilleskole Galaksen.

På et tidspunkt var skolen oppe på over 800 elever! Vinther Jacobsen nævner, at lektor Ole Samuelsen, som var medlem af kommunalbestyrelsen i Vår-Nebel kommune, foreslog, at man i stedet for den stadige udbygning oprettede en ny skole der, hvor børnehaven Triton nu ligger, så man i stedet for én stor havde fået to, måske mere overskuelige, skoler. Men her som så mange andre steder valgte man den fortsatte gradvise udbygning, knopskydningsmodellen! Resultatet kan sammenfattes med skolenævnens formands Jytte Toftgaard Niensens ord: ”Du (dvs. Stensballeskolen) er ikke så køn, men du er rar!”

Lærerliv og skoleliv 1968-2009

Jeg fik lærereksamen fra seminariet i 1968 og kom til at arbejde på en kommuneskole nær vort hjem i Værløse. Det var et møde med de realiteter, man ikke kan læse sig til, men som man skal ud og føle på egen krop. Jeg fik et

Luftfoto af Stensballe skole 2009.

skema, som næsten udelukkende bestod af de klasser, som de lærere, der i forvejen arbejdede på skolen, havde frabedt sig. Vi kaldte det et opfejnings-skema. Det fremgår vist allerede klart, at min arbejdsuge indeholdt en del problemer, som man slet ikke er klar til at håndtere, når man er nyuddannet og uden erfaring. Men der var kun et at gøre: Se at finde ud af at navigere i dette farvand!

Året efter fik jeg tilbudt en stilling på en centralskole med ca. 325 børn, som var en blanding af parcelhusbørn og landbobørn. Sidstnævnte var dog noget i aftagende, efterhånden som udstykninger til byggegrunde tog til. Det var et på alle måder godt skifte. Vi var 15 lærere, som fungerede rigtig godt sammen. Samtalerne om arbejdet og børnene foregik i en åben og hjælpsom tone, og jeg følte mig hurtigt hjemme. Jeg arbejdede kun på skolen i to år. Jeg havde et barn på godt et år og ventede barn nummer to i august, så jeg søgte orlov i to år. Jeg var godt tilpas med at passe mine børn selv, og man kan ikke blive ved med at have orlov, så jeg sagde min stilling op, fik barn nummer tre, og vi flyttede derefter til Horsens.

I 1978, da mit yngste barn var tre år og kunne begynde i børnehaven, begyndte jeg at arbejde igen på den lokale skole tæt ved vort hjem, Stensballe Skole. Jeg var heldig at blive fastansat tjenestemand. Den ordning blev som bekendt afskaffet ret hurtigt efter, og jeg fik en første klasse. Det er rigtig godt at starte børnenes skolegang op. At give dem nødvendige og nyttige faglige færdigheder. Hele tiden bygge ovenpå det de har lært, og mærke glæden hos dem, når de fik knækket koden til forskellige arbejdsopgaver. Jeg har oplevet processen mest tydeligt, når et barn pludselig fandt ud af at læse. Når bogstaverne sat sammen i forskellige kombinationer med et trådte frem som ord, der kunne læses og give mening og blive til en hel historie, som man selv kunne læse og fortælle om.

Jeg har altid godt kunnet lide at snakke med eleverne. Det kan gå på alt muligt, og der er ikke altid for god tid til det, men det må presses ind, og nogle gange er det helt nødvendigt, fordi der med mellemrum opstår problemer børnene imellem. Disse problemer kan for det meste løses med en god og ærlig samtale, og næsten alle børn samarbejder godt om det. Heldigvis er den autoritetstro afstand til læreren i de fleste tilfælde ændret til et godt og tillidsfuldt forhold, som gør, at børn i vore dage ikke er bange eller utrygge ved at fortælle om problemer, som de selv eller andre oplever.

Mobning er et evigt aktuelt emne og det er naturligvis en vigtig og meget nødvendig del af lærerens arbejde at være opmærksom på, om det sker. Men

det sker ofte uden, at voksne har mulighed for at opdage det, og derfor er det så vigtigt at have børnenes tillid, så de tør fortælle om deres egne eller klassekammeraters problemer.

Efter en god og grundig snak, som følges op med spørgsmål til situationen med jævne mellemrum, kan problemerne løses, så alle føler sig trygge i klassen.

Der kan selvfølgelig være problemer som er meget svære eller umulige at opnå en fornuftig løsning på. Fravær af god vilje og lyst til samarbejde, navnlig fra forældreside, kan blokere meget. Det er en skidt bagage at give sine børn, og det er heldigvis også sjældent, at det forekommer.

De år i folkeskolen, som jeg her har fortalt om, har alle været præget af homogene grupper af børn. De kom alle sammen fra middelklassehjem, så alle havde de samme normer og baggrunde. Sådan er det stadigvæk på mange skoler; men på de fleste skoler er der også børn fra andre kulturer. I Horsens Kommune oprettedes en modtageklasse, som flyttede rundt til forskellige skoler i kommunen. I 1995 kom denne modtageklasse også til vores skole.

De børn, der var i klassen, boede ikke i nærheden, så de kørte hertil i bus. Jeg har haft nogle få indvandrerbørn i mine klasser, og jeg har haft med dem at gøre i specialundervisning, men mine erfaringer med dem er ikke store. I min egen klasse husker jeg den første elev som en dreng fra en kurdisk familie. Han kom i tredje klasse. Han udgjorde ikke noget problem i forhold til sine klassekammerater. Han kom godt ud af det med dem og var glad for at spille fodbold. Hans evner var gode, men skolen interesserede ham ikke. Han fik aldrig lavet det, han skulle, og han var helt ligeglad. Jeg prøvede i en periode at tage ham en time efter skoletid, hvor vi lavede de lektier; vi kunne nå. Det gik fint, og han var sød og arbejdede godt, men kun så længe vi sad sammen. Det var uden effekt at aftale noget med ham. Jeg tog på hjemmebesøg og blev positivt modtaget af forældrene, som havde den bedste vilje til at samarbejde. Jeg forsøgte at tale med dem om vigtigheden af at passe sit skolearbejde, og de problemer der var med deres dreng. De sagde ja til det hele, men jeg var ikke sikker på, at de forstod, hvad jeg mente. Det ændrede i hvert fald ingenting. Jeg kan komme til at tænke på ham, når vi i pressen hører og læser om indvandrerdrengenes dårlige eller manglende resultater i uddannelsessystemet. Denne familie flyttede til en anden del af landet, så jeg mistede helt kontakten til drengen.

I min sidste klasse, før jeg gik på pension, gik der en meget sød og dygtig pige, som også kommer fra en kurdisk familie. Jeg tror, man må sige, at den

familie er meget omstillingsparat. Begge forældre arbejder og gør sig også umage med sproget. Det har kun været positivt at lære såvel pigen som familien at kende. Jeg tror, at hun og hendes søskende nok skal klare sig godt.

Vi hører ofte, at man i muslimske familier med arrangerede ægteskaber ofte vælger en ægtefælle fra den nærmeste familie for at være sikker på, hvad man får. En sådan familie har vi haft for en del år siden på min skole. Forældrene var fætter og kusine, og de boede sammen med andre familiemedlemmer i det, vi vil kalde et kollektiv, som lukkede sig om sig selv. Forældrene kunne kun foretage indkøb eller lægebesøg med hjælp fra en tolk. Til almindelige daglige indkøb kunne børnene være tolke, og de kom så ikke i skole, hvis Bilka havde fristende tilbud. Jeg lærte de tre af børnene at kende i specialundervisning. De to ældste, som nok har været omkring 13-14-15 år kunne godt lære noget, havde et godt humør og ville gerne snakke og fortælle. Navnlig drengen var udadvendt og glad, og jeg kan så håbe på, at hans venlige temperament kan være ham en god hjælp, når han forhåbentligt kan finde en plads i samfundet. Som måske allerede antydte var der tale om en familie med meget beskedne ressourcer. Det tredje barn var en pige, som ikke samarbejdede om noget som helst, hendes evner var små, og uanset hvad vi prøvede at stille op for hende, flyttede det ingenting. Det var en trist og bekymrende oplevelse. Hendes yngre bror var så dårligt begavet, at han slet ikke kunne være i en almindelig klasse, så han kom i en specialskole. Samme familie havde også et problem med hygiejne. Navnlig barn nummer tre var snavset i tøjet og lugtede så dårligt, at det ikke var til at holde ud at sidde ved siden af hende, det hjalp lidt at stå op i stedet for. Oplevelserne med disse børn, forældrene så vi aldrig, gav naturligvis anledning til mange overvejelser og bekymringer: De efterhånden store børn blev efter få år flyttet til en specialklasse. Jeg ved ikke, hvordan det er gået dem. Jeg kan håbe det bedste, men optimismen er ikke stor.

Dette var en trist beretning, men jeg har bestemt også kendt til børn fra indvandrerfamilier, som klarede sig fint både fagligt og socialt. De bliver bare en del af flokken i skolen, og de skal nok klare sig godt.

Ved skoleårets afslutning begyndte man at tænke lidt på arbejdet til næste år. I gamle dage var det ikke så vanskeligt. På skolens depot stod de systemer, som skolen havde købt. Somme tider kom der nye til, og så var det om at bruge de bøger, man selv syntes bedst om. I dag vælger man også de bøger og systemer, man selv synes bedst om, heldigvis. Men markedet, i hvilket der vælges, er udvidet betydeligt. Nu tænder man computeren og bestiller

fra Amtscenteret de værker, man vil læse med sin klasse. Her tænker jeg på danskundervisningen, som er det, jeg har beskæftiget mig med. Man har tilrettelagt hele året og lagt en rækkefølge for de bøger, klassen skal arbejde med, og når det hele virker med bestillingerne, kan man helt trygt holde sommerferie i forvisning om, at året kommer til at gå, som man ønsker.

Jeg har oplevet bestillingsarbejdet som ret drilagtigt og en tidsrøver, der ville noget. Men når det til slut lykkedes, og alt faldt på plads, var det som ovenfor nævnt en dejlig og befriende følelse.

Computeren har virkelig holdt sit indtog i undervisningen i stadigt større omfang. Den er et rigtig godt redskab til mange ting. Børnene kan arbejde individuelt i deres eget tempo, og bliver gjort opmærksomme på opståede fejl, som rettes løbende i processen. Det er nyttigt, og de fleste børn er meget koncentrerede under arbejdet. At sidde ved computeren er et fint supplement til den øvrige undervisning, men de fælles oplevelser i klasseundervisningen, samtaler og drøftelser og analyser, er det, der gør livet og dagligdagen i folkeskolen til et dejligt arbejde for læreren og forhåbentligt også for børnene. Det har kostet rigtig mange penge at indføre IT i skolen. Det begyndte i det små. De første computere fik skolen i 1991. Det kom til at gå ud over anskaffelse af nye møbler i klasserne som erstatning for de udtjente. Maling og nye gardiner måtte også vente, men lidt efter lidt falder det nok på plads alt sammen, selvom en computer ikke lever evigt, så der til stadighed skal indkøbes nyt.

For nogle år siden blev vi lærere på vores første skoledag efter sommerferien præsenteret for Smart Board. De skulle installeres i nogle klasseværelser i stedet for den tavle, skolen har haft altid. De i loftet ophængte atlas skulle også tages ned, for på Smart Board kan man få det hele vist med opdaterede grænser osv. Jeg nåede ikke at opleve den i min klasse. Den blev indført på det klassetrin samtidig med, at jeg gik på pension, så jeg kan ikke gøre mig klog på noget her. Men jeg kan forestille mig, at det tager nogen tid f. eks. at få det landkort frem på Smart Board, som man spontant lige fik brug for at se på, selvom det ikke var en geografitime. Jeg har meget ofte hevet landkort ned, når vi lige skulle have noget geografisk sat på plads. Det tog ingen tid, men kortet kunne selvfølgelig bære præg af tidens tand. Sådan er der noget ved alting. Jeg tvivler ikke på nytten af Smart Board. Jeg har oplevet den som meget virkningsfuld i forbindelse med foredrag om mange forskellige emner.

De børn, man har med at gøre i skolen, og som man igennem årene lærer rigtig godt at kende, fylder meget i ens tanker. Hvem trives, og hvem har brug for ekstra støtte? Alle skal have det så godt som muligt. Sådan tænker

man som lærer; og det er en stor glæde for mig at møde gamle elever som gerne vil snakke og fortælle om, hvordan deres liv har formet sig, siden jeg slap dem.

I pressen læser vi om, at for mange drenge ikke gennemfører en ungdomsuddannelse. Man kan sige, at det er meget kortsigtet og uansvarligt at droppe ud af de muligheder, der er, eller måske endda slet ikke gøre noget forsøg på at komme i gang. Det kan umiddelbart se ud som om, de bare har givet op. Det kan ikke blive værre, og det kan kun føre til et trist liv med dårligt selvværd. Det er ikke til at holde ud at tænke på. Har folkeskolen nogen andel i det problem? Det kan jeg naturligvis ikke svare på, men jeg har en tanke om, at lovgivningen på skoleområdet kunne tage et mere realistisk syn på, at det er børn, det drejer sig om. De har brug for basale færdigheder, som de lærer at mestre, så de har et nyttigt og grundigt fundament at bygge videre på, uanset hvad de skal efter 9. eller 10. klasse. Man behøver måske ikke helt at droppe de mere elitære emner, men en del af disse hører efter min mening meget bedre hjemme i gymnasiet og på universitetet. Der skal de nok få lært de meget intellektuelle tankegange og arbejdsmetoder, som helt naturligt hører til på de højere uddannelser. Nogle af de problemer med drenge, der ikke passer ind systemerne, har måske deres udspring i, at de børn har siddet og følt sig fremmedgjort, når niveauet slet ikke matchede med det, de syntes var vigtigt. Jeg tror ikke, at de mere bogligt begavede ville lide under, at man satte de elitære ambitioner lidt ned. De skal altid have mulighed for at arbejde og udtrykke sig på det plan, der passer dem. I en klasse ved alle, at nogle er mere boglige end andre. Det bør ikke være noget problem, og her kan læreren gøre en indsats for, at det ikke bliver det.

Min tid som Voldmester i Fredericia

EN AF DE FØRSTE DAGE EFTER MIN
TILTRÆDELSE SOM STADSGARTNER I
FREDERICIA, FORTALTE BORGMESTER RI-
CHARD PETERSEN MIG, AT JEG OGSÅ VAR
VOLDMESTER, FOR SÅDAN HAVDE
DET VÆRET FRA GAMMEL TID.

AF HENNING MØBERG

Voldmester var den person, der havde ansvaret for voldens vedligeholdelse. I værket "Fredericia Fæstnings Historie" har forfatteren Erik Housted en næsten komplet liste over voldmestre knyttet til fæstningen fra 1660erne til Fredericia Kommunes køb af volden i 1914. Straks efter købet ansatte kommunen den første kommunale voldmester, Mathias Nissen. Han virkede fra 1914 til 1944. Det blev hans opgave at forvandle volden til bypark efter den plan, havearkitekt E. Erstad Jørgensen havde udarbejdet for byrådet.

Men først en kort indføring i fæstningens historie.

Efter Chr. IV's uheldige indblanding i 30 års krigen (1618 – 48), der resulterede i, at Jylland blev ganske ødelagt af fjendtlige troppers hærgen både i 1627 - 29 og i 1644, besluttede Rigsrådet og kongen, at der skulle bygges nogle fæstninger til beskyttelse af Jylland. Nord for Kongeåen var der ikke en eneste stærk fæstning. Koldinghus kunne ikke engang betegnes som et forsvarsværk, for kanonerne var på den tid blevet så avancerede, at de hurtigt kunne skyde enhver murstensbygning i grus. Overvejelserne om den ideelle placering af et centralt forsvarspunkt i Jylland stod på fra 1629 til 1648. Et af forslagene var en fæstning på halvøen Houensodde i Koldingfjord. Kolding by skulle så nedlægges, og borgerne flytte ind i den nye fæstning, men den tanke blev opgivet, da flåden ikke ville kunne undsætte byen i det smalle farvand. Efter nogle overvejelser om at bygge på Lyngsodde, besluttede man til sidst at bygge en fæstning på Bersodde. Stedet ændrede straks navn til Frederiksodde. Det var nemlig Frederik III, der grundlagde fæstningen og

udstedte byens privilegier. Det var da tanken, at Vejle skulle fratages sine købstadsrettigheder og borgerne flytte ind i den nye fæstningsby. Borgerne i Vejle måtte leve med den mulighed - eller om man vil - trussel helt op til slutningen af 1650erne. Opførelsen af fæstningen påbegyndtes i 1650. Det blev et mægtigt arbejde, for Frederik III ønskede, at byen skulle være lige så stor som København. Volden rundt om byen blev ca. 4.600 m lang. Der blev gjort mest ud af værkerne mod landsiden, hvor der opførtes ni store bastioner i en kvartcirkelbue. Denne enceinte* er stadig det mest karakteristiske ved Fredericias byplan. Der blev bygget ihærdigt på fæstningen fra 1650 til 57. Arbejdsstyrken var typisk på et helt regiment soldater ca. 1.600 mand, men udkommanderede hovbønder og løsarbejdere deltog også i gravearbejdet. Det var udgravningen af voldgravene og opførelsen af de vældige jordvolde, der var den helt store arbejdsopgave. Værktøjet var træskovle, hakker og spader. Transporten foregik på trillebør, i skubkærre eller på bærebør. Jordmængden, der skulle flyttes, var på over 1.000.000 m³.

Før fæstningen endnu var færdigbygget, erklærede kongen svenskerne krig. Han mente tidspunktet var gunstigt, for svenskerne var indviklet i en tilsyneladende endeløs krig i Polen. Uheldigvis for os trak svenskekongen Carl Gustav sig straks ud af kampene i Polen og faldt over Danmark. I 1657 erobrede og ødelagde svenskerne den ufærdige fæstningsby Frederiksodde. Genopbygningen stod på fra 1662 til 1669. I 1664 ændrede kongen navnet til Fredericia. Navneændringen fandt sted, fordi Frederiksodde efter svenskernes hærgen havde fået hæftet det lidet flatterende øgenavn Frederiksøde på sig. I de følgende årtier forfaldt fæstningen gradvist, indtil Danmark i 1710 på ny indledte et opgør med arvefjenden Sverige, men danskerne blev slået så grundigt i slaget ved Helsingborg, at der atter var fare for, at svenske styrker kunne true Jylland. I løbet af året 1710 gennemførtes en fuldstændig istandsættelse, så fæstningen ved årets slutning stod stærkere end nogensinde. Nu gjaldt det om at holde fæstningen i god stand, så den ikke igen skulle totalrenoveres, når en fjende næste gang truede landet.

Daniel Lorentz blev ansat som voldmester og virkede fra 1700 til 1743. Lønnen var seks rdlr. om måneden. Det blev voldmesterens arbejde at holde øje med, at dyr og mennesker ikke forøvede skader på den nyistandsatte fæstning. Især tilsynet med de mange avlsbrugere*, der forpagtede lodder på volden til græsning og høslæt var omfattende, for avlsbrugerne var ikke umiddelbart til sinds at overholde reglerne. Det påhvilede også voldmesteren at sørge for udbedring af slidskader på værkernes jordformer. Han forestod

Henning Møberg nr. 2 fra venstre sammen med Sports- og Parkudvalget i 1981.

også udførelse og vedligeholdelse af voldens beplantning. Især tjørnepurret på bermene* krævede en årlig beskæring, for at det kunne udgøre den pigtrådsspærring, der var dets formål. Hertil ansattes en tornemester..

Det viste sig at være vanskeligt at bestride voldmesterembedet tilfredsstillende. Selv med hjælp fra kongen var det umuligt at hindre avlsbrugerne i at lade deres dyr græsse på voldskråningerne. Den 19. september 1710 udstedte kongen et reskript, som alvorligt forbød græsning af heste og kreaturer på alle fæstningsværker i riget, men græsningen ophørte ikke af den grund. Derfor måtte volden til stadighed afpatruljeres af vagtposter. Til disses brug blev der opstillet 28 skillehuse på volden. Der blev også ansat en skytte, som dels havde til opgave at skyde de grise og oddere, han så på volden, og dels indfange de kreaturer, der blev antruffen på forbudte områder (voldskråningerne). Indfangede kreaturer blev tøjret ved Hovedvagten, hvor ejerne kunne komme og løskøbe dem.

Jeg var ansat i stillingen som stadsgartner og voldmester fra 1981 til 2012. Mit arbejde som voldmester lignede forgængernes arbejde en hel del, men nu kom der opgaver til med at udnytte det potentiale, volden er for branding af Fredericia. I den forbindelse skulle der fremstille basismateriale til formidling af voldens historie.

Mit personale på rådhuset udgjordes af en landskabsarkitekt, en ingeniør og en teknisk assistent, afdelingen bestod desuden af parkvæsenet med én skovfoged og to gartnerformænd samt en arbejdsstyrke på 57 gartnere og

arbejdsmænd. Parkvæsenet rummede også et snedkerværksted og et gartneri.

Når jeg i det følgende bruger udtrykket vi eller parkvæsenet betyder det at afdelingen som helhed arbejdede med på opgaverne.

De største og mest spændende arbejder med Fredericia Fæstning gennem mine år som voldmester har været: formidling af historien, retablering af Prins Christians Bastion, rensning af hele voldgraven, genopførelse af 25 m fæstningsvold ved Prangervej, bestykning* af Prinsessens Bastion, renovering af krudtmagasinet i Kastellet, fremstilling af nye portfløje til Prinsens Port, afvikling af de årlige 5. - 6. juli fester.

Formidling af fæstningens historie

I løbet af det første årti stod det klart for mig, at formidlingen af stedets historie var lige så vigtigt, som det at holde volden i god fysisk stand. Det første spæde tiltag blev opsætning af informationstavler på volden, og den første folder om Fredericia Vold blev udgivet i 1990. Turistbureauets guider var meget glade for begge dele. Før den tid var der ikke noget kortfattet materiale, der henvendte sig til turister. Vi fik også fremstillet en video, der både viste de fortryllende naturscenarier og de driftsarbejder, der knyttede sig til fæstningens vedligeholdelse. Fra museet begyndte vi at udbyde guidede ture. Det var en fornøjelse at opleve, hvor engagerede gæster kunne blive, når der blev fortalt levende om historien. Sidste skud på stammen blev formidling via mobilen. Med midler fra Region Syddanmark udvikledes et mobilt rollespil, som især unge mennesker har været ivrige efter at benytte.

Retablering af Prins Christians Bastion

Samtidig med kommunens køb af volden udlejede man en stor grund på Prins Christians Bastion til Dansk Købestævne. Her havde byens mølle stået, indtil den blev ødelagt af en brand i 1910. Prins Christians Bastion bar Købestævnets imponante bygninger fra 1915 til 1980. I 1980 rantes bygningerne af en voldsom brand, der lagde det meste øde. I de kommende år drøftedes det, om bygningerne på volden skulle genopføres, men så ødelagde en ny brand de resterende bygninger i 1984. Ejeren besluttede da ikke at ville udnytte den resterende lejetid til 2006. Ruinerne blev fjernet og grunden tilbageført til kommunen, og jeg fik til opgave at forestå restaureringen. Al overbygning på bastionen var sløffet, og der var ikke spor tilbage af fæstningselementerne:

kavaler*, brystværn* og kanonbænke. Bastionen var en stor plan flade. Det besluttedes, at bastionen skulle tilbageføres til det udseende den havde efter en større ombygning i 1862. Arbejdet lettedes ved, at forsvarrets arkiv var velforsynet med tegningsmateriale fra denne ombygning. Den manglende jord blev tilkørt fra byggepladser nede i byen. I 1989 stod bastionen færdigrestaureret. Det var et meget spændende projekt, for ved renoveringen stod alle de små detaljer ved jordformerne tydeligt frem. F.eks. blev de små ramper, der var beregnet til at trække kanonerne på plads på kanonbænkene, synlige og forståelige.

Rensning af voldgrave

Læser man fæstningens historie, står det hurtigt klart, at der sjældent var midler nok til at holde fæstningsværket i god stand. Broer over voldgraven og porte i volden styrtede sammen, uden at der kunne findes midler til at foretage en restaurering i tide. Voldskråningerne skred ud i voldgraven, som samtidigt slammede til, så den militære vanddybde (1,8 m) ikke kunne overholdes. Der er faktisk beretning om, at store dele af voldgraven var tørlagte. Jeg har ikke fundet kilder, der kan fortælle, hvornår voldgraven sidst er rensset op, men i løbet af min periode blev alle voldgrave rensset for slamaflejringer.

Vandet er ledt ud af voldgraven ved Kongens Port. Maskinerne er i gang med at fjerne aflejringerne i voldgravens bund.

To gravemaskiner arbejder med slammet i voldgraven.

I 1984 rensede vi voldgraven fra Danmarks Port til Prangervej og seks år senere voldgraven syd for Prangervej.

På nordsiden af Prangervej satte vi græskarper ud i voldgraven i håb om, at de kunne holde vegetationen langs bredderne i ave, som man tidligere havde brugt mange kræfter på at bekæmpe manuelt. Græskarper yngler ikke i vort klima, så den bestand, vi satte ud, ville ikke øges. Projektet lykkedes delvist. Græskarperne voksede og holdt al vegetation i skak undtagen nøkkeroserne. De bredte sig til gengæld så meget, at dette afsnit af voldgraven nu er fuldstændig domineret af denne plante om sommeren. Græskarper ynder sol og varme. På solrige dage kunne man se græskarperne ligge og "sole" sig i vandoverfladen. Der gik selvfølgelig

Udsætning af græskarper.

nogle karper til efterhånden, og drengene, der fiskede i voldgraven, forsøgte også at fange dem ved at kaste linen med krog over fisken og trække til, så krogen fik fat i rygkødet. De gamle fisk blev på den måde meget arret på ryggen. Endnu i 2005 var der græskarper i voldgraven. De nåede altså en alder på 20 år og blev meget store. Enkelte nåede en vægt på 15 kg.

I voldgraven syd for Prangervej blev der oprettet "Put and Take" efter oprensningen i 1990. Det var spændende at skulle på turne med Sports- og Parkudvalget for at finde en ørredleverandør. Der var flere på Egtved egnen, og vi valgte en af dem. En gang om ugen kom "Fiskebilen" og satte flotte ørred ud i voldgraven. Jeg oplevede en stor dreng, der jublede over en fangst på syv ørred: "Det er min første fisketur, og jeg har fanget syv flotte fisk, det er helt fantastisk". Det blev dog et problem, at fiskerne kunne beregne, hvornår der blev sat fisk ud. Der blev fanget alt for mange fisk de første to dage, og så var der ingen til fiskegæster, der tilfældigvis kom forbi senere. Vi konstruerede derfor et bur med hængelås, som fiskeleverancen blev sat ud i. Herfra blev der dagligt sluppet fisk ud i voldgraven. Så var konceptet efterhånden udviklet. "Put and Take" projektet løb i to år, men i løbet af

det andet år blev det klart, at vandet var så befængt med blågrønne alger, at det gav fiskene ”mosevandssmag”. ”Put and Take” stoppede derfor igen. Det havde været en spændende udfordring at forsøge at etablere en kommunal indtægtsdækket virksomhed.

Den Hvide Bro

Samtidig med at oprensingsprojektet stod på i 1984, modtog byrådet besked om at Jyllands Kreditforening, der var under etablering i byen, ønskede at donere et pænt beløb til et kulturelt formål. Vores politikere valgte da at få genetableret ”Den Hvide Bro” over voldgraven. Der knytter sig en særlig magi til begrebet ”Den Hvide Bro” i Fredericia. Den bro, der var årsag til magien, var den broforbindelse, der fra Strandvejen førte over voldgraven til Oldenborgs Bastion fra sidst i 1800tallet til Vesthavnen anlagdes i 1930erne. Strandvejen, Den Hvide Bro og voldstierne dannede en idyllisk spadsereroute, som fredericianerne promenerede livligt på på den tid. Stedet var så elsket, at det er forevigt på mindst en snes malerier, som har hængt i fredericianske hjem, men som nu næsten alle er endt på Bymuseet. Forklaringen på magien skyldes nok især, at stedet også var de unge forelskede menneskers foretrukne sted til sværmeri.

Parkvæsenets folk er i gang med at opføre Den Hvide Bro.

På indvielsesdagen strømmede folket til. J.B. Nielsen udstedte bropas efter indvielsen.

Brobyggeriet gennemførtes af parkvæsenets folk. Jeg deltog sammen med ingeniør Niels Madsen, materialforvalter Frank Holm, gartner Rudi Graakær Mikkelsen og flere specialarbejdere. Efter gamle fotos og malerier var det let at konstruere tegningsmaterialet til den nye "Hvide Bro", og arbejdet lettedes ved, at voldgraven var tørlagt i forbindelse med oprensningen. Indvielsen blev et tilløbsstykke. Borgmester J. B. Nielsen udstedte bropas til alle, der passerede broen. Jeg selv har bropas nr. 117. Der var underholdning fra en scene i voldgraven. Det var en rigtig festlig, fornøjelig og farverig dag i Fredericia.

I 2007 rensede vi voldgraven på hele nordfronten fra Danmarks Port til Lillebælt. Det var et vældigt arbejde at sænke vandstanden i voldgravene så meget, at maskinerne kunne arbejde, og der blev kørt over 30.000 m³ slam bort. Vanddybden øgedes herved fra ½m til op mod 2 m, hvor der fjernedes mest aflejret materiale.

Fandt vi noget spændende i voldgraven?

Jo enkelte gamle kanonkugler og lidt udstyr fra 2. Verdenskrig. Ellers må man sige, at voldgraven rummede et væld af oplysninger om dagligdagen i Fredericia gennem de seneste 50 - 60 år. Cykler, barnevogne, køkkenudstyr, en økse, et gevær og en pengekasse.

Genopbygning af 25 m vold syd for Prangervej

I 1992 stiftedes Landskomiteen til Renovering af Fredericia Vold. Overlæge Jørgen Røjl fra Fredericia var en af hovedkræfterne bag initiativet. Komiteen har som formål at retablere væsentlige historiske dele af volden, som er gået tabt, samt give bidrag til udvikling af volden som turistmål. Landskomiteens første formand var den navnkundige Ruth Riis Hansen fra Farumgård. I skrivende stund er formanden general K. G. H. Hillingsø. Protektor er hans kongelige højhed prins Henrik.

Det første projekt, landskomiteen gik i kast med, var at lukke det stor hul i volden, som var opstået ved Prangervejsgennembrydningen i 1918. Hullet var blevet ca. dobbelt så bredt som nødvendig for vejens indføring. Det skyldtes, at der til opbygning af dæmning over voldgraven krævedes mere jord, end der umiddelbart kunne udgraves fra vejtracéet. Der blev derfor bortgravet yderligere 25 m vold i sydsiden af gennembrydningen. Til dæmningen ved Danmarks Port manglede der også jord, også den jord blev hentet ved Prangervejsgennembrydningen.

Lokomotivet flyttes til banegårdspladsen.

På det sted langs vejen placerede Fredericia Kommune den gave Tuborg-fonden donerede til byen, da bryggeriet etablerede sig i Fredericia. Et damplokomotiv - en E maskine, som var et stort eksprestogslokomotiv. For at hullet i volden kunne lukkes, måtte der findes et andet sted til lokomotivet. Jeg udarbejdede flere forslag, inden politikerne endelig tiltrådte en placering ved banegården. Det blev et populært mødested for buspassagerer, der skulle på tur. Lokomotivet er nu hos DSB Museumstog i Randers.

Flytningen af det store lokomotiv skete under stor bevågenhed af pressen og byens borgere. Parkvæsenets folk havde forinden udført 30 m jernbanespor til lokomotivet på det nye sted.

Nu var grunden så ledig og genopbygningen af volden kunne begynde. Der blev tilkørt jord fra forskellige byggerier i nærheden. Kulturministeriet afholdt d. 9. september det år "Bygningskulturens Dag" med temaet "Fæstningsbyer og forsvarsanlæg". Hovedbegivenheden blev henlagt til Fredericia med deltagelse af mange VIP personer. Jeg fik den idé, at Landskomiteen kunne opnå PR, hvis vi gennemførte en event, hvor alle gæsterne ad stiger skulle bære jord til voldbyggeriet. Jeg husker tydeligt, hvor ivrig Sven Auken var i det projekt. Sammen med borgmester J. B. Nielsen bar han jord på en kohud. J. B. Nielsen roste efterfølgende Sven Auken og udtalte: "Nu kan du

tage hjem i ministeriet og fortælle, at du og Frederik III byggede Fredericia Vold”.

Byggeriet blev færdigt, og det skulle indvies af Landskomiteens formand. Der blev opsat et smukt lysegrønt silkebånd, som skulle klippes ved indvielsen. Da Ruth Riis Hansen fik udleveret saksen, spurgte hun mig diskret, om hun godt måtte klippe ovre i den ene side ved knuden, for silkebåndet skulle jo ikke ødelægges. Hun samlede også båndet op og tog det med sig til anvendelse en anden gang. Et godt eksempel på at kun den får meget, som tager de små ting med. Ruth Riis Hansen var jo mangemillionær.

Renovering af bombesikkert krudtmagasin i Kastellet

Det nuværende krudtmagasin i kastellet er opført i 1858. Det overgik i 1974 til kommunen og fungerede herefter som lager for Dansk Orgelselskab, der opbevarede orgelpiber og orgeldele under ideelle forhold i det klima- og fugtsikrede rum. Det forrige krudtmagasin i kastellet sprang i luften i 1848 under Treårskrigen. Tyskerne havde kortvarigt besat kastellet under felttoget op i Jylland og naturligt nok hejst det tyske flag på flagbastionen. Samtidig patruljerede danske skibe i Lillebælt. Kaptajnen på skibet Hekla blev forarget over at se flaget på bastionen og besluttede at skyde flagstangen ned. Han sigtede omhyggeligt, men ramte ikke flagstangen, men derimod døren til krudtmagasinet. Kuglen fløj ind og antændte det store krudtlager, som eksploderede og ødelagde både krudtmagasinet og omliggende bygninger.

Krudtmagasinet i kastellet efter restaureringen.

Da de danske styrker året efter, altså i 1849, trak sig tilbage til Fredericia måtte man klare sig uden krudtmagasin. Problemet løstes ved at beslaglægge Reformert Kirke og benytte kirkerummet til krudtdepot.

Nogle år efter krigens afslutning gik man så i gang med at bygge et moderne og bombesikkert krudtmagasin. Bombesikringen opnåedes ved at bygge meget tykke mure (2m i tykkelse) og ved at oplægge et to meter tykt jordlag over husets kraftige hvælving. Over dette jordlag udførtes selve tagkonstruktionen. Det krudtvenlige klima opnåedes ved at hæve gulvet over en krybekælder bestående af to hvælvede buer og ved at udspare ventilationskanaler i de tykke mure, så der var en konstant ventilation.

Kommunen ofrede intet på vedligeholdelsen af bygningen, og orgelselskabet gjorde kun det allermest nødvendige for at holde huset funktionsdygtigt. I slutningen af 80'erne trængte bygningen stærkt til restaurering. I 1996 lykkedes det Landskomiteen at skaffe 2.320.000 kr. til en restaurering. Pengene kom fra A. P. Møller og hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene formål. Restaureringen bestod væsentligst i en ny tagkonstruktion, for det gamle var råddent, og i omlægning af gulvene, der var slidte op, en restaurering af alt murværk, og i at indlægge et vand- og varmesystem i bygningen. Huset udstyredes, så det kan bruges til foredragslokale og til repræsentative formål. Prins Henrik besøgte bygningen midt i byggeprocessen. Det var en fornøjelse at se prinsegemalen ballancere på strøerne i huset, hvor gulvbrædderne var fjernet. Landskomitemedlemmerne måtte dog give en støttende hånd ind i mellem.

Jeg fik ved den lejlighed til opgave at guide prinsen rundt på volden sammen med oberst Henning Høngsmark. Jeg havde den tilfredsstillende foreslået en afstikker til et sted, hvor man fint kunne forklare en detalje om værkerens konstruktion. Obersten erklærede, at det var der ikke tid til, men prinsen sagde: "Det vil jeg gerne se".

Krudtmagasinet er nu udstyret med en model af fæstningen og benyttes mest til at give byens gæster en introduktion til fæstningens historie forud for en vandring på fæstningsværkerne. Der har også været talt om, at krudtmagasinet skal være hjertet i et større formidlingscenter om fæstningskunsten i Danmark og i Europa. Ved genindvielsen d. 26. maj 1997 var Hr. Møller selv tilstede. Landskomiteformand Ruth Riis Hansen optrådte i et gevandt, der var fuldstændig i de Mærsk blå farver. Det fik hun og Landskomiteen megen anerkendelse for.

Prins Henrik har lige afsløret den nye trepunds kanon.

Bestykningen af Prinsessens Bastion i 1997

Jeg fik til opgave at udvælge den bastion, der var bedst egnet til at bestykkes* som bastionerne havde været under belejringen i 1849. Det stod hurtigt klart, at Prinsessens Bastion ville være den foretrukne, fordi den ligger tæt ved Landsoldatpladsen, hvor alle turisterne kommer, og fordi den var meget autentisk 1849. Der skulle dog findes en anden placering for et genforeningsminde, der stod netop på den bastion. Jeg måtte igen finde flere forslag frem, før politikerne kunne beslutte en placering på Østervold for enden af Danmarksgade.

Landskomiteen havde været i arbejdstøjet og fået udvirket, at Tøjhusmuseet ville udlåne de kanoner, der havde stået på bastionen i 1849 til opstilling på bastionen. Bestykningen i 1849 bestod af seks trepundige bronzekanoner system 1766 Carl af Hessen, to 84 pundige granatkanoner system 1834, to 12 pundige kuglekanoner af system 1834, en 24 pundig kuglekanon system 1834 og en 50 pundig bronze mortar system E. G. Mechlenburg 1794.

Tøjhuset formåede dog ikke at levere alle de ønskede våben. Af seks stk. tre pd.kanoner kunne tøjhuset kun levere to stk. Fredericia rådede i forvejen over to stk. 84 pd. granatkanoner, som kunne indgå. Tøjhusets leverance blev

24 pundig kuglekanon på Prinsessens Bastion.

herefter en 50 pd. mortar, en 24 pd. kuglekanon og to 12 pd. kuglekanoner. Parkvæsenet tog sig af genopretning af brystværn* og kanonbanketter samt udlægning af briske* under kanonerne. Endelig skulle der fremstilles nye lavetter*, da Tøjhuset kun kunne levere kanonrørene. Parkvæsenets værksted på Prangervej blev opgraderet, så man kunne håndtere det meget kraftige tømmer, der skulle tildannes til en lavet. Det blev Johny Christiansens arbejde. Johny var uddannet gartner, men var helt i sit es som tømrer. Han kom til at fremstille fire af de meget kraftige lavetter til 24 pd. og 84 pd. kanoner. Hertil kom forarbejdning af slæder og buebriske* samt monteringen af samme på kanonbanketten på volden. Det var uvant arbejde for vore gartnere og specialarbejdere, men de var fuldstændig med på at løse specielle opgaver og gik på med krum hals. Tidligere omtalte overlæge Røjls søn, Morten Røjl, arbejdede også med. Han fandt en hjulmand, der kunne fremstille hjulene til lavetterne. Hjulene skulle være meget kraftigere end de typer, som sædvanlig vis fremstilledes til kørevogne. Han fandt også en smed, der kunne fremstille alle de besynderlige søm, skruer og beslag, der skulle anvendes ved samlingen af lavetterne. I arbejdet med at fremstille søm, skruer og beslag deltog også pensionisternes smede laug i Fredericia. Morten og jeg talte om, at artilleriingeniørerne havde gjort konstruktionen ekstraordinært indviklet for at være sikre på, at standen også i fremtiden ville have monopol på dette arbejde.

Den største bedrift var konstruktionen af lavetten til tre pundes kanonen, for der fandtes ingen eksempler i landet. Morten Røjl brugte mange timer på at omsætte tegninger til en brugbar skabelon.

Indvielsen af museums- eller formidlingsbastionen, som den undertiden kaldes, fandt sted i 1997, da manglede der 4 tre pd. kanoner. Landskomiteen har efterfølgende fået fremstillet to, som monteredes på bastionen i 2007. Midlerne blev skænket af Albanifonden og Prins Henrik trak i det grønne silkebånd og fortog afsløringen. I skrivende stund er Landskomiteen ved at skaffe midler til de sidste to kanoner.

Nye portfløje i Prinsens Port

Fra fæstningens overgivelse til prøjsiske- og østrigske tropper i 1864 har Prinsens Port stået uden portfløje, så porten bare var en åben tunnel. I 2000 skaffede Landskomiteen en sponsor - Plan Danmark - der ydede 400.000 kr.

Prinsens Port monteret med nye portfløje.

Den rekonstruerede lås med nøglen fra dronningen.

til projektet. Det var svært at skaffe tørret egetræ i de dimensioner, der skulle bruges, men det lykkedes. Et savværk i Nordsjælland kunne levere halvdelen og et andet savværk på Falster kunne levere resten. Tømmerfirmaet Hans J. Jensen Aps i Fredericia udførte de flotte portfløje, som nu pryder Prinsens Port.

Der opstod en del rygter om den nøgle, som byen jo havde haft til portens lås, indtil borgmester Jørgensen måtte aflevere nøglen. Men først fem år senere kom den rigtige historie for dagen.

For forståelsens skyld må det lige indskydes, at lederen af felttoget mod Danmark var prøjseren feltmarskal Friderich von Wrangel, som øverstbefalende var det ham, byen blev overgivet til, og han har øjensynlig fået nøglen overdraget og taget den med hjem. Herefter ødelagdes portene og fjernedes..

En af von Wrangels efterkommere direktør og friherre Joost von Wrangel skænkede nøglen til dronning Margrete i begyndelsen af 2000tallet. Dronningen ventede herefter på en passende lejlighed til at overbringe Fredericia nøglen. Det skete da regentparret i 2005 deltog i De Samvirkende Forsvarsbroderselskabers 100 års jubilæum i Fredericia. Et indslag i festlighederne blev at Fredericia fik byens nøgle tilbage. Det blev borgmester Uffe Steiner Jensen, der modtog gaven. Nøglen er forsynet med et vedhæng, hvor der

på tysk står: "Schlüssel der Festung Fredericia 1864, durch Lieutnant von Wrangel abgezogen". Nøglen er som en stor kirkedørsnøgle. Museet har ladet bygge et låsehus til porten, hvori nøglen passer, så nu kan fæstningen igen aflåses. Det sker bl.a. hvert år, når der er St. Bededagsvandring på volden. Vandringen slutter ved Prinsens Port, hvor flaget tages ned og byporten lukkes.

Ny bøgegren til Landsoldaten

Ved min tiltrædelse havde Landsoldaten stået i 123 år med bøgegrenen i bronze hævet over hovedet. I 1976 øvedes der hærværk på nogle blade. Det resulterede i, at landsoldaten fik påsat syv nye blade i 1977, og grenen kom op igen d. 1. juli samme år. Allerede ni år senere var der igen hærværk, hvor nogle blade forsvandt. Det så ud som om, bladene var trukket af med en lasso, der var kastet op over grenen. Jeg valgte da Bagsvær Bronzestøberi til at foretage rekonstruktionen. Opgaven var ikke let, men ved hjælp af nogle fotos fra sidste restaurering lykkedes det. For en sikkerhedsskyld bestilte jeg en hel

Sikkerhedskopien af Landsoldatens bøgegren.

Landsoldatpladsen.

gren ekstra, så vi altid har en model at vende tilbage til. Det blev der brug for 25 år senere. For i 2011 blev det hidtil alvorligste hærværk på grenen observeret. 17 blade var da forsvundet. Det blev igen Bagsvær Bronzestøberi, der kom til at stå for restaureringen. Det var en sjov oplevelse, for de samme folk var endnu ansat i firmaet og en kunne endda huske, at de havde haft grenen til reparation for længe siden. Både den beskadigede gren og sikkerhedskopien måtte af sted til Bagsvær. Det littede arbejdet meget, at der ikke skulle tolkes ud fra fotos. Grenen blev monteret igen af Fredericia Brandvæsen i maj 2012. Det var ved den lejlighed, man konstaterede, at Landsoldaten var løs på soklen. En måned senere blev Landsoldaten hejst ned og fragtet til Ryes Kaserne, hvor de nødvendige reparationer udføres i foråret 2013, for Landsoldaten skal jo op igen inden 6. juli.

Kongeligt besøg

Når byen var vært ved et eller andet større arrangement, var jeg som stadsgartner altid involveret sammen med hele min afdeling. Det kunne være modtagelse af olympiske mestre, venskabsbybesøg, diplomatbesøg fra andre lande. Især ved besøgene af regentparret gjorde vi meget ud af forberedelserne. Vi har haft tre besøg af regentparret i min tid. Først var der sølvbryllupsfesten d. 21. juni 1992 i Vejle Amt, hvor regentparret blev hyldet på en tur gennem en række byer. Fredericia havde fået til opgave, at arrangere en stor friluftskoncert for sølvbryllupsparret og borgerne i Vejle Amt. Der kunne i sagens natur ventes mange gæster, så der blev gjort mange tiltag for at opgradere festpladsen. Den begivenhed blev årsag til at festpladsen i Madsby ændrede navn til Dronningepladsen. Normalt var arealet lejet ud til en landmand, som havde køer græssende om sommeren. Jeg besluttede, at vi ikke ville byde gæsterne at skulle sidde i kokasser, så det år undlod vi at udleje festpladsen. Den landmand, der plejede at leje området, blev så fortørnet over ikke at kunne få stykket til rådighed, at han gik til pressen og besværede sig over det urimelig i, at hans køer ikke kunne komme på græs før efter Sct. Hans, fordi regentparret skulle fejre sølvbryllup i Vejle Amt. Hoffmarskallatet sendt en besked til mig om, at dronningen ikke havde noget imod køer, men nu var det jo ikke mest dronningen der var tænkt på, men de undersætter, der skulle sidde i græsset blandt kokasserne. Historien gik verden rundt, for jeg fik tilsendt en lille dansk avis – BIEN- fra Californien, hvor hændelsen om de stakkels køer var omtalt. På dagen d. 21. juni stormede det så meget om eftermiddagen,

Regentparret og det store følge på voldtur.

at friluftskoncerten blev aflyst, men opført for et noget mindre publikum i Fredericia Hallen.

Den næste fest med royal deltagelse var 150 året for udfaldet fra Fredericia d. 6. juli 1849. I min afdeling kiggede vi på billeder fra de tidligere jubilæumsfester, og vi fik lavet en god plan for udsmykningen af byen. Ud over flag i massevis var det granguirlander over gaderne og som prikken over í et en stor æresport ved indgangen til Landsoldatpladsen. Hele arrangementet med kongelig deltagelse i marchen gennem byen forløb problemfrit. Tilrettelæggelsen krævede et utal af møder med politi, garnison og hofmarskallat om afviklingen og især sikkerheden.

Det tredje besøg var i forbindelse med Fredericias 350 års jubilæum d. 14. september 2000. Det skulle der selvfølgelig gøres ekstra meget ud af. Et af temaerne blev ”Den vilde floras hyldet til friheden og byen”. Tidligt om foråret gik vi i gang med at udvælge nogle arealer, der var egnede til at kultiveres for udsåning af sommerblomster, som i løbet af sommeren kunne danne

farverige felter i bylandskabet. Det var såmænd bare frø af: kornblomst, silkevalmue, guldmue, okseøj, limurt og mammelukærme m.v. 17 delområder blev tilsået, og arealet var sammenlagt på ca. to fodboldbaner. Det projekt lykkedes ganske overvældende. Fredericia ændrede fuldstændig karakter i dette jubilæumsår. Det var jo en uhyre billig måde at fylde byen med farverig blomsterpragt. Parkvæsenets gartneri med Lars Rosager i spidsen lavede også blomsterlogo ved byens indfaldsveje med royale motiver, og vi lavede blomsterlogo med dronningens monogram, som blev sat op, hvor landgangen fra Dannebrog ville blive sat. Regentparrets besøgsrute gennem byen indebar bl.a. et besøg på Bymuseet, hvor den permanente udstilling lige var sat op i et nyt design, hvor Fredericias brogede befolkningsbaggrund var temaet. Museumschef Bodil Schelde-Jensen viste rundt. Herefter var regentparret og hele følget på voldvandring fra museet til Landsoldatpladsen. I min funktion som stadsgartner og Voldmester forklarede jeg om ideen med "Den vilde floras hyldelse til friheden og byen" og fortalte om fæstningsværkerne, efterhånden som følget nåede frem ad voldstierne. Det var et minus, at det var et skrækeligt regnvejr under hele turen.

5. - 6. julifesterne

Jeg begyndte mit arbejde 1. april i det år jeg tiltrådte. Snart mærkede jeg, at forberedelserne til årets 5. - 6. julifest var i gang. Det begyndte med, at 6. julkomiteen indkaldte til planlægningsmøde netop i april måned. I mange år fandt dette møde altid sted "Hos Agnes" (et lille spisested i Fredericia). Her deltog Garnisonen med garnisonskommandanten i spidsen, politimesteren og hans folk, borgmesteren og hans stab kommunaldirektøren og voldmesteren. Initiativtagerne, 6. julkomiteen, som er synonym med forsvarsbrødrenes bestyrelse, fremlagde en drejebog for afviklingen: Vagtkontingentet i gamle uniformer træder an den 5. juli kl. 12 ved Hovedvægten, diverse orkestre spiller på Landsoldatpladsen og ved Krigergraven, der lægges kranse ved diverse mindesten, de nordiske flag hejses, fakkeltog gennem byen om aftenen, byens æresgæst, der holder båltales ved Det gamle Rådhus, kanonsalut tidligt om morgenen d. 6. juli, og så højdepunktet, sørgemarchen fra Sct. Michaeli Kirke til krigergraven og sejrsmarchen herfra til Landsoldatpladsen, hvor den politiske tale holdes. Så marchen til det gamle rådhus, hvor garnisonskommandanten taler for general Bülow, og amtmanden taler for dronningen, og til slut 6. julkomiteens hilsen til dronningen. Under hele den to dage lange

En borger lægger blomster ved Landsoldaten.

fest er der to aktiviteter, der forløber kontinuerligt. Det er landsoldaternes teltlejr med soldaterliv, gevær og kanonsalut, og den ældgamle tradition, at fredericiaborgerne lægger blomster på Krigergraven og ved Landsoldaten. Traditionen med blomsterne er nok det smukkeste ved hele 6. julifesten. Tænk at en bys indbygger gennem fem generationer har opretholdt denne smukke tradition. Fra starten var det vel taknemmelighed og anerkendelse til de soldater, der foretog udfaldet fra Fredericia, kastede fjenden på flugt og betalte den højeste pris. I dag er det en smuk tradition og et vigtigt indslag i 6. juli festlighederne..

Traditionens opståen har sin egen historie. Da man nærmede sig 6. juli året efter udfaldet (1850), var der ikke truffet aftale om, hvem der skulle vedligeholde krigergraven, som da bare var en afrundet jordhøj (stenindfatningen og Bissens monument er først sat op nogle år senere) hvor ukrudtet havde taget overhånd. Det forlyder, at det var kvinderne, der tog fat, de rensede jordhøjen for ukrudt og gik derefter hjem i haverne og ud på grøftkanterne og plukkede blomster i en sådan mængde, at højen dækkedes af blomsterbuketter. Da Landsoldaten var rejst (det skete i 1858) blev det stedet, hvor mange valgte at lægge blomsterne. I de første 100 år var mængden af blomsterbuketter så stor, at hele den runde plæne om statuen var dækket. I dag er vi stolte når en fjerdedel af plænen dækkes.

Netop blomstertraditionen var et tilbagevendende emne på 6. julikomiteens planlægningsmøde. Hvordan holder vi liv i denne helt specielle tradition i Fredericia, når historien betyder mindre og mindre for byens befolkning?

Afsluttende bemærkninger

Det har været med en vis glæde og stolthed, at jeg gradvis blev mere og mere klar over, at der ikke findes andre byer i Danmark med en baggrund, der blot ligner Fredericias. Der er mange købstæder i Danmark og mange stationsbyer og enkelte byer med fæstningsværker, men ingen anden by er grundlagt med det ene formål at være fæstningsbyen..

Det har været en oplevelse for livet at dykke ned i Fredericias historie og selv tage aktivt del i bevaringen af det fantastiske forsvarsanlæg, som den danske adel og kongen stod sammen om at opbygge i 1600-tallet, og som fysisk er udført af danske soldater og fæstebønder. Det er dejligt at forlade jobbet og vide, at værket er fremtidssikret i og med, at fæstningsværker er fredede fortidsminder, som ikke kan ændres eller sløjfes. Kun har jeg et stort ønske om at formidlingen af dette steds særlige historie bliver opprioriteret. Det optimale må være, at Fredericia Vold får sit formidlingscenter, en bygning, hvor historien er levendegjort, og hvor der både forskes og undervises i relaterede emner.

Ordforklaring:

Avlsbruger = Bonde i Fredericia.

Bestykning = Opstille en fæstnings artilleri.

Berme = Flad jordstykke mellem voldgrav og voldskråning.

Brisk og buebrisk = Underlag for lavet.

Brystværn = Forhøjning på volden, der beskytter mandskab og skyts.

Enceinte = En sammenhængende fæstningsvold om en by.

Kavaler = En hævet standplads for skyts på en bastion.

Lavet = Den underbygning, der danner leje for et kanonrør.

Feststemning på Landsoldatpladsen en 6. julidag.

Okkupationen af Vejle 1864

HÅBET OM, AT BESÆTTELSEN SNART SLUTTEDE, HOLDT VEJLENERNE OPPE. HVIS NOGEN FRA STARTEN HAVDE FORTALT, AT DER VILLE VÆRE TUSINDER AF PRØJSERE I BYEN I NÆSTEN NI MÅNEDER, VAR DET MÅSKE IKKE GÅET, VURDEREDE VEJLE AMTS AVIS I UGERNE EFTER DEN FREMMEDE HÆRS AFMARCH FOR NÆSTEN 150 ÅR SIDEN

AF LEIF BAUN

”Nu er da også Vejle, som siden den 8. marts i år ingen dag har været fritaget for fjendtlig indkvartering, blevet fuldstændig indrettet til vinterkvarterer for de østrigske troppeafdelinger, der er bestemte for byen.”

Man fornemmer skribentens suk over den endeløse krig. Formentlig var det redaktør Vilhelm Hertz selv, der skrev de indledende ord i Vejle Amts Avis den 12. oktober 1864. Danmarks katastrofale krig mod den hastigt opsigende prøjsisk/tyske stormagt i Europa blev gennemspillet to gange. Det var med til at øge trætheden, at det så ud, som om det var ovre midt på året, men så udløb våbenhvilen og besættelsen fortsatte. Man skal huske, at det på den tid blot var 14 år siden, at den tre år lange krig, første slesvigske krig 1848-50 var sluttet.

Sidste år beskrev årbogen nogle af de militære bevægelser, der ledte frem til Vejles besættelse.¹

I år fortsætter vi med et blik på, hvordan besættelsen forløb, især som den blev oplevet af borgerne.²

Vejle skulle huse ni kompagnier soldater, fire stabsafdelinger, en eskadron husarer og feltlazarettet. Østrigerne have beslaglagt adskillige lokaler i byen: Klubsalen med tilstødende værelser, friskolen, borgerskolen og rådhuset. Officershospitalet var indrettet i øverste etage i Bøghs Gård og en del af byens sygehus. Som kaserner omdannede østrigerne anden etagerne af jernstøber Jensens gård i Vestergade og af den gård, snedker Svendsen tidligere ejede

Østrigsk infanteribataillon opstillet til morgenparade på Kirketorvet i Vejle 1864.

(Vejle Stadsarkiv).

samt Storms sted udenfor Sønderport, Monrads gård ved kirkegården og metodistkirken i Flegborg.

De lokale borgere vidste om morgenen ikke, hvad der ventede dem. Det, man troede var et rekognoseringsstog fra fjenden, viste sig at være 12 brigader østrigske soldater.

Et uvejr i frembrud

”Himlen var grå og overtrukket med skyer, ganske som folks ansigter. Med et ord: Der var et uvejr i frembrud. I så godt som samtlige gader løsnedes skud på skud, og hist og her blev civile folk sårede, to blev dræbte. Vinduesruderne klirrede og sprang i mængde, fjendens granater fløj summende og hvislende over vore hoveder, mange af disse og hundreder af geværkugler ramte bygningerne, stykker af gavle blev revet bort, og i husenes indre ramponeredes på mange steder meget.”

Hvor overraskede vejlenserne blev over krigshandlingerne ses bedst af, at de handlende lod deres butikker med flotte store ruder stå åbne. Beboerne nåede ikke at trække sig væk eller sende børn og damer i sikkerhed ude på landet. Det burde være sket nogle timer i forvejen, og derfor konkluderer

Til Beboerne i Veile Amt.

Under 12te d. M. har Fyrst Hohenlohe paa den militaire Gouverneurs Begne udstedt følgende Bekjendtgjørelse:

„I Hensigt til min Bekjendtgjørelse af 6te ds., efter hvilken samtlige Afgifter som af Jylland ere at udrede, blive at betale til Militair-Gouvernementet hersejds, befaler jeg som følger:

De direkte Statsafgifter skulle ikke, som hidtil er fæet, udredes i halvvaarlige Rater, men blive at betale hver Maaned.

Den Betaling, som hver Gang skal præsteres, udgjør den 12te Del af Aarskatten. Den første Indbetaling fra de Stattspligtige til Amtsforsvalterne og Magistraterne fæer seneft indtil 1ste August d. A. og vil blive beregnet fra den 2de Juni c., altsaa for 4 Dage mere end Maanedskatten.

Med Indkrævelsen af Statterne kan der begyndes den 25de d. M.

Jeg overlader til Amtsforsvalterne angaaende Statternes Indkrævelse paa Landet at ksejene sig af Sogneforstanderskaberne, og have Amtmandene at forsyne disse Autoriteter med tilsvarende Anordninger.

Statterne ere at indbetale fra Amtsforsvalterne til Gouvernementets Militairkasse hersejds seneft inden den 4de August c.

Tilsvarende Statterne ere af Statternes Opbejersmand (Amtsforsvalterne og Magistraterne) at indgive en Riste oer de Personer, som ikke have betalt samme.

Imod Restanterne vil jeg ufortoet anordne Execution og lade samme udfere ved Hjælp af Militair, ved hvilken Inddrivning der vil blive beregnet et Strafstillæg af 50 pKr. af Statten.

Det ligger i Amtmandenes Interesse (skal hedde: det ligger i Landets — eller Beboernes — Interesse, at Amtmandene) som Distrikts ferie Embedsmænd, (at) overholde Statternes Opbejersel og dære Omfarg for, at samme fæer prompte og anordningssaglig.

Alle vorege Statter og Afgifter ville blive opbejersne, som hidtil er fæet, og Statsafgifterne indsendte ufortoet hertil.

Imod forsommelige Embedsmænd vil jeg anordne Ordnings- og Fængselsstraffe og imod endslabsfulde Konfiskation af deres Formue.“

„Det Raadet bringer denne Bekjendtgjørelse til Beboernes Kundskab, anseer det det for overskudigt nærmere at udtale sig om, hvorvidt det er muligt for disse at unddrage sig for at erlægge den deri forlangte maanedlige Udelse af en Lovtvedet af det Beløb, som de direkte Kongelige Statter for et Aar udgjøre. Enhver af Beboerne, der uagtet forslagsløslig selv maade afvige, hvorvidt de ville betale eller udgive sig for Aalæerne af en Kvotilla, end at dette er umuligt, og at det militaire Gouvernement baade har Evne og Vilje til at gennemfere den stillede Forbring. Man kan derfor ifkun indhændigt fraraade Beboerne at modfætte sig, og Raadet har derfor ogsaa anset det for sin Pligt, at tage under enhveragelig Overvejelse, hvorledes Sagen vil kunne ordnes paa den for Beboerne lempeligste Maade, saaledes, at disse fortsaanes for de store Ulemper, som undelivtelig følge af en militair Execution, hvorved Udelsen, saafremt den ikke betales, vil, tilsvarende en Forhøielse af 50 pKr., blive inddrevet. Vigeform Raadet nu selv har besluttet for hele Amtets Vedkommende at tage Sagen i sin Haand, saaledes maa det ogsaa anbefale samtlige Sogneforstanderskaber at gjere ligesaa, ethvert for sin Communes Vedkommende, og har man under den Forudsættning, at disse i disse saare Tider, i hvilke Enhver maa anstrenge sig af yderste Evne, saafremt Høftet fæer sig al udgaar, dertil ere villige, vedtaget at ordne Sagen saaledes:

Amtet inddeles i 9 Kredse mellem Raadets Medlemmer, saaledes:

Lorezen: Bølle, Ulstrup, Grise, Breddrup, Kongsted, Taulov, Herlev, Bjedsted, Gaarslev.
N. Nadsen: Skjærup, Smidstrup, Bending, Gaarslund, Steen, Terlev, Veile Landsogn, Skibet.
Campen: Glanz, S. Bilsrup, Bisf, Almind, Parthe, Brandrup, Kolding Slotsgaard, Starup, Rebel, Egtoed, Ødsled.
J. Christensen: Sønderromme, Gide, Ringgave, Linneballe, Gadberg, Brande, Thyregod, Bester.
Schroer: Nerup, Raadbol, Bredder, Røstede, Voetsel, Givskud, Jellinge, Souer.
Jørgensen: Østefjæde, Uldum, Langsbo, Kollerup, Bindelø, Greis, Sindberg, Hornstrup.
Darling: Røning, Korning, Østled, Hedensted, Dalby, Gnaom, Ulev, Stenderup, Ørum, Daagaard.
P. Christensen: Hattung, Lørbsted, Lørbsted, Uth, Skjold, Glud, Hjærne.
Borum: Naarup, Alsens, Klaftring, Nedsøger, Bierre, Barri, Brigsted, Strøby, Hørum.

Det anbefales Forstanderskabet i hver Kommune at tilsværbringe de maanedlige Udelses ved Rigning paa Beboerne, som man antager, retfæet eller Hartornet og at indbetale samme inden Maanedens Udgang til det Amtsaadsmedlem, til hvis Distrikt Kommunen henseer. Restanter maade søges indgaaede, da ellers det Dede, som tilsvæet afværet, vil samme Restanterne, man findes saadanne, maa Riste deroer indgives samtidig med Beløbet.

Den 1ste og 2den i den fælgende Maaned indbetale deresfer samtlige Raadets Medlemmer de indkomne Beløb til Justitsraad Jacobsen i Veile.

Veile, den 20de Juli 1864.

Et af de mange prøjsiske Prøb, der via amtsrådet blev udsendt, her om skattebetaling. Prøjerne måtte genåbne Hertz' ellers beslaglagte trykkeri for at få den slags trykt.

avisen, at den danske hær var uvidende om, at fjenden midt på natten havde sat sig i bevægelse for at marchere lige løs på Vejle.

De danske soldaters tilbagetog i vildt løb gennem Vejle var totalt uorganiseret, og mange af dem endte som snigskytter, der skød fra tilfældige husvinduer mod fjenden, og det var et brud på den tids krigslove. Som hævn var Vejle i nogen tid efter hårdere plaget af besættelsen end andre byer. Det siges, at feltmarskal Gablenz som hævn gav sine folk lov til i en halv time at plyndre hos vejleborgerne. Tropperne adlød ham dog ikke:

”De blev ved at plyndre i halvanden dag, brød ind i butikkerne, stjal løst og fast, ødelagde hvad der lå dem i vejen, skældte ud og dominerede, forlangte at enhver skulle stå på pinde for dem, og de tog med sænket bajonet, hvad man ikke godvillig ville give dem.”

Da så 4-5 østrigere døde af forgiftning, blev fjenden endnu mere forbitret over den unfair danske optræden. Det viste sig dog siden, at østrigerne havde drukket blanksværte og belysningsvæske.

De mange granater, der var fyret af mod Vejle, var ikke alle detoneret. Når så nogen ved et uheld eller nysgerrighed pillede ved dem, lød eksplosioner som kanonskud. En dreng blev dræbt, en anden dreng og tømrer Sørensen blev såret. Drengene vidste ikke, hvilken fare de udsatte sig for, da de tog proppen af granaten for at hælde krudtet ud. Det gik ikke. Derfor ville de hjælpe krudtet på vej med økseslag, og så sprang den skæbnesvangre gnist.

En skipper og fire fiskere flygtede over mod Bogense for at slippe for at bygge skanser i Fredericia. I den stærke storm kuldsejlede de alle. De tre var familiefædre med mange børn.

Det okkuperede Vejle blev et fængsel. Lidelserne forøgedes ved, at man aldrig vidste, hvad der foregik andre steder. I mangel på pålidelige aviser var man henvist til at læse situationen i fjendens skadefro, hovmodige smil.

Civile flået ud af sengene om natten

”Både nord og syd for byen byggede fjenden skanser med brystværn og løbegrave. Til disse arbejder benyttede han ikke sine egne soldater, men var så umenneskelig ved patruljer på landet – Jelling, Grejs, Hornstrup osv. – at banke folk op ved nattetid, kommandere dem til uopholdeligt at følge med til Vejle for at arbejde som slaver til oprettelsen af de skanser, hvorfra deres egne landsmænd skulle angribes. Østrigernes råhed og bøddelagtighed nåede højdepunktet derved, at man uden personsanseelse slæbte folk af sted. Der

var blandt de således overfaldne en præst, en degn, flere seminarielærere, seminarister, gårdmænd, sognefogeder osv. Ved skanserne fremmedes arbejdet på den måde, at soldaterne huggede løs med ridepiske og sabelklinger, når det ikke hurtigt nok gik fra hånden. Denne skandale gentog sig natten mellem den 17. og 18. marts, idet prøjsisk militær omringede husene i Herslev mellem Vejle og Fredericia og bortførte alle mandspersoner, der var mellem 16 og 60 år, for i tre dage at benytte dem til arbejde på skanser ved Fredericia, som de under disse omstændigheder ventede at få fuldførte uden at blive angrebet af de danske.”

I dag ville man sige, at prøjserne brugte danske civile som bombeskjold. I øvrigt er der fra bl.a. Jelling bevaret beretninger om, at de udkommanderede end ikke fik lov at klæde sig på, men måtte vandre af sted i natsærk og sutsko. I begyndelsen af marts! Det var med nød og næppe, at deres koner fik lov at komme med mad til dem de følgende dage.

Men den 22. marts skulle det blive meget værre. Østrigerne forsvandt. Det vil sige, at befolkningen i Vejle Amt måtte stille med 1500 vogne, der skulle bruges i tre dage til at køre østrigernes militærudstyr. Det var slemt nok, men langt borte på højderne syd for byen kunne man se de af solen beskindede pikkelhuer. Det blev folk meget modløse over, for det var den del af fjenden, som hadede os mest, og som vi hadede mest. De 3-4000 prøjsiske soldater, der nu slog sig ned i Vejle, forsøgte i et vist omfang at opføre sig nogenlunde. Og antalmæssigt var de en lettelse, ja nærmest en halvering, for Vejle Amts Avis mener, at der var 10.000 fremmede soldater i byen 9. marts.

”Man kunne den dag næppe trænge sig frem i gaderne for soldater, der var en køren og riden og pludren i alle mulige tungemål, så man næppe kendte sin egen by.” En østrigsk kræmmer og soldaterrestaurationen ”Stadt Wien” slog sig ned under østrigsk flag i Nørregade.

For at bedømme hvor belastende de fremmede soldaters ophold må have været, skal man sammenligne med byens normale indbyggertal på omkring 5500 personer.³

Prøjsere brændte gård af som hævn

På et tidspunkt havde nogle danske soldater 29. marts held til at overrumpe over 20 prøjsiske soldater i Assendrup, og den plet på deres soldaterære kunne de kun vaske af ved at udse sig en uskyldig gårdmand, Søren Lund, hvis gård i Assendrup blev brændt af, fordi de beskyldte ham for at have afsløret deres

Som hævn for at danskerne havde fanget 20 prøjsiske husarer i Assendrup, blev en af byens gårde brændt ned. En kunstnerisk gengivelse af hændelsen 1899: K. Hansen Reistrup.

kammerater. De tillod ikke, at gårdens dyr blev reddet. Sengeklæder, der lå til blegning på marken, blev samlet og smidt på bålet. Kun med nød og næppe fik et par småbørn lov at gå bort fra den brændende gård.

Fiskere fik forbud mod at fiske i fjorden, og vagtposter blev stillet op langs fjorden med ordre til at skyde, hvis de gjorde det alligevel.

Selv om prøjserne havde overtaget, var der én ting, de frygtede: Den danske flåde. Da de så kraftig røg fra fjorden, forberedte de sig på kamp. Men det var dog ikke en damper, men en ildebrand de så. ”En ny tysk voldsgerning”, som avisen skriver. Der var udstedt ordre til, at proprietær Ernsts pakhus ved Daugård Strand sammen med broen skulle brændes ned, igen som hævn for affæren med de tilfangetagne prøjsiske soldater. Ved samme lejlighed brændte fjenden ca. 1200 tønder havre, som man troede skulle udføres fra broen og over vandet til den danske hær. Afbrændingen af havren kom, fordi der ikke kunne skaffes vogne nok til at føre kornet til Vejle.

I tre uger lå et vognlæs breve og aviser på det prøjsiske postkontor, indtil postmester Schönberg efter meget korrespondance og forhandling fik det udleveret.

3. april berøvede fjenden fiskerne på Vejle Fjord et betydeligt antal fiskerbåde. Man nøjedes ikke med at slæbe dem på land og forbyde ejerne at

bruge dem. Næh, man smadrede bådene for øjnene af de stakkels ulykkelige mennesker, som dermed mistede evnen til at skaffe sig og deres familier mad på bordet. Formentlig frygtede fjenden, at bådene blev brugt til spionage.

Møllerne måtte kun male om natten

Tilfældige arrestationer fulgte. Arrestanterne måtte gå bundne mellem hestene. Efter nogle dage i arresten blev alle løsladt, da det var konstateret, at de ikke havde spioneret. General Dormus befalede, at møllerne ikke måtte gå om dagen, da de kunne bruges til signaler for den danske hær. Da prøjsiske husarer kom til Vrigsted og så byens to møller dreje, tævede de svendene og slæbte to af dem og en møllebygger til Vejle, hvor de sad i arresten i 5-6 dage.

Der blev arresteret ca. 10 om dagen, men selv Vejle Amts Avis må erkende, at de ikke alle var uskyldige.

”Der var personer imellem, der bragte efterretninger fra den ene af vore generaler til den anden, der befordrede breve til og fra soldaterne osv. Beklageligt var det kun, at man ikke havde været mere skønsom i udvalget af personer, der undertiden ikke en gang var kloge nok til at skaffe sig en passerseddel.” Avisen refererer historien om en bondekarl, der blev opsnappet i Vestergade. Han spurgte en civilklædt mand om vej til Horsens.

Det er et evigt problem at skaffe føde til en hær. Flere tusinde mand spiser meget. Prøjserne oprettede derfor et feltslagteri i Vejle. (Vejle Stadsarkiv).

”Hvad skal De der?“, lød spørgsmålet.

”Jeg skal ud til vore tropper og meddele dem noget“, lød svaret, der viste sig temmelig dumt, da den civilklædte mand var en tysker, der lokkede bondekarlen med til sin bolig, hvor der var to østrigske soldater. I forhøret måtte karlen afsløre alt, aflevere sine papirer, angive en anden spion og fortælle, at han tjente fire mark dagligt på det.

”Betalder man så usselt, kan man heller ikke vente at få andre end sjovere“, konstaterer avisen.

En nat sneg 3000 prøjsere sig ud af Vejle for at lave plyndringstog i retning mod Horsens. Udbytte: 100 tønder havre, 70 tønder hvede, et par læs rug, ca. 2 læs brændevin, vin, 5 tønder salt og ca. 20 kreaturer.

Ind imellem forsøgte Vejleenserne at finde håb. Pludselig rykkede hele skaren af prøjsere ud af byen i alarmberedskab, og rygterne løb. Om et dansk angreb ved Lindved, om stor landgang, om det mytiske skib Rolf Krake, som de danske håb hang ved. Det hele var udløst af et lille sammenstød mellem tyske og danske, hvor to danske dragoner faldt. Det var måske lidt komisk, at det havde jaget 3-4000 prøjsiske soldater sådan en skræk i livet. Men dagen efter var komikken forvandlet til tragedie, vemod og nedbøjede sind. For da faldt Dybbøl efter 8-9 ugers forsvar.

”Som et lyn gik efterretningen om Dybbøls fald gennem byen. Der indløb telegram om, at de syv skanser var faldet, og et senere telegram sagde, at de sidste tre skanser også var tabt og mere end 2000 soldater fanget. Officererne drak champagne, på torvet spillede militærmusikken, og et andet sted på gaden udbragte et kompagni et leve for den prøjsiske arme ved Dybbøl. Denne beske kalk var det den 18. april forundt os at tømme“, fortæller avisen.

Den yderste hån

Et par dage efter væltede sejrherrene fra Dybbøl ind i Vejle, og den 25. april nåede den prøjsiske kronprins til Vejle og blev indkvarteret i amtmandsboligen. Endnu to dage senere marcherede et regiment ind i Vejle med fire af de erobrede danske kompagnifaner.

”Det kogte i os, da vi skulle døje dette syn! En så gemen opførsel skulle vi endnu blive genstand for: At en prøjsisk militærafdeling drog ind i en nørrejysk by med tre vajende dannebrogspaner, og det optog skete naturligvis med prøjsisk overmod og anstand. Men hvad kan man forlange andet af en prøjsker end taktløshed“, sprutter redaktøren.

Den excentriske general Wrangel forlangte på et tidspunkt 30.000 par sko og 200 heste. Da han ikke fik det, blev amtmand Dahl og byfoged Ørsted samt andre jyske justitsembedsmænd arresteret i Kolding og bortført til Rendsborg. En anden gang fik byen Vejle et par dage til at skaffe 50.000 af de 650.000 prøjsiske dalere, som Wrangel havde fundet på at kræve af hele Jylland. Da svarede byrådet, at efter otte ugers besættelse, hvor Vejle kun med stort besvær kunne levere det krævede til de fremmede soldaters forplejning, var det helt umuligt at skaffe den krævede sum til veje. Og magistraten påstod, at den ikke havde eller kunne tage sig ret til at udskrive en skat af den natur.

Det svar skabte vrede, og nu blev byrådsmedlemmerne også arresteret og sendt til Rendsborg. For at nægte at udskrive skat! De blev indsat i

Samme dag som besættelsen af Vejle sluttede, begyndte samfundsmaskinen at tilkæmpe sig kontrol over borgerne igen. Slut med løsagtige kvinder, med at have andres møbler eller drive forretning uden tilladelse. Annoncerække i Vejle Amts Avis 25. november 1864.

tidligere soldaterbarakker af yderst mistænkelig karakter. Der var ikke andet i lokaliteterne end gammelt halm og en toldmedarbejder fra Ejdersted, der nærmest uden grund i lang tid var holdt i hårdt fangeskab. Heldigvis havde byrådet hjælpere på stedet i form af amtmand og byfoged, der jo allerede havde været i Rendsborg i nogle uger. Derfor fik Vejles politiske ledelse forbedrede forhold, men måtte dog døje med de smædeviser, som ungdommelige elementer i Rendsborg sang om dem på hotelgangene med den tysksindede værts velsignelse. Efter fem dage fik de pludselig at vide, at de kunne rejse hjem. Men de skulle selv betale.

43 dage efter det indledende suk i denne artikel kunne avisen så endelig skrive frit, for fra morgenstunden ”tøffede det vakre germaniens sønner af.” Samme aften, den 24. november, stod bl.a. disse linjer i Vejle Amts Avis:

”Så fik vi dem da på døren! Rigtignok ikke på den måde, som frie, danske mænd kunne ønske, at tyskerne forlod det land, de havde overfaldet og gjort sig til herrer over, men først efter lange og pinlige underhandlinger og det på de mest nedtrykkende vilkår. Og der blev så stille i Vejle, som nu uafbrudt i halvniende måned har været opfyldt af tyskere, italienere, ungarer og slavere, som er blevet tykke og fede på Jyllands bekostning. Det var sandelig også på tide, at det fik en ende. Vi kunne ikke istemme noget bedre end Randersavisens: ”Gud lade os aldrig see dem mere!”

Noter:

- 1 Leif Baun: Træfningen ved Vejle tirsdag den 8. marts 1864, Lokalhistorie fra Sydøstjylland 2012, side 38-48.
- 2 Fremstillingen bygger på 10 mere end helsides artikler med tilbageblik over besættelsen fordelt over 10 numre af Vejle Amts Avis på disse datoer: 26., 28. og 30. november, 1., 3., 5., 7., 10., 14 og 15. december. Desuden er brugt artikler fra 25. november samt 7. og 8. december 1864. Aviserne findes indbundne årgang for årgang i kælderen under Vejle Bibliotek. Vejle Amts Avis udkom ikke fra 8. marts til 28. april. Straks efter fjendens indtrængen i Vejle stillede to gendarmer på avisen for at forkynde ordren fra feldmarskal Gablenz om at stoppe avisen og udlevere nøglerne til trykkeriet. Dem fik avisen dog snart tilbage, for ellers kunne besættelsesmagten ikke få trykt sine mange proklamationer. Da redaktør Hertz lovede at holde sig fra al polemik og oplysning om krigen, fik han lov at udgive avisen igen. De næste måneder fortalte avisen stort set ikke om krigen, men redaktøren førte et skufferegnskab, så han var klar, når en dag de danskes ret til fri ytring var genoprettet. Supplerende oplysninger er hentet i Vejle Amts Avis 100 års jubilæumsavis fra 18. oktober 1953.
- 3 Vejles indbyggertal var i 1860 4.920. I 1870 var det steget til 6092. Vejle Bys Historie 1327-1927, side 319.
- 4 At der findes fotos fra Vejle så tidligt som i 1864, skyldes formentlig Flensborgfotografen Christian Friedrich Brandt (1823-91). Han fulgte som hoffotograf den prøjsiske prins Friedrich Karl og fotograferede bl.a. de sønderskudte danske forsvarsværker. Han tog også billeder i bl.a. Kolding, Fredericia, Vejle og Jelling. På side 40 i årbogen for 2012 ses et billede af Søndergade i Vejle måske fra 1864.

Kvinderne på Bygholm-borgen i 1500-og 1600-tallet

HERREGÅRDEN BYGHOLM ER KENDT AF ALLE HØRSENS-
BORGERE. HOVEDBYGNINGEN ER OPFØRT I 1775, MEN
LÆNGE FØR DER VAR TÆNKT PÅ EN HERREGÅRD , FANDTES
EN BORG, SOM LÅ IKKE SÅ LANGT FRA DEN NUVÆRENDE
HOVEDBYGNING.

AF ANNE-METTE KNUDSEN¹

Bygholms oprindelse og historie 1300-1650

Der var tale om en tvangsborg, som kong Erik Menved i 1313 beordrede egnens bønder og stormænd til at opføre som en straf for et oprør mod ham. Oprøret skyldtes, at kongen gennem lang tid havde pålagt de danske bønder og herremænd ekstra skatter, fordi Erik Menved havde stormagtsdrømme, og for at indfri dem kræves en hær til at føre de krige, som kongen førte mod andre fyrster og lande. Men hæren bestod for en stor dels vedkommende af bønderne selv, som derfor måtte forlade deres gårde og familier. De øvrige udenlandske soldater skulle desuden betales for deres indsats, og derfor blev statskassen efterhånden tom, og det blev til sidst for meget for mange bønder og herremænd. Derfor kom det til et oprør flere steder i landet og altså også på Hatting Mark. Men oprøret blev slået ned og lederne hængt til skræk og advarsel for andre, der måske kunne få ideen til et oprør i fremtiden.

Den oprindelige tvangsborg har formentlig ligget på den banke i Bygholm Park, der i dag er kendt under navnet Slangebjerget, men med sikkerhed kan man ikke fastslå noget. Under arkæologiske udgravninger er der imidlertid fundet spor efter et større byggeri, og resterne af en voldgrav ses som bekendt stadig i parken, hvilket alt sammen indikerer, at der engang har ligget en borg.

Slangebjerget, hvor Bygholm-borgen lå.

Borgen fungerede i næsten 300 år som kongeborg og havde dermed en strategisk betydning, når det gjaldt om at forsvare kongemagtens interesser. Borgen havde i sin lange levetid forskellige adelige lensmænd, der bestyrede borgen og dens tilhørende besiddelser, og ikke overraskende var nogle af dem bedre til dette end andre.

En af de sidste lensmænd på Bygholm-borgen, Erik Lange (1553-1613), interesserede sig imidlertid mere for alkymi end sit hverv som lensmand, og han lod derfor borgen forfalde. Desuden formøblede hele sin store formue væk på grund af sin altoverskyggende interesse for alkymien. Til sidst mistede hans kreditorer og kongen derfor tålmodigheden med ham, og han blev derfor fradømt sine besiddelser, hvorefter Bygholm-borgen fik en ny lensmand.

Borgen var dog på dette tidspunkt blevet så forfalden, at kongen i 1617 beordrede borgen nedrevet, og dermed var Bygholm-borgens tid som kongeborg forbi. Tilbage var kun hovedgården og dermed landbruget, og sådan var det i mange år.

Først i 1700-tallet fik Bygholm sin renæssance, da godsejer Lars de Thygeson (1741-1812) købte Bygholm Gods og opførte den nuværende hovedbygning i 1775. Dermed var Bygholm blevet til den herregård, som mange

generationer har kendt, og hvis hovedbygning og tilhørende park i dag er kendt af alle borgere i Horsens.

Horsens Kommune købte i 1918 herregården med tilhørende vandmølle, teglværk, gårde, og jordtilliggender, og i 1920 indrettedes hotel i hovedbygningen. Hotellet blev dog i 1985 solgt til den daværende forpagter af hotellet, som få år efter solgte det til hotelkæden Scandic Hotels, der i dag driver hotellet.

Det er således ikke mange kvinder, der har gjort sig bemærkede gennem de mange år, hvor Bygholm har eksisteret som kongeborg og herregård. Men et par af dem har alligevel sat sig så tydelige spor, at man i dag er i stand til at fortælle deres ret usædvanlige historie.

Kvindernes rettigheder i renæssancen

Middelalderens kvinder var repræsenteret flere steder i samfundet. Ikke mindst betød den katolske kirkes tilbedelse af Jomfru Maria og andre kvindelige helgener meget for synliggørelsen af kvinderne. Også nonnerne og deres indsats for at hjælpe de syge og fattige understregede, at kvinderne havde en vis betydning i det danske samfund.

Med indførelsen af den protestantiske tro og renæssancens indtog skete der et holdningsskift i opfattelsen af kvinderne, som fik deres rettigheder beskyttet. Der fandtes imidlertid en enkelt undtagelse, når det gjaldt kvindernes rettigheder i Renæssancen, og den gjaldt enkerne. En enke fik i 1500-tallet ret til halvdelen af fællesboet uanset, om der var livsarvinger eller ej. Dette gjaldt også en fæsters enke, som fik ret til at eje gården og bo på den, så længe hun levede.

Det var netop i 1500- og 1600-tallet, at der på Bygholm-borgen residerede to adelige kvinder, som på hver deres måde var usædvanlige repræsentanter for datidens kvinder. På grund af deres adelige status og aktive virke gør historiske kilder det heldigvis muligt at beskrive det liv, som de førte.

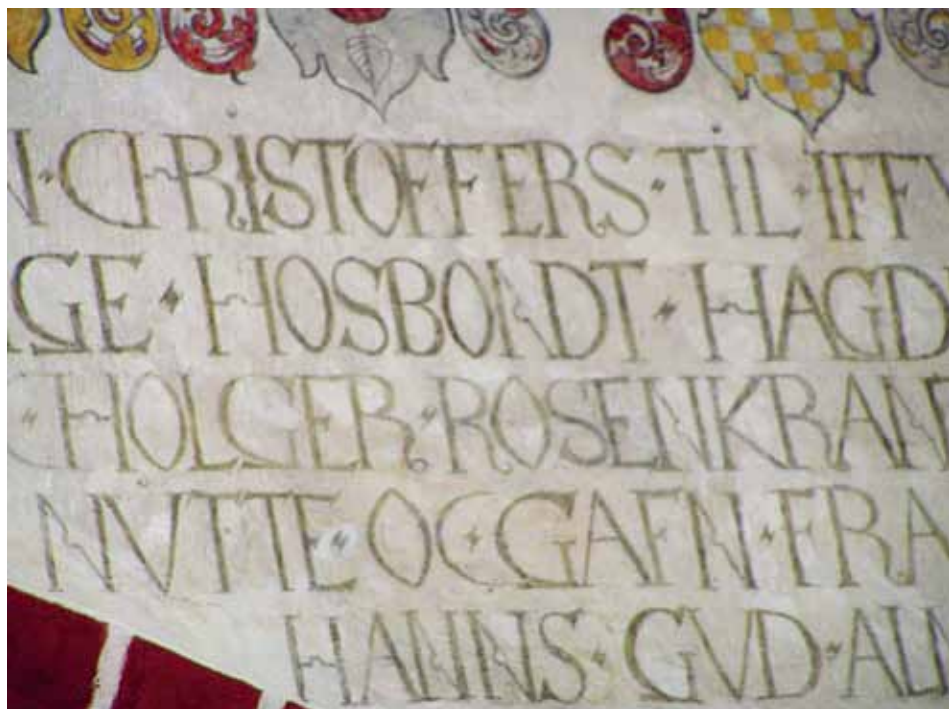
Den energiske og egenrådige Karen Gyldenstjerne (1544-1613)

Datidens kvinder fik hovedsageligt deres sociale status og betydning gennem deres mænd, og de adelige kvinder var ofte ingen undtagelse fra dette. Men nogle undtagelser var der dog.

Karen Gyldenstjerne stammede fra en betydningsfuld adelsslægt, og da

hun var knap 24 år gammel, blev hun i 1568 gift med den 51-årige Holger Rosenkrantz (1517-1575), som var lensmand på Boller Slot og Bygholmborgen i perioden 1551-1575. Ægteskabet medførte endnu større prestige for Karen Gyldenstjerne end den, som hendes adelige slægts egen position gav hende. For hendes mand var medlem af rigsrådet og en personlig ven af kong Frederik II. Sidenhen tildelte kongen ham da også flere magtfulde embeder som bl.a. statholder i Nørrejylland og senere rigsmarsk som påskønnelse for hans indsats og venskab.

Karen Gyldenstjerne var en meget energisk og egenrådig kvinde, hvilket borgerne i Horsens fik at mærke efter, at Holger Rosenkrantz var død. Karen Gyldenstjerne var et glimrende eksempel på den frihed og de rettigheder, som renæssancens enker havde. Kun 31 år gammel tog hun med friske kræfter fat på at færdiggøre de projekter, som hendes mand ikke havde nået før sin død. Hun sørgede blandt andet for sammenlægning af flere gårde med jordtilliggender og fik besiddelserne lagt ind under Boller, og Karen Gyldenstjerne opførte desuden Bollers hovedbygning i 1588 på sin søns, Otte Christoffer Rosenkrantz' vegne.

Inskription af Karen Gyldenstjerne i Uth Kirke.

Godset Rosenvold ved Vejle Fjord havde været under oprettelse før Holger Rosenkrantz død, og her lod Karen Gyldenstjerne hovedbygningen opføre i 1585.

I det hele taget var anden halvdel af 1500-tallet kendetegnet ved opførelsen af mange nye herregårde rundt om i Danmark, da riget var inde i en økonomisk opgangstid på dette tidspunkt. De mange slotte og herregårde tjente ikke kun som boliger for velstående adelsslægter, men var også symboler på slægternes status, og dette var Karen Gyldenstjerne meget bevidst om.

Holger Rosenkrantz havde opnået retten til at nedbryde den gamle Sejet Kirke for at genbruge byggematerialerne derfra til Uth Kirke. Hensigten var at renovere Uth Kirke, men da han var død, lod Karen Gyldenstjerne i stedet opføre en helt ny kirke i Uth i stedet for den eksisterende, som blev revet ned for at give plads til en ny og stor treskibet renæssancekirke.

Som mange velhavende borgere og adelige havde tradition for, når de havde doneret store beløb eller andre gaver til kirken, sørgede de for, at deres gavmildhed ikke blev glemt af de kommende generationer.

Karen Gyldenstjerne lod derfor opføre et gravmæle i kapellet i Uth Kirke for Holger Rosenkrantz, hans første hustru, Mette Krognos, og sig selv. I 1578 lod Karen Gyldenstjerne også opsætte et epitafium i kirken med billeder af sin mand, hende selv og deres fire børn samt deres aneskjolde.

Karen Gyldenstjerne og Horsens købstad

Hun ejede som mange andre adelige en del ejendomme og jord i og omkring Horsens. Dengang havde de adelige særlige privilegier, som blandt andet betød, at de var fritaget for at betale skat. Efter Holger Rosenkrantz' død i 1575 havde Karen Gyldenstjerne købt flere ejendomme og en del jord, som hun hævdede var en del af hendes adelsgoods, og derfor behøvede hun ikke at betale skat til Horsens by. Det samme påstod hendes lejere af hendes ejendomme, idet de henviste til, at de kun havde deres jord og ejendomme til leje, og at ejerskabet var Karen Gyldenstjernes, der som adelig ikke var skattepligtig. Derfor var de ikke omfattet af den almindelige pligt til at betale skat.

Horsens købstad gik derfor glip af store skatteindtægter, hvilket byrådet også klagede over, men i første omgang uden held. Byrådet gav dog ikke op og angav i en henvendelse til den unge Christian IV's formynderregering, at de mange adeligt privilegerede med ejendom og jord, der hørte under Horsens, udgjorde 1/8 af byens grund og ejendom. Og deres skattefritagelse, som især

Uth Kirke, som Karen Gyldenstjerne lod bygge.

Karen Gyldenstjerne påberåbte sig, medførte, at Horsens købstad havde haft et stort økonomisk tab. Byen havde således mistet over 3.000 dalere i skatteafgift, fordi Karen Gyldenstjerne ikke ville betale skat af sine ejendomme og i øvrigt lod sine lejere omfatte af den samme skattefrihed. Tidligere havde besiddelsen af de samme huse, gårde og jorde været underlagt den almindelige skattepligt, så derfor manglede skatten fra dem nu i byens pengekasse.

Svaret fra Christian IV's formynderregering lød, at sagen skulle afgøres af byfogeden, som var en af kongens embedsmænd og i dette tilfælde underlagt lensmanden på Bygholm. Lensmanden hed på dette tidspunkt Niels Skram (1596-1602), og han og nogle andre adelsmænd sørgede for, at der blev indgået et forlig mellem Horsens by og Karen Gyldenstjerne. Ifølge forliget i 1598 bevarede Karen Gyldenstjerne en delvis skattefrihed for sin jord uden for Horsens på Priorsløkke, og dette gjaldt også for de haver, der lå omkring hendes herresæde Stjernholm. Men lejerne af hendes gårde, huse og boder i Horsens skulle i fremtiden betale skat.

Hertil kom, at Karen Gyldenstjerne ifølge aftalen årligt ville give 300 da-

lere til Horsens by ud af indtægterne fra Priorsløkke og haverne. Desuden betalte hun et engangsbeløb på 600 dalere i erstatning for det beløb, som hun i årenes løb havde unddraget sig for at betale i skat til Horsens, hvilket var et godt forlig for hende.

Som en af sine gode gerninger videreførte Karen Gyldenstjerne sin mands interesse og arbejde for Horsens Hospital. Men hun blandede sig i den måde, som hospitalet blev drevet på. Blandt andet skulle hun have påtvunget det flere patienter, end der var plads til, men fundatsen for Horsens Hospital tillod, at hun bestemte dette. Dog blev hun ikke videre populær på grund af denne indblanding.

Trolldomssagen

At Karen Gyldenstjerne har været en kontroversiel kvinde ses af den retssag, der i 1596 tog sin begyndelse mod hende. Sagen drejede sig om noget så alvorligt som en beskyldning for at have gjort brug af trolddom. Blot et rygte om at have anvendt forskellige midler for enten at helbrede dyr og mennesker eller måske det modsatte var tilstrækkeligt til at rejse alvorlige anklager mod den pågældende. Det fremgår af Christian II's landlov: *Item naar nogre søger tiidt och offthe till mandt eller quinder hemmeligen om raadt till theris fee, queg eller om saadant anditt, tha schulle the loulighen adwaris, att the saadant lade. Findes siiden att bevare sig thermet ehn gangh, thuo gangbe, tha mue the siiden paagriifuis och rettis effter theris misgierninger, och the, som till thennom søge om raadt, schulle myste hudenn.*² Så selv det at opsøge kloge mænd og koner for at bede om gode råd kunne bogstaveligt talt koste hovedet.

Johan Rud til Møgelkær var nabo til Karen Gyldenstjerne, og han var gift med Anna Hardenberg Eriksdatter fra Matstrup. Hun havde i nogen tid været ret tungsindig, og hun troede derfor selv, at hun var blevet forgjort.

I juli og september 1596 blev flere ”hekse” brændt på Fyn og i Haderslev. Et par af kvinderne havde forinden sagt, at en kone i Sejet ved Boller var deres medhjælperke og leder, og at hun var blevet bestukket af Karen Gyldenstjerne til at forhekse Anna Hardenberg Eriksdatter.

Denne beskyldning kunne Karen Gyldenstjerne ikke have siddende på sig. Den omtalte kone boede på hendes søn, Otte Kristoffers gods, Boller, og han forsøgte forgæves at beskytte kvinden mod Johan Rud.

Der begyndte så en række processer i den egentlige sag mellem Johan Rud og Karen Gyldenstjerne, men sagen blev dog bilagt i juni 1598 med kongens

hjælp. Dog skulle konen i Sejet overgives til lensmanden på Koldinghus, for at hun dér kunne sættes i forvaring og efterfølgende stilles for et kirkenævn. Det vil sige et kirkeligt råd, hvor sager af kirkelig art blev diskuteret og afgjort. Hvis konen i Sejet blev dømt til døden, skulle sagen først for landstinget. Det tilføjedes samtidig, at konen ikke måtte udsættes for tortur.

Hvordan det gik den stakkels kvinde, nævner historien intet om, men der er nok ingen tvivl om, at også hun blev brændt på bålet, og at hun forinden også var blevet udsat for et såkaldt pinligt forhør, hvilket dengang ikke var ualmindeligt.

Karen Gyldenstjerne og Stjernholm

Umiddelbart før sin død i 1575 havde Holger Rosenkrantz af kong Frederik II købt det gamle Sankt Hans Kloster i Horsens, der efter Reformationen i 1536 ikke længere var i brug. Han havde til hensigt at indrette det gamle kloster til bolig for sig selv og sin familie, men nåede ikke at fuldføre ombygningen, som Karen Gyldenstjerne derfor påtog sig at renovere og indrette som et herresæde for sig selv. Navnet Stjernholm var det navn, som Holger Rosenkrantz havde besluttet at give det renoverede kloster som en opmærksomhed mod sin hustru og dermed hendes slægtsnavn Gyldenstjerne.

Da Bygholm-borgen blev beordret nedrevet i 1617, ophørte også Bygholm Len med at eksistere, og herresædet Stjernholm gav navn til det nye Stjernholm Len, der afløste Bygholm Len.

Karen Gyldenstjerne flyttede selv ind på Stjernholm o. 1590 sammen med sine adelsdamer, og det var fra dette tidspunkt, at Karen Gyldenstjerne satte sin magt og sine privilegier igennem over for købstaden Horsens, dens borgere og bystyret.

Den lærde Sophie Brahe (ca. 1554-1643)

Adelskvinderne havde visse muligheder og en frihed til at bevæge sig ind på mændenes områder, som dårligere stillede kvinder ikke havde, og en af disse adelige kvinder var Sophie Brahe (ca. 1554-1643), som er knyttet til Bygholms historie gennem sin forlovelse og senere sit ægteskab med en af de sidste lensmænd på Bygholm, Erik Lange (1553-1613).

Hendes trofasthed over for den forgældede lensmand, der ofrede hele sin formue på utallige forsøg på at fremstille guld ad kemisk vej, vidner om en

kvinde, der havde sine egne meninger og en egen styrke til at gå mod datidens moral, som bestemt ikke sagde, at en adelskvinde skulle forlove sig og langt senere gifte sig med en mand, som brugte hele sin formue og tilsidesatte sine pligter som adels- og lensmand på grund af sin altoverskyggende interesse for alkymi.

Men Sophie Brahe er ikke kun interessant på grund af sin forbindelse til lensmand Erik Lange, men også fordi hun var søster til videnskabsmanden Tycho Brahe, som var hendes storebror. En vigtig kilde til forståelsen af, hvem Sophie Brahe var, og hvad hun interesserede sig for og beskæftigede sig med, er netop Tycho Brahe. Han beskriver i det latinske digt "Urania Titani" og i andre kilder, at Sophie interesserede sig for astronomi, og at hun desuden viede sin tid til havekunst, kemi og ikke mindst astrologi. Astrologi var dengang at anse for en videnskab næsten på linje med astronomi, og Sophie havde stor erfaring i at lægge horoskoper, som hun derfor tjente en del penge på at lægge. Desuden nærede Sophie Brahe en stor interesse for slægtsforskning og efterlod sig en over 900 sider stor slægtsbog.

Selv om Sophie Brahe var velbevandret inden for naturvidenskaben, manglede hun tilsyneladende kendskab til latin, som var en væsentlig forudsætning for at få taget sit videnskabelige arbejde alvorligt, da dette skulle foreligge på latin. Tycho Brahe gør således indirekte opmærksom på Sophies manglende evner på dette område ved at oversætte latinske tekster for hende til tysk.

Et liv i fattigdom

I 1577 giftede Sophie sig med adelsmanden Otte Thott, som hun fik en søn, Tage, med. Otte Thott var noget ældre end hun, og i 1588 blev hun derfor enke. I den følgende tid besøgte hun ofte sin bror på Hven, hvor hun mødte mange af tidens amatører og professionelle videnskabsmænd, der var på besøg for at deltage i arbejdet med de astronomiske observationer og udveksle erfaringer.

Det var også på Hven, at svogeren Erik Lange fra herregården Engelsholm ved Vejle kom på besøg. Erik Langes søster, Margrethe, var gift med en af Sophie og Tycho Brahes brødre, Knud Brahe. Erik Langes altoverskyggende interesse og grund til at besøge Hven, var hans passion for alkymi. Han og Tycho Brahe kom godt ud af det med hinanden, og Tycho var da heller ikke helt afvisende over for muligheden af at fremstille guld ad kemisk vej. Hans interesse i sagen var dog af mere behersket natur.

I 1590 kom Erik Lange til Hven, hvor han mødte Sophie Brahe, og derefter så de hinanden flere gange. Noget tyder på, at de to blev forlovede i 1590, men ægteskab kom ikke på tale på dette tidspunkt på grund af Erik Langes overvældende interesse for gulfremstilling, da den betød nogle højst tvivlsomme økonomiske dispositioner, der førte til en bundløs gæld. Det var derfor først i 1602 efter mange problemer, at Sophie Brahe og Erik Lange blev gift.

Sophie og Erik Lange så i lange perioder ikke hinanden efter deres forlovelse, men i 1599 mødtes de i Tyskland, hvor Sophie var med sin søn på danselsesrejse. Her havde Sophie modtaget et brev fra Erik Lange, der skrev, at han opholdt sig i nærheden af Braunschweig, og desuden fortalte han, at han nu havde fundet frem til kunsten at fremstille guld, men at han frygtede for at blive snydt af sin partner.

Sophie Brahe og Erik Lange mødtes et par måneder senere i Braunschweig, hvorefter Sophie rejste til Skåne op til sin familie. Hun vendte tilbage til Tyskland igen i 1602 for at være sammen med sin forlovede, men det var så som så med stabiliteten i forholdet mellem de to, da Erik Lange var meget rastløs og rejste fra sted til sted i Tyskland - formentlig fordi han skyldte penge væk til mange mennesker. Alligevel var det under opholdet i Tyskland, at Sophie og Erik Lange i 1602 giftede sig.

Selv om Sophie tilbragte en stor del af sit ægteskab i udlandet sammen med sin mand, opholdt hun sig i perioder også på Bygholm-borgen hjemme i Danmark. Af hendes breve fremgår det, at det ikke var et liv i velstand, de to ægtefolk førte, men at det snarere var fattigdom, der prægede tilværelsen. Sophie skriver blandt andet, at hun ikke engang havde et par hele strømper at tage på, og strømper var ellers noget, som adelsdamer havde i overflod. Af brevene får vi også at vide, hvordan tilværelsen bestod af konstante forsøg på at låne penge, og det var den kæmpe store gæld, der fik borgen til at forfalde, for når alle lån gik til Erik Langes underhold og eksperimenter i udlandet, var der ikke flere penge til vedligeholdelse af borgen.

Men Sophie fortrød ikke, at hun valgte et liv så langt fra en adelskvindes ellers normale og behagelige tilværelse. Erik Lange må derfor have været et menneske, som indeholdt meget mere end sin berømte og altoverskyggende interesse for alkymi.

Digtet "Urania Titani" , som Tycho Brahe formentlig skrev i 1594, forestiller et brev, som Sophie (= Urania) har skrevet til sin kæreste, Erik Lange (= Titan), som formodentlig befandt sig Tyskland. I digtet lader Tycho sin

søster give udtryk for valget af den tilværelse, som var en følge af Erik Langes passion for guldfremstilling:

*Din videnskab er tom, efterlader pungen tom for penge
– og også jeg er efterladt, min ægteseng er tom på grund af den!
På grund af den henlever jeg i ensomhed
solløse dage, stjerneløse nætter,
mens du er væk, min sol, mit eget lys
...
For du slider i det nat og dag,
For at din videnskab skal vise venlighed mod dine ønsker...³*

Sophie Brahe og Erik Lange tog til Prag, hvor også Tycho Brahe opholdt sig på dette tidspunkt, og her døde Erik Lange i 1613. Efter at have fragået arv og gæld vendte Sophie Brahe derefter tilbage til Danmark, hvor hun syntes at have levet under ret gode forhold i Helsingør. Her fortsatte hun blandt andet sit arbejde med sit store slægtshistoriske værk.

Bygholms hovedbygning, som blev drevet som hotel af Horsens kommune fra 1920 til 1985.

De to kvinder på Bygholm-borgen i renæssancen var helt sikkert undtagelserne i Bygholms lange historie. For heller ikke blandt den senere herregårds ejere er der kvinder, som ud fra en historisk betragtning har givet anledning til omtale. De mange anonyme kvinder, som trods alt har haft deres daglige liv på borgen og herregården ved vi derfor kun lidt om, og den smule, vi kan finde frem til om dem, skyldes den kendsgerning, at de er blevet nævnt forbigående i forbindelse med deres ægtemænd.

I nyere tid får kvinderne dog deres egen omtale, fordi de sammen med deres mænd eller selvstændigt som enker drev hotellet i herregårdens hovedbygning fra 1918, hvor Horsens Kommune overtog herregården og indrettede hotel i hovedbygningen. Det var en bedrift, der også er værd at nævne, da forholdene inden for hotelbranchen ikke altid var de bedste, og hvor økonomien også kunne være udgøre et problem. Men selv om disse kvinder er kendt med navn og for deres egen indsats har de ikke i samme grad som de to adelskvinder efterladt sig ret mange spor.

Litteratur:

- Bay, Sv. Aage: Horsens Historie indtil 1837. – 1982.
- Boldsen, Jesper: Således fik kongen bugt med jydernes stivssind / af Jesper Boldsen, Jakob Kieffer-Olsen og Peter Pentz. – Skalk 1985: 4, s. 6-10.
- Den Danske Rigslovgivning 1513-1523. - Red. af Aage Andersen. - 1991.
- Friis, F. R.: Sofie Brahe Ottesdatter. En biografisk Skildring. – 1905.
- Heise, A.: Bidrag til Familien Rosenkrantz Historie i det 16. Aarhundrede. V. Stensballe-Linierne. – Personal-Historisk Tidsskrift 1891. – 6. bind, 2. række. – s. 97-151.
- Jacobsen, J. C.: Danske Domme i Trolddomssager i øverste Instans.- 1966.
- Knudsen, Anne-Mette: Bygholm Gods og dets historie. - 2011.
- Steenstrup, Johannes: Kvindens Stilling i Danmark i Renæssancens og Reformationens Tidsaldr. - Historisk Tidsskrift. Bind 8, Række 4 (1912-1913) 2.
- Zeeberg, Peer: Tycho Brahes "Urania Titani". Et digt om Sophie Brahe. – Renæssancestudier 7. – Museum Tusulanums Forlag, 1994.

Noter:

1. Anne-Mette Knudsen er uddannet bibliotekar og forfatter til flere lokalhistoriske bøger og artikler om Horsens. Hun driver desuden bogforlaget og antikvarietet Horsnæs.
2. Citeret efter "Den Danske Rigslovgivning 1513-1523", 1991. – s. 181 f.
3. Citeret efter Zeeberg, Peter: "Tycho Brahes "Urania Titani". Et digt om Sophie Brahe." – 1994.

Nyt fra historien

I et af årbogens faste indslag fortæller foreninger, museer og arkiver om nogle af deres aktiviteter i årets løb. Det sker på opfordring af Historisk Samfund for Sydøstjylland, der sætter stor pris på disse beretninger og ønsker så mange bidrag som muligt. I de nye storkommuner har lokalområder ekstra brug for huskekraften blandt de lokalhistorisk interesserede. Afsnittet indledes med kontaktoplysninger til de bidragsydere, vi har modtaget stof fra, og derefter en henvisning til den side, hvor omtalen begynder.

Brædstrupegnens Hjemstavnsforening

Tinghuset, Østergade 9 - 8740 Brædstrup
www.braedstruparkiv.dk
E-mail: elsebundgaard@mail.tele.dk

Side 125

Museet på Koldinghus

Markdanersgade 11, 6000 Kolding
www.koldinghus.dk
E-mail: museum@koldinghus.dk

Side 136

Børkop Lokalhistoriske Arkiv

Ågade 6, 7080 Børkop
www.borkophistorie.dk
E-mail: lohiarkiv@gmail.com

Side 126

Sindbjerg Sogns Lokalhistoriske Forening

Sognegårdsvej 3, Lindved, 7100 Vejle
E-mail, formand: arne-ida@dlgtele.dk -
arkivbestyrer-mail: hbr@tuknet.dk

Side 143

Egtved Museumsforening

Højvang Museum, Aftensang 1,
6040 Egtved
www.hoejvangmuseum.dk
E-mail: inger@lehmann.gl

Side 128

Smidstrup & Omegns Museum

Præstegårdsvej 74, 7000 Fredericia
www.smidstrupmuseum.dk
E-mail: methanj@gmail.com

Side 145

Give-Egnens Museum

Donneruplundvej 2, 7323 Give
www.gem.dk - E-mail: amps@gem.dk

Side 130

Stouby Lokalarliv

www.
E-mail:

Side 146

Grejsdal Lokalhistoriske Arkiv

Skrædderbakken 8, 7100 Vejle
E-mail: lokalhistoriske.arkiv@grejsdalen.dk

Side 132

Lokalhistorisk Forening for Sønder Bjært Sogn

Vesterløkke 10, 6091 Bjert
www.bjert-lokalarkiv.dk
E-mail: bjert-lokalarkiv@mail.dk

Side 148

Jelling Lokalhistorisk Arkiv, Byens Hus,

Møllegade 10, 7300 Jelling.
www.jellinglokalhistoriskeforening.dk
E-mail:

Side 134

Vejle Stadsarkiv

Enghavevej 2, 7100 Vejle
www.vejlestadsarkiv.dk
E-mail: vba@vejle.dk

Side 151

40 års jubilæum

Brædstrupegnens Hjemstavnsforening markerede sit 40 års jubilæum i slutningen af 2012 med en lille udstilling. Lokalhistorisk arkiv var startet i 1972, i 1989 kom Frihedssamlingen til, og i 1996 oprettedes gårdmuseet Stjernholm i Nim, og alle tre afdelinger bidrog til udstillingen med relevant materiale fra gemmerne. – 2012 blev et år med to udgivelser, nemlig Voerladegårdbogen to som en efterfølger af den første, der blev udgivet for godt 10 år siden. Traditionen tro fulgte endnu et årsskrift som nr. 26 i rækken, og artiklerne kom denne gang rundt om følgende emner: Nim under overfladen – Et sagførerhus i Brædstrup – BIF-HIK samarbejdet 1960-2012 – Landsbylærernes guldalder: Om en landsbylærer i Addit 1904-46 – Uddeler Niels Peter Laursen voksede sammen med Brugsen (*Brædstrup*) – Min barndom i Tønning Præstegård – Musikforeningen for Brædstrup og Omegn – Købmanden Th. Meldgaard (*Brædstrup*) – Fotografer i Brædstrup 1924-1993. Alle artikler med varieret indhold fra flere steder i området, ligesom Horsens Folkeblad atter har et indlæg om nogle af hoved-begivenhederne fra årets gang.

For arkivets vedkommende var 2012 et travlt år for vores mange frivillige medarbejdere med oprydning og sortering, og desuden med forbedringer i huset: ”Hvad udad mistes, skal indad listes”: Med andre ord, når pladsen er trang, må man være kreativ indenfor rammerne, så pladsen udnyttes bedst muligt. Herudover er hele den gamle samling på godt 1200 arkivnumre færdigregistreret i Arkibas, og en del rettelser bliver nu gjort, inden vi fortsætter med indkomst-journaler fra 2009 og frem. Der er indkøbt stort lærred, så vi nu kan fremvise film og billeder i læsesalen, der i øvrigt er blevet forsynet med ”nye”, gode stole. Arkivets faste åbningstid er torsdage 13.30-18. Frihedssamlingens åbningstid er første torsdag i måneden fra 13.30-17, begge steder kan der træffes aftale om andre åbningstider.

På gårdmuseet Stjernholm startede 2013-sæsonen med Valborg-aften 30. april, hvor borgmester Peter Sørensen holdt båletalen. Der har været en Friluftsgudstjeneste, og museet viser skiftende særudstillinger, Levende Sommersøndag i hele juli måned, Levendegørelse i aug., Nat på Stjernholm 12. sept., Store Æbledag 29. sept., og sæsonen slutter med Museumsjul 2013 søndag den 24. nov. 10-16 med masser af juleboder, smagsprøver og salg af lækkerier, og der kan købes æbleskiver, vaffler og varm kaffe og gløgg i caféen. Øvrige åbningstider er onsdage og søndage kl. 13-16, eller eft. aftale. *Else Bundgaard, sekretær*

Hvordan brune arkivkasser kan blive levende

En væsentlig opgave for ethvert arkiv er jo at få fortalt om verdenen, hvad der gemmer sig bag den anonyme, ensfarvede masse af arkivkasser på reolerne.

Somme tider kan man være så heldig at få arbejdet gjort for sig, endda uden selv at tage initiativet.

Så heldige var vi på det lokalhistoriske arkiv i Børkop i oktober 2012, hvor en udstilling om slægtsforskning hele måneden satte sit præg på Børkop bibliotek. Initiativtagerne var Trekantområdets Slægtshistoriske Forening, som gerne ville gøre lidt reklame for sig selv og måske hverve nye medlemmer i vores område. Dertil skulle der bruges noget lokalt materiale, der kunne vise hvor meget historie, der kan fortælles ud fra de attester, breve og andre dokumenter, der kommer til syne i ethvert dødsbo, hvis det da ikke allerede i tide er givet til et lokalhistorisk arkiv.

Nu er der jo stor forskel på, hvor historisk bevidste folk i almindelighed

Jesper Ratjen, formand for Trekantområdets Slægtshistoriske Forening, ved udstillingen om 'Farbror Svend.'

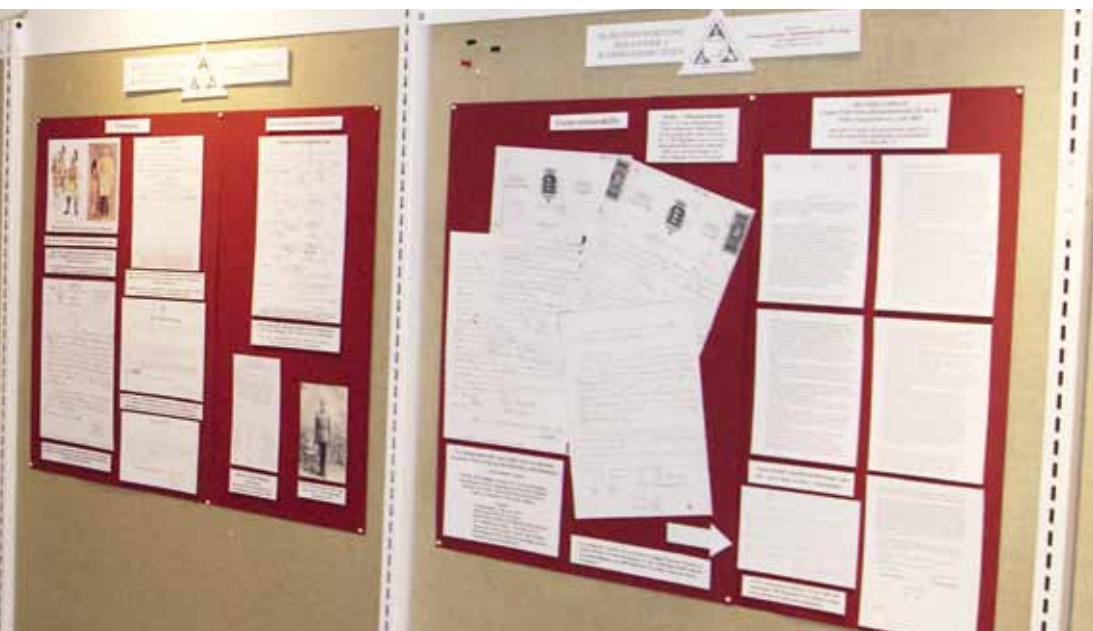
er. I Børkop har vi haft en borger, der var endog særdeles bevidst om både sit erhvervs og sin families historie nemlig Svend Bundgaard-Petersen, af alle og enhver kendt som "farbror Svend" (1907-1983). Kort før sin død skænkede han sin store samling af landbrugsredskaber m.m. til Børkop kommune, som gav den plads i Børkop Vandmølles svinestald, hvor den stadig kan ses. Familiens papirer blev befordret til Børkops lokalhistoriske arkiv, hvor de lå godt gemt i 4 brune arkivkasser. Det var i dem, at Jesper Ratjen, formand for Trekantområdets Slægtshistoriske Forening, fandt materialet til sin udstilling om, hvad familiepapirer kan fortælle både om slægt og samfund.

For medarbejderne på arkivet var det en oplevelse og en inspiration at se, hvor fascinerende materialet kunne tage sig ud, når det bliver præsenteret med kyndighed og omhu.

Bibliotekaren kunne meddele, at mange havde stået fordybet i udstillingen i løbet af den måned, den varede. Det er ikke sikkert, at der er kommet flere aktive slægtsforskere ud af det store arbejde med udstillingen, men der er flere, der er blevet bevidst om, at det ikke er ligegyldigt, hvad man stiller op med familiepapirerne.

Bodil Højlund

Børkop lokalhistoriske Arkiv

Lysstøbergryde

Den 16. april 2011 havde Egtved Museumsforening indvielse af en ny udstilling på Højvang Museum. Det drejer sig om en lille ny udstilling, som vi kalder Middelalder.

I 'Middelalderskabet' i et af udstillingslokalerne er anbragt en meget gammel lysstøbergryde. Den blev for mange år siden fundet på 'Vollundgaard', Vollund ved Egtved. På gården var der lerstampede gulve, som blev brækket op, så der kunne blive lagt bræddegulv. Under gulvet stødte man så på et lerkar, som viste sig at være en meget gammel lysstøbergryde, nok fra 1400-1500 tallet.

Man troede på et tidspunkt, at gryden skulle afleveres til Nationalmuseet, idet den var danefæ. Elly Poulin, der er datter fra gården 'Vollundgaard', og som har foræret Egtved Museumsforening gryden, fik i 2005 besked om, at hun rolig kunne beholde den, idet Nationalmuseets udlægning af den arkæologiske afdeling til amterne indebar, at der ikke længere var afleveringspligt.

Da gryden blev fundet, var den i en meget ringe stand. Den er blevet repareret flere gange. Medens den stod i Elly Poulins hjem, blev den flere gange væltet og skubbet til. Hun havde ellers fået fremstillet et stativ til gryden, så den skulle kunne stå ret sikkert. Én af de gange, den blev repareret, var hos et firma i Kolding. Det tog et helt år. Hendes rengøringshjælp forlangte, at hun skulle sætte gryden væk, men det kunne hun ikke rigtig acceptere. Sidste gang, den var væltet, kostede det 5.000 kroner at få den repareret. Heldigvis betalte forsikringen reparationen. Elly Poulin har så efterfølgende besluttet at forære den til Egtved Museumsforening.

En nedgravet skat fra svenskekrigen

I april 2013 fik Egtved Museumsforening overdraget en 'sølvskat', som stammer fra ca. midten af 1600-tallet. Fundet blev gjort i 1952 på jordene ved Johanne og Svend Riber Christensens gård 'Damsgaard' i Refsgård ved Egtved. Det skete, da man pløjede en eng op på 14 tdr. land tæt ved en å og en skrænt, hvor skatten var gravet ned. Harven fik først fat i nogle af tingene, som desværre blev ødelagt, og ligeledes havde Johanne Christensens bedstefader også smidt en sølvkande i åen, da han troede, at 'det var noget gammelt ragelse.'

Man regner med, at skatten er gravet ned under svenskekrigene, hvor den danske befolkning oplevede nogle grusomme år i midten af 1600-tallet. Kri-

gen og de fremmede lejetroppers hærgen gjorde megen fortræd. Ikke så mærkeligt at kostbarheder blev gemt i jorden til bedre tider, men ofte var ejermanden i mellemtiden død og borte.

Ifølge Johan Kvists bog, 'Egtved Sogn' har 'Damsgaard' haft en ejer fra 1653 ved navn Jes Madsen. I perioden 1658- 1676 blev gården noteret som 'øde efter krig og pest.'

Den gamle nedgravede
skat består af:

1. Et søvlåg til et drikkekrus med indskriften: HANS NIELSSØN ANNO 1639, og på latin: DEO CONFISUS NUNQUAM CONFUSUS (Den der stoler på Gud, skal aldrig vakle) Midt på låget er indgraveret et skjold IHS monogram (Jesus, menneskenes frelser)
2. Et malmlåg til en ølkande.
3. Et drikkebæger af sølv med indskriften: A.B. – M.E.D.
4. Et drikkebæger af tin.
5. 4 små spænder.
6. Hanken til den kande, der blev mistet i åen.

Johanne Christensen har opbevaret og passet godt på den gamle skat helt siden den blev fundet i 1952. Hun har i 2013 besluttet at forære skatten til Egtved Museumsforening og henvendte sig derfor til Lars Peter Lund, der så skulle viderebringe fundet til foreningen. Han har lavet en god og omfattende beskrivelse af skatten, som han afleverede sammen med de ni gamle ting.

Inger Lehmann, formand
Egtved Museumsforening

Virksom med vilje – ej blot en udstillingstitel!

Gennem turbulente perioder og under strenge kår sled hedens befolkning sig til, om ikke rigdom, så i hvert fald et overlevelsgrundlag, der gjorde det muligt for kommende generationer at skabe udvikling og fremdrift.

Ovenstående kan måske lyde som en indledning til en roman, der søger at idolisere hedeopdyrkerne og stationsbyens udviklere, og beskrive den indsats, som de gjorde i prisende vendinger. Det er ikke meningen. Meningen er, på samme vis som med Give-Egnens Museums sommerudstilling ”Virksom med vilje”, at give en forståelse for den identitet, der på mange måder synes at præge den egn og det samfund som museet repræsenterer.

At være virksom med vilje betyder på gængsisk, dels, at man slider og kæmper, og måske mere relevant, at man slider og kæmper med udgangspunkt i vilje. Det er således viljen til at skabe et forsørgelsesgrundlag, der fik hede-bønderne til at opdyrke heden, det er viljen til innovation og fremdrift, der fik borgere til at starte virksomheder op fra bunden, det er viljen til at holde liv i en egnens identitet, der får Give-Egnens Museum til at arbejde for forsat selvstændighed og vækst.

Gennem 2012 blev der arbejdet for at udvikle de forskellige fagområder på museet, således at de forskellige brugergrupper kunne tilbydes ny viden, opnå dybere refleksion og få større forståelse. Fokus var i høj grad at højne museets faglige niveau og at fastholde det høje aktivitetsniveau på formidlingsområdet. Det sidste kræver mange ressourcer, men det er også ved gennemførelse af formidlingsaktiviteter, at museet har mulighed for egenindtjening i form af brugerbetaling. Særligt gennem museets særudstillinger og specialarrangementer har det været søgt at tilbyde brugerne ny viden og dermed forståelse for egnens særpræg og ovenfor omtalte identitet. Brugergrupper, der primært anvender internettet til at søge viden forsøgte museet at nå gennem Facebook og Twitter, mens formidling fra museets hjemmeside, der står for en fornyelse, alene har fungeret på et basalt niveau.

Det har været forsøgt at tilbyde formidling, der kombinerer traditionel mundtlig og skriftlig kommunikation med interaktiv og brugerdreven formidling, der aktiverer brugerne på nye måder. Inddragelse og aktivering af brugerne har altid været af stort vigtighed i museets formidling, og netop af

den grund er det essentielt, at den formidling der udvikles ikke bliver isolerende og lukker den enkelte brugers oplevelse inde i et lukket rum, men understøtter den fællesforståelse, der er så vigtig for at forstå egnen. Når digital formidling integreres i udstillingerne er det da nødvendigt at gennemtænke, hvad det specifikke formål er, og hvordan teknikken udnyttes på en måde, der understøtter og ikke modvirker museets (formidlings-)formål. I 2012 anvendte museet digitale formidlingselementer i flere særudstillinger – og den viden, der blev genereret ved dette, skal nu anvendes i en afklaringsproces i forhold til implementering af digital formidling i de permanente udstillinger. Det er i den sammenhæng vigtigt, at museets fysiske formidling og den formidling, der sker på den kommende hjemmeside og på de digitale medier fungerer sammen.

Den forskning museet det seneste år har sat i gang, vil bidrage med ny viden, der skal anvendes i museets formidling. De to projekter, der i 2012 blev sat i gang var meget forskellige. Projektet ”Forbrugs- og indkøbsvaner” tager udgangspunkt i en arkivaliesamling, som museet rummer. Samlingen, der indeholder mere end 300 kontrabøger fra Lindeballe Brugs kan ved registrering og analyse vise, hvilke varegrupper og i hvor store mængder der er købt ind i et ret typisk landsogn i midten af 1900-tallet.

På forskningsområdet sikredes dette gennem igangsættelse af det planlagte Ph.d. projekt – med ansættelse af cand. mag. Tea Dahl Christensen.

Give-Egnens Museum

Digital formidling på Give Egnens Museum.

100 års fødselsdag

Grejsdal Lokalhistoriske Arkiv har i det forgangne år arbejdet med Grejsdal Skoles historie i anledning af skolens 100 års fødselsdag, som blev afholdt en smuk majdag i år. Det er blevet til et jubilæumsskrift og en udstilling om skolen i de tre sommermåneder.

I det følgende bringer vi et uddrag af skolens historie. At skolen blev bygget skyldtes, at der omkring 1900 skete en stor industriel udvikling i Grejsdalen. Den øgede bebyggelse gjorde, at mange familier med børn kom til dalen.

Skoleloven var indført i 1814, og dalens børn var henvist til at gå den lange skolevej op over bakkerne til Hover Skole. Omkring 1911 var der blevet oprettet en privat skole hos familien Brincker på Grejsdalens Hammerværk.

Skoleudvalgsformand Dan Skjerning holder tale ved skolens jubilæum.
(Foto: Tine Hvolby-Fotoco.dk)

Denne skole dækkede ikke alle børn, da den var for Brincker familiens egne børn og kontorpersonalets børn. Den næste skole var en pogeskole for de yngste elever, der fik til huse i en af Brinckers arbejderboliger. Årsagen var, at Hover skole ikke kunne huse så mange skolesøgende børn, og sognerådet indså, at det var nødvendigt med en skole i Grejsdalen.

Skolen stod færdig og blev indviet den 11. juli 1912. Efter højtideligheden på skolen var alle implicerede inviteret til kaffe i sognerådsformand Arthur Brinckers have, som var lige overfor skolen. Muligvis er skolen først taget i brug i april 1913 for at følge et helt skoleår.

Skolen fik også et gymnastikhus, idet borgerne i dalen havde indsamlet 890 kr., som sognerådet modtog og derved fik bygget et gymnastikhus for disse midler samtidig med skolens oprettelse. Skolen er siden udvidet i 1916, 1957 og sidst i 2003.

Skolen er i dag en veludbygget skole med et spor op til 6. klasse og har 170 elever. Elevtallet har i den største del af perioden været konstant. Oprindeligt var det en 7-klaset skole, men nu flytter eleverne efter 6. klasse til overbygningsskoler i Vejle.

På et tidspunkt var skolen lukningstruet, men skolen er der stadig, og det vil borgerne i Grejsdalen håbe, at den bliver ved med at være.

**Grejsdal Lokalhistoriske Arkiv,
Skrædderbakken 8, 7100 Vejle**

Postadresse: Mette Holm Sørensen, Grejsdalsvej 456, 7100 Vejle

Lokalhistorisk Arkiv i Jelling

På Lokalhistorisk Arkiv i Jelling kom udvandring på plakaten på arkivernes dag 2012.

Arkivet deltog med en lille udstilling, og var på den måde både med i Byens Hus, Jelling's temauge om USA (ugen for præsidentvalg) og i arkivernes dag.

B 2712: Kirstine Jensen B2743: Carl Jensen

Kirstine og Carl Jensen fotograferet af Brown Bingham, Memphis.

Parret blev gift i Vindelev kirke i 1847, hvorefter de rejste til Amerika og blev kalkunfarmere.

Kirstine blev syg dagen før deres sølvbryllup i 1898. Hun døde kort efter, og Carl valgte at rejse hjem til Danmark. (Oplyst af slægtsforsker på besøg på arkivernes dag).

Lokalhistorisk forening for arkivets indsamlingsområde præsenterede i 2012 15. udgave af Svundne Tider. Endnu et flot årsskrift med mange gode historier blev sendt på gaden:

Tæt på 150-året for 1864-nederlaget, er artiklen ”80 Mand preussere bespist på Gorms Høj” aktuel. Gotisk læsegruppe har gransket ægtkørselsprotokollen for Jelling sogn, og det har resulteret i to interessante indlæg – ovenstående og

”Fakta om ægtkørsel”

Kørslen var pligtkørsel, der ofte gik på omgang blandt fæsterne og var afhængig af de lokale transportbehov. Ægtkørsel kunne også udskrives af kongen, de såkaldte fadebursægter.

I *fredstid* kørttes for sognet. Det kunne dreje sig om kørsel med byggematerialer til f.eks. kirken eller skolen, transport af kiste og afdød, kørsel med jordmoder og læge, eller transport af dømt til tugthus.

Ægtkørslen var fordelt blandt sognets jordbesiddere og var afhængig af, hvor meget jord han ejede.

I *krigstid* blev der først kørt for den danske hær og senere for besættelsesmagten. Amtsstuen i Vejle rekvirerede efter en fordelingsnøgle kusk og vogne fra de omkringliggende sogne. Vognene skulle stille i Vognparken i Vejle for ét eller tre døgn. Ægtkørslerne blev ikke økonomisk godtgjort, og var en stor belastning både økonomisk og praktisk for befolkningen.

Kirstine Jensen fotograferet i Memphis.

I begyndelsen af 1864 forsvarede de danske styrker sig på flere fronter op gennem landet. Da danskerne bevægede sig sydover for at forsvare landet, og da de senere måtte trække sig tilbage, blev Jelling og omegnens sogne pålagt store forpligtelser af både de danske tropper og af fjenden. Sognefoged E.C. Eising, Jelling, har i ægtkørselsprotokollen nøje beskrevet hvilke forpligtelser de enkelte gårde påtog sig.

I optegnelserne fra 14. april er beskrevet hvad folk vil have erstattet, efter at "80 Mand Preussere blev bispist ved Gorms Høi i Jelling". Her måtte 15 Jellinggårde efter ordre levere naturalier til "festen". Det drejede sig om brød, flæsk, øl, ost, smør, brændevin, æg, kaffe og endelig til hestene havre og hø.

Læs artiklerne i Svundne Tider 15. årgang.

Margit Hansen

Museet på Koldinghus 2012

Udstillinger og formidling

Museet har i mange år satset langt den overvejende del af museets ressourcer, personale såvel som økonomi, på særudstillinger. Og har opnået bemærkelsesværdige resultater, f.eks. ”Juan Miro” i 1993 over ”Guld og smykker fra Pompei” i 1998 og ”Harley Davidson” i 2003 til ”The Beatles Forever” i 2010-11.

Men de store udstillinger har haft en pris. De er gennemført på bekostning af formidlingen af slottets historie og museets egne samlinger. Det blev der søgt rådet bod på. I sensommeren 2012 åbnede museet i samarbejde med Kolding Stadsarkiv udstillingen ”1001 skatte – De bedste historier fra museets og stadsarkivets samlinger”. Her er et udvalg af genstande fra de to institutioners respektive samlinger sat sammen til at fortælle en række spændende historier om Koldings fortid og nutid. Desuden viste udstillingen, hvad der ellers gemmer sig i Koldinghusmuseets samlinger, der historisk set ikke alene omhandler Koldings historie, men også dansk kunst og kunsthåndværk, national historie især omkring De slesvigske Krige og Genforeningen og selvfølgelig dansk sølv. Når særudstillingen lukker i foråret 2013, vil dele af udstillingen blive videreført i et af de nyrestaurerede tårnværelser.

Med lidt længere rækkevidde har museet satset en del af sine særudstillingsmidler til en længe ønsket udvidelse af fortællingen om slottet og om konger og dronninger på Koldinghus. Christian 4. er den konge, der mere end nogen anden konge har sat sit varige præg på Koldinghus. Hans skoletid på Koldinghus, hans store byggerier (Slotskirken, Riddersalen og Kæmpetårnet), den store ridderfest i 1616 og endelig hans uheldige deltagelse i Trediveårskrigen er de fire elementer, som den nye udstilling er bygget op omkring. I et samarbejde med Aalborg Universitet er det forsøgt at genstabe Christian 4.s fornemme slotskirke virtuelt, et forsøg med computerteknologi i formidlingen, der peger frem mod andre digitale formidlings tiltag, som vil manifestere sig i årene fremover. Fortidens konger og dronninger vil på den måde kunne opleves på Koldinghus, støttet af det flere år gamle levendegørelsesprojekt ”Kongen vender tilbage”, som museet med succes har gennemført nogle år i skolernes efterårsferier.

Et større projekt til en anden form for digital formidling udvikledes i sam-

Virtuel udgave af slotskirken på Koldinghus. Et forsøg på at genskabe Christian 4.'s slotskirke. Udført af Aalborg Universitet.

arbejde med Syddansk Turisme gennem et projekt ”Kids’n Tweens”, et computerspil, der på iPads skulle føre børn og børnefamilier på opdagelse rundt i slottet og dets historie. Projektet var ikke helt vellykket. Teknologien ligger færdig, men indholdet skal underkastes en alvorlig forbedring og forøgelse for at kunne opfylde intentionerne.

Det er en ulempe ved tidens puljer, hvad enten de ligger hos staten, hos Regionen eller hos kommunerne gennem Trekantområdet Danmark, at midlerne tildeles til nyudvikling af koncepter. F.eks. er det museets ønske, at konge- og dronningeprojektet på iPads fortælles i seks afsnit rundt om i museet. Projektpengene rakte til og måtte kun bruges til udvikling. Det indebærer, at kun én af historierne kunne udvikles som en art prototype, og den måtte skrottes p.gr.a. indholdet, der var uden egl. relevans for museets formidling. Derefter skal museet af egne midler, hvilket er en umulighed, eller gennem ansøgninger til fonde mm. sikre udfoldelsen af det samlede projekt. Hvis det ikke lykkes, står museet - og publikum - tilbage med en torso, der viser, hvad man kunne have opnået med en tilstrækkelig bevilling i første omgang. Men det er betingelserne i dagens Danmark, og vi har naturligvis så megen tiltro til projekternes værdi og lødighed, at vi tror, at de sidste midler kan rejses på et tidspunkt.

Samarbejdsaftale med Kolding Kommune 2013-2016

Året har været præget af forhandlinger med Kolding Kommune om en samarbejdsaftale for årene 2013-2016 til afløsning af den hidtidige udviklingskontrakt, der udløber med udgangen af 2012.

Museets bestyrelse og ledergruppe forberedte forhandlingen grundigt på et strategiseminar 25.-26. april. Her blev museets nuværende og kommende forhold nøje gennemgået og overvejet, og resultatet af de to dages drøftelser blev det solide grundlag for den nye samarbejdsaftale.

Udviklingen fra ”resultatkontrakt” i 2002 og 2006 over en ”udviklingskontrakt” i 2010 til nu en ”samarbejdsaftale” vidner om en erkendelse af, at forholdet mellem kommune og museum ikke skal være et forhold mellem kontrollerende og udførende, men et positivt samarbejde om løsninger til fælles bedste. Selvom museet er en selvejende institution, så er økonomien afhængig af et substantielt tilskud fra Kolding Kommune. Til gengæld nyder Kolding by godt af museets aktiviteter som byens største turistattraktion.

Den nye aftale, der nu løber fra 2013 til 2016 indeholder to store udviklingsprojekter: En permanent udstilling om dansk sølv og det lokalhistoriske

center i Staldgården. Skeptikere kan anføre, at begge projekter har figureret i tidligere kontrakter, uden at det har ført til synlige resultater. Rigtigt, men denne gang er der håb for, at processen kommer et stykke videre. Bestræbelserne på at rejse midler til sølvudstillingen har været udsat på grund af finanskrisen, men er nu i gang. Og vedr. Staldgården indgår det i aftalen, at en arbejdsgruppe mellem museum, kommune og Staldgårdens ejer, Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme, i løbet af det næste år skal gennemgå og udvikle projektudkastet og opstille en økonomisk ramme som grundlag for den fundraising, der er nødvendig til gennemførelse af så stort et projekt.

Museets udspil indeholder en lokalhistorisk udstilling om Kolding by og omegn fra middelalder til nutid med et tilbagekik også på oldtiden. To væsentlige elementer i den lokalhistoriske udstilling vil være Kolding-koggen og den bevarede Zelle II fra Gestapos aktivitet i Kolding 1943-45, der dog på grund af størrelsen må figurere som selvstændige afsnit. Projektidéerne skal nu bearbejdes bl.a. med henblik på at inddrage de nyeste erfaringer med hensyn til formidlingen af den lokale historie.

Der er mange gode grunde til, at Kolding Kommune og museet skal samarbejde om udvikling af dette store projekt. En museal anvendelse af Staldgården vil genskabe den enhed, der historisk har været mellem slot og staldgård. Projektet vil tilføre midtbyen en væsentlig attraktion i form af den lokalhistoriske udstilling, der vil indeholde det store overblik, men nok så meget de to store enkeltelementer. Tidens interesse for besættelsestiden og de linjer til vores samtid, som den tid tegner, vil tiltrække mange besøgende, og med Kolding-koggen vil Kolding få en ny attraktion af internationale dimensioner. Koggen tegner linjer til middelalderens og renæssancens internationale søhandel, der var med til at befæste den nordeuropæiske åndelige og økonomiske kultur, som vi stadig er en del af. Den vil på linje med Bremerkoggen og flere andre historiske skibsvrag tiltrække betydelig international interesse.

Museet ser med fortrøstning frem til det fortsatte arbejde med udvikling af disse to store projekter. Og i mellemtiden er der fra bestyrelsesseminaret og i samarbejdsaftalen udstukket en række handlinger og initiativer, der også skal gennemføres.

Arkæologi i Kolding Kommune

I forbindelse med den nye museumslov, der trådte i kraft kort før årsskiftet 2012-13, har Kulturstyrelsen ønsket en nyordning af det arkæologiske arbej-

de i Danmark, dels for at fremme forskningen, hvilket er et overordnet mål for hele museumsområdet i den nye museumslov, dels for at reducere antallet af arkæologiske aktører. Sagen var udsendt til høring blandt de arkæologisk ansvarlige museer, herunder Museet på Koldinghus, der afgav et høringssvar med det efterfølgende indhold.

Museet på Koldinghus har sammen med de kulturhistoriske museer i Trekantområdet Danmark og Sydvestjydske Museer i foråret og sommeren 2012 indgået i drøftelser om en kommende fordeling af den arkæologiske opgaveløsning.

Der har i disse samtaler været formuleret forslag til etablering af et arkæologisk samarbejde fra Vesterhav til Lillebælt, måske også involverende Middelfart på Fyn. Et sådant samarbejde ville efter Koldinghusmuseets mening indebære en væsentlig faglig styrke på det arkæologiske område, men samtidig i sig indebære en række andre, naturlige samarbejder på andre tidsperioder.

Da imidlertid et sådant omfattende samarbejde ikke nød fremme hos alle de mulige deltagere, måtte Museet på Koldinghus genvurdere situationen. Museet har som bekendt gennem mange år haft et velfungerende samarbejde med Museum Sønderjylland, der har oparbejdet en faglig ekspertise og et lokalkendskab til Kolding Kommune, som er et vigtigt element i den arkæologiske opgaveløsning. Der er derfor ikke tvivl om, at Museet på Koldinghus i den nuværende situation ønsker at fortsætte samarbejdet med Museum Sønderjylland, et samarbejde der har fungeret godt både med museet og med Kolding Kommunes By- og Udviklingsforvaltning. Ved at fortsætte samarbejdet med Museum Sønderjylland er Koldinghusmuseet sikret, at det arkæologiske personale har det fornødne lokalkendskab, at alle arkæologiske perioder er dækket ind, og at de allerede foretagne registreringer er umiddelbart tilgængelige. Det er Koldinghusmuseets synspunkt, at den bedste opgaveløsning for Koldings borgere og forvaltninger leveres i samarbejdet med Museum Sønderjylland. Desuden er det aftalt med Museum Sønderjylland, at Museet på Koldinghus og dets arkæologiske samling bliver inddraget i de strategier og standarder, der i fællesskab skal udarbejdes for at opfylde Kulturstyrelsens kvalitetskrav til de fem ben (indsamling, registrering, bevaring, forskning og formidling) indenfor den arkæologiske virksomhed i fremtiden.

Den konserveringsmæssige side af samarbejdet er hidtil og vil fortsat blive varetaget i et samarbejde med Konserveringscentret i Vejle.

Det indgår i museets overvejelser, at samarbejdsmulighederne med Museum Sønderjylland og en række af de syddanske museer rækker længere end det arkæologiske. Kolding bys placering på grænsen mellem Kongeriget og Hertugdømmerne har gennem hele historien været af væsentlig betydning for byens og egnens udvikling. Derfor taler også de historiske perioder for, at der søges tætte samarbejdsrelationer mellem museerne på begge sider af Kongeågrænsen og 1864-grænsen.

For Museet på Koldinghus er det afgørende at fastholde den indre sammenhæng i arbejdet med lokalhistorien. Museet ønsker at fastholde og videreudvikle arbejdet med lokalhistorien på tværs af grænsen mellem forhistorie og historie.

Særudstillinger

Museet har i 2012 vist følgende særudstillinger:

16. december 2011-26. august 2012

Poul Henningsens lysdesign 1924-2012

1. oktober 2011-25. marts 2012

Drengestreger. Ole Lund Kirkegaard og hans verden

2. juli-31. juli

Systuen på Koldinghus fremviser sine dragter

11. august - 14. oktober

Silver of the Stars

29. september-17. marts 2013

1001 skatte - De bedste historier fra museets og stadsarkivets samlinger

13. oktober-25. november

Årets sølvmed: Yuki Ferdinandsen

Permanente udstillinger

3. november åbnedes en ny permanent udstilling om Christian 4. på Koldinghus. I mangel af egne originale genstande søgte museet om uddepotering og tilladelse til kopifremstilling hos en række danske kulturinstitutioner, og heldigvis blev alle vores bønner hørt. Helt ekstraordinært lykkedes det at få en aftale med Rigsarkivet om et længere udlån af Christian 4.'s skrivebog fra skoletiden, som begyndte på Koldinghus 23. maj 1583.

Ønsket er, at fortsætte moderniseringen af museets permanente udstillinger

i de kommende år. Udstillingen er blevet til med donationer fra Skibsreder Carsten Brebøls Fond og Udviklingsfonden for Museet på Koldinghus.

Samtidig med udstillingsåbningen præsenterede museet også den første prototype af en computervisualisering, der giver publikum mulighed for at kigge sig omkring i slotskirken på Koldinghus, som den formentlig har set ud ved færdiggørelsen i 1604. Projektet blev realiseret i samarbejde med Institut for arkitektur, design og medieteknologi ved Aalborg Universitet. Det er museets håb, at samarbejdet med universitetet kan fortsætte ud over færdiggørelsen af dette projekt. Også hertil har museet modtaget støtte fra Udviklingsfonden for Museet på Koldinghus.

Museets gæster:

Årets besøgstal blev 112.019, hvilket svarer til besøgstallet for 2011. Ole Lund Kirkegård-udstillingen med tilknyttede skoleaktiviteter tiltrak mange børn og unge, og udstillingen om Poul Henningsens lysdesign trak mange voksne til museet.

Gæsternes samlede vurdering af oplevelsen på Koldinghus er ifølge Kulturstyrelsens Nationale Brugerundersøgelse steget fra 7.9 i 2009 til 8.4 efter 1. halvår 2012. Det flotte resultat er en positiv konsekvens af, at vi har arbejdet målrettet med at hæve gæsternes tilfredshed inden for flere områder:

	2009	2012/1. halvår
Udstillinger	8.0	8.5
Atmosfæren	8.6	9.0
Egnethed for børn	6.8	7.3
Lære noget nyt	7.8	8.5
Udstillingernes emner	7.8	8.4
Udstillingernes præsentation	8.1	8.8
Deltage aktivt	6.0	6.9
Arrangementer	7.4	7.8
Variation i formidling	7.3	7.8
Service og betjening	8.7	8.9
Information i billet salg	8.6	9.2

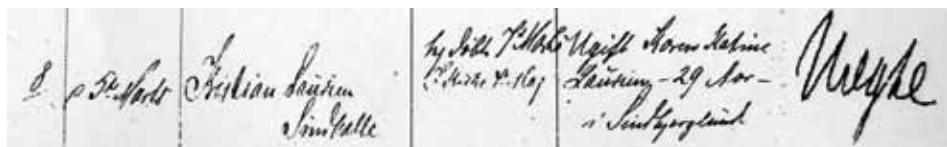
For yderligere oplysninger om Koldinghusmuseets aktiviteter i 2012 besøg museets hjemmeside: www.koldinghus.dk.

Ministeren, der aldrig sov, var født i Sindbjerg

Hvad er det nu for en minister, vil mange sikkert spørge. Ja, han nåede jo ikke at blive særlig kendt, i hvert fald ikke i kraft af sin tid som minister. Nu er Danmark heldigvis ikke kendt for at skifte ministre ud så hurtigt. Men 'Påskekrise' i 1920 var en undtagelse. På grund af uenighed mellem Christian X og regeringen Zahle om, hvor grænsen til Tyskland efter afstemningen den 20. marts skulle gå, afskedigede kongen regeringen den 29. marts. I stedet indsatte han en ny regering under ledelse af sin egen advokat, Otto Liebe, der både var stats- og justitsminister. Som justitsminister blev han den 2. april afløst af Kristian Sindballe. Den 5. april fortrød kongen efter stort pres og trusler om generalstrejke og udnævnte et nyt forretningsministerium, der skulle sørge for at få afholdt et nyt folketingsvalg. Således varede Kristian Sindballes ministertid kun tre dage.

Kristian Sindballe var, som det fremgår af kirkebogen, født den 5. marts 1884 som 'uægte' barn.

Uddrag af kirkebogen.

Navnet Sindballe kommer uden tvivl af, at moderen havde været tjenestepige på 'Sindballegaard', Sindballevej 33. Gårdens ejer, Rasmus Henriksen, var fra 1877 til 1884 enkemand. Allerede i folketællingen 1880 var hun der som mejerske, der var en betroet stilling. Det er desværre ikke lykkedes at finde dokumenter, der endegyldigt beviser faderskabet, så alle aftaler må være sket 'under bordet.'

Drengen kom i pleje hos husmand Jens Engelhard Knop på Bøgballevvej 111. Ægteparret her havde ingen børn selv, og husmandsstedet ligger mindre end to km fra 'Sindballegaard.' Kristian kom i skole i Bøgballev i Øster Snede sogn. Han har været meget velbegavet, ellers var han ikke kommet i latinskole i Horsens og senere på universitetet i København. Rasmus Henriksen har

sikkert hjulpet med det økonomiske. Kristian Sindballe klarede sig strålende. Han blev dr. jur. allerede i 1919 og var fra 1920 til 1949 professor ved Københavns Universitet. Når han blev bedt om at tage ministerposten, har det især været på grund af hans evner som jurist.

Det har ikke været så heldigt for Kristian Sindballe, at han var en del af dette statskup, som mange vil betegne det som. Men ligesom Christian X reddede han sig hurtigt ud af det. Han fik fra 1920 og helt frem til sin død i 1953 den ene store tillidspost efter den anden, både nationalt og internationalt.

F.eks. var han formand for Handelsbankens bestyrelse fra 1931, og fra 1928 formand for den 'Nordamerikansk-Mexikanske Voldgiftskommission'. Han var Kommandør af 1. grad af Dannebrog og Dannebrogsmænd.

Han døde 1. april 1953 og blev begravet i Gentofte.

Kristian Sindballe 1884-1953.

Ole Jørgensen

'Sindballegaard' ca. 1915.

Smidstrup-Skærup Skoles Egnsmindesamlings flytning

Kort efter skolestart 2012 inviterede skolen og repræsentanter fra Egnsmindesamlingen Lokalhistorisk forenings bestyrelse til et møde, hvor det skulle drøftes, hvordan der kunne findes en løsning, så skolens Egnsmindesamling og Smidstrup museums samling kunne blive til en enhed. Der var enighed om at ideen var god, men også at der forestod et stort arbejde med at få alle genstande i Egnsmindesamlingen fotograferet og registreret inden flytningen, samt planlægge genstandenes placering på museet. En overdragelsesaftale mellem skolen og lokalhistorisk forening blev udarbejdet. Denne aftale blev underskrevet ved en reception på skolen d. 9. november 2012. En meget højtidelig dag, hvor de mennesker der startede samlingen og siden har passet den blev mindet og takket.

Torsdag d. 2. maj åbnede vi museet for den nye sæson, efter et stort arbejde med at integrere genstandene fra egnsmindesamlingen i de eksisterende samlinger. Fem elever fra skolens SFO klippede på en gang et rødt bånd over, som symbol på, at samlingerne i Smidstrup sogn nu er forenet i en helhed.

På nuværende tidspunkt er ca. 2/3 af genstandene flyttet. De to samlinger klæder hinanden godt, så det er blevet et endnu mere attraktiv og spændende museum at besøge.

En af de spændende genstande fra egnsmindesamlingen er ”dovendanken” eller budstikken. Stig Ellkier-Pedersen, søn af stifteren af samlingen skoleinspektør S. Ellkier-Pedersen, skriver om budstikkens brug i landsbysamfundet i årbogens første artikel.

Skoleleder Lance Luscombe og museumsformand Metha Lange underskriver overdragelsesaftalen.

Metha Lange

Stouby Lokalarkiv

Efter ca. 17 år i den gamle forskole i Stouby, Vejlevej 103, fik Stouby Lokalarkiv nyt domicil i den gamle skoleinspektørbolig ved Stouby Skole i 2011. Der er meget fine forhold for såvel opbevaring af arkivalier, som for de besøgende i arkivet og arkivfolkene.

Arkivet har jævnligt besøg af 'Onsdagsklubben' fra Ældrecentret i byen: Der har været holdt foredrag om flystørt under 2. verdenskrig i området, ligesom der har været skiftende udstillinger i Stouby Lokalarkiv og i Stouby Multihus.

I 2012 mistede området en af sine lokale perler, nemlig da Fakkegrav Badehotel brændte natten til den 24. november 2012.

Inden branden så Fakkegrav Badehotel sådan ud:

Efter branden så de sørgelige rester sådan ud:

Kl. 2.30 natten til lørdag den 24. november 2012 indløb meldingen til alarmcentralen om, at Fakkegrav Badehotel brændte. Brandvæsenet fra Hornsyld rykkede ud og var på stedet indenfor 10 minutter efter alarmeren indløb. Men restaurationsfløjen med sal, køkken og terrasse stod ikke til at redde, og man koncentrerede sig om at redde kursushuset og værelsesbygningen (det gamle pakhus).

Mogens Dam

Lokalhistorisk Forening for Sønder Bjært Sogn

Vi havde en lidt vanskelig opstart på sæsonen 2012/13, da vi lige før sommerferien havde uindbudte gæster(hackere) på vores EDB-anlæg. Skaden blev udbedret i begyndelsen af september, hvorefter vi igen har fuld fart på.

Foreningens første arrangement var præsentation af bogen Skoleliv i Bjert – fra landsbyskoler til centralskole -. Bogen fortæller om skolelivet i sognet fra den første kirkeskole i 1651 til de tre landsbyskoler efterfulgt af den nuværende centralskole. Bogen indeholder mange billeder. Arrangementet blev afholdt i Sdr. Bjert Centralskoles aula, hvor der var mødt ca. 60 personer. Kolding Kommunes børne- og uddannelsesdirektør Ib Hansen indledte i en humoristisk tale præsentationen af bogen. Herefter fortalte tre medlemmer af redaktionsudvalget og medforfattere af bogen om ideen til og arbejdet med bogen. Herefter gik salget i gang, og der blev denne eftermiddag solgt mange bøger, og efterfølgende er salget gået stærkt i arkivets ugentlige åbningstid. 1. oplag på 350 stk. er udsolgt, og 2. oplag er klar til salg i efteråret 2013. Det var en meget spændende eftermiddag, hvor gæsterne snakkede livligt og udvekslede skoleminder, samtidig med at de nød et glas vin.

Efter udgivelsen af bogen henvendte en lokal borger, der i øvrigt er født i sognet, sig i arkivet med oplysninger til et skolebillede fra 1957 i Agrtrup Skole. Der var godt hundrede børn og lærere på billedet, og han kunnet oplyse navnet på alle – dog med undtagelse af to børn. Men ikke nok med det. Han kunne fortælle, hvor den enkelte elev boede på dette tidspunkt. Det må nok siges, at være én af de bedste ”afleveringer” til arkivet i årets løb. Sådan et skolebillede får pludselig en helt anden og meget større værdi - både nu og for eftertiden, idet et billede med en masse unavngivne personer er knap så interessant. Ja, engang imellem kan det være svært for os arkivledere at få armene ned efter sådan en positiv oplevelse.

I forbindelse med Arkivernes Dag holdt blev der holdt åbent hus og traditionen tro præsenteredes Bjert Kalender 2013, hvis tema i år er industri og håndværk i det gamle Sønder Bjært sogn. Kalenderen indeholder et gammelt billede af tolv virksomheder med et lille indstiksbillede, som det ser ud i dag. Der var 30-40 besøgende, som hyggede sig over kaffen. Der var endog gæster fra Århus, som benyttede lejligheden til at søge oplysninger om gamle

slægter i vort sogn. Det var en god eftermiddag, hvor vi fik udbredt ”det gode budskab”.

Efter et højt aktivitetsniveau i slutningen af 2012 var foreningens første arrangement i 2013 besøg på maskinfabrikken TRESU, der er den største virksomhed i Sdr. Bjert. Virksomheden blev etableret omkring 1970 under et andet navn på den gamle Agtrup Skole, som blev nedlagt i 1957 efter indvielsen af Sdr. Bjert Centralskole. Arrangementet, der var en passende opfølgning på udgivelsen af ovennævnte bog om skolelivet i Bjert, havde – trods flere andre arrangementer i det aktive lokalsamfunds foreninger - en god tilslutning. De ca. 35 fremmødte fik en interessant rundvisning på fabrikken, der beskæftiger ca. 280 medarbejdere. Virksomhedens fællestillidsmand fortalte meget entusiastisk om produktionen, hvoraf langt størstedelen er meget store trykkerimaskiner, der eksporteres til stort set hele verden til dels fra egne salgsselskaber i udlandet. Efterfølgende var virksomheden vært ved kaffe og kage samtidig med, at to medarbejdere – den ene medstifter og tidligere medejer – fortalte om virksomhedens historie og mange små og positive anekdoter, som man kunne more sig over, da mange af de fremmødte kendte en del af de i anekdoterne omtalte personer, hvoraf nogle ikke er her mere. Virksomheden har i dag administrationslokaler i den gamle skolebygning.

Foreningens næste arrangement var et dobbeltarrangement med foredrag

Agtrup Skole ca. 1950 (Foto: Sdr. Bjært Lokalarkiv).

og generalforsamling. Som optakt generalforsamlingen holdt museumsinspektør Lennart Madsen, Haderslev Museum et foredrag – Hvorfor ingen herregårde i Bjert? -. Der var mødt ca. 40 medlemmer til arrangementet, hvor foredragsholderen fortalte, at der rundt i landet var mange hovedgårde og herregårde, men ikke en eneste i Bjert eller for den sags skyld i hele Kolding-området. Det er der en god forklaring på. Derfor tog Lennart Madsen tilhørerne med på en interessant, livlig og entusiastisk rejse, der fortalte om den historiske udvikling i Sønder Bjært sogn fra vikingetiden samt hen over tiden, hvor området hørte under hertugdømmerne og frem til i dag.

Menighedsrådet ved Sdr. Bjert kirke har i vinterens løb arrangeret en sogneeftermiddag, hvor tre af vores forenings bestyrelse holdt et lysbilledforedrag om en byvandring i det gamle Sønder Bjært sogn. Der var en god tilslutning til arrangementet, hvor der med stor interesse blev lyttet til og set billeder af mange forretninger, som for længst er lukket. I vort lille sogn – som i alle andre små samfund - var der jo i gamle dage mange små detailforretninger og mindre håndværk. Det var et par gode timer, som det allerede nu er besluttet at gentage næste år meget et andet område af sognet.

Sæsonens (2012/13) sidste arrangement var en kirkegårdsvandring. Kirkeværgen ved Sdr. Bjert Kirke, Bent Junker-Hansen og John Hansen, der har arbejdet på kirkegården i flere årtier, tager os med på en tur rundt på kirkegården, som med sine gravsteder gemmer på mange spændende historier om lokalsamfundet og dets borgere gennem tiderne. Bent Junker-Hansen fortalte også om hvervet som kirkeværge. De fleste kender begrebet, men de færreste ved formentlig, hvad det dækker over, og hvilke opgaver, der påhviler kirkeværgen. John Hansen fortalte om kirkegården, der er lidt atypisk, idet den ligger på et kuperet terræn, og beplantet med mange store, gamle træer – for mange synes nogen. Det var et spændende arrangement, hvor der deltog ca. 40 af foreningens medlemmer.

I skrivende stund er bestyrelsen ved at lægge sidste hånd på programmet for den kommende sæson (2013/14). Vi kan allerede nu afsløre, at programmet kommer til at indeholde nogle spændende lokalhistoriske arrangementer, bl. a. også en aften, hvor der fortælles om en borger fra det lille samfund ved Kolding fjord i sine unge dage flytter til Afrika, hvor han efter et mangeårigt spændende liv ender sine dage på Karen Blixen's farm i sit elskede Afrika.

Steen Andersen og Christian Holdt

Lokalhistorisk Forening for Sønder Bjært Sogn

Ud af huset og ind på arkivet

Begivenhederne var mange for Vejle Stadsarkiv i 2012. Alt fra ibrugtagningen af nye magasiner, over udstillinger i byens rum til børn og unge på arkivet.

Rejsegilde

Fredag d. 17. februar 2012 holdt Fælles Museumsmagasiner i Vejle rejsegilde på tilbygningen til de eksisterende magasiner fra 2003. Det er museerne og arkiverne i Kolding, Vejle, Fredericia, Middelfart, Horsens, Hedensted og Assens Kommuner, der i fællesskab har udbygget de eksisterende magasiner, som sikrer det helt rigtige klima for opbevaring af bl.a. arkivalier. Bygningerne var klar til at blive taget i brug 1. september 2012, så Vejle Stadsarkiv råder nu over yderligere 5.000 hyldemeter arkivplads.

Skoleelever på arkivet

På arkivet var i marts måned besøg af hele 7. årgang fra Kirkebakkeskolen. Næsten 70 elever og lærere var på læsesalen til en snak om, hvad kommunikation er i et historisk perspektiv.

Lige siden det første ildsted har mennesker udviklet metoder til brug for kommunikation. Det har været røgsignaler, senere kirkeklokker, kanonskud, lys, flag osv.

En travl efterårsuge bød på fire 7. klasser fra Midtbyskolen og en klasse fra EUX Vejle - små 90 elever i alt, til foredrag på arkivet om "Vejle under besættelsen".

Det var ikke krudt, kugler og militærhistorie der var fokus på i foredragene, men på hvad det egentlig betød for krigstidens børn, unge og familier at leve i det tyskbesatte Vejle. Fokus på krigens indgriben i stort og småt i vejlenseres liv. Hvordan oplevede vejlenserne tyskernes magtovertagelse? Hvordan skaffede man en ny kjole til konfirmationen eller nylonstrømper til byturen? Hvordan levede man i hverdag og fest, når mange fødevarer enten var rationerede eller svære at få fat på? Og, hvad med luftalarmerne, bombardementerne, modstandsbevægelsens sabotage og schalburgtagen.

De unge var meget optaget af foredragene. Noget af det fortalte kendte de allerede til fra undervisningen, mens andet var nyt for dem. Vejle Stadsarkivs ofte stærke billeder fra krigen, og de fortællinger, der kan knyttes til billederne, gjorde indtryk.

Historien om Marias Plads

Fredag d. 10. august 2012 blev det første spadestik til en moderne og aktiv bypark på parkeringspladsen med det smukke navn: Marias Plads, taget. Her har der været parkeringsplads siden 1957, men hvordan så der ud før den tid og hvilket liv har udspillet sig i området omkring Marias Plads? Fra d. 10. august kunne alle interesserede se en stor udendørs udstilling om området, som Teknik & Miljø og Vejle Stadsarkiv lavede i fællesskab.

Gennem billeder, tidstavle og tekst gav udstillingen mulighed for at følge pladsens udvikling fra eng til moderne bypark.

For de videbegærlige var der QR-koder med links til uddybende information og et enkelt filmklip fra 1927, da Christian X besøgte amtmanden i Vedelsgade.

Første Verdenskrig på arkivet

Fredag d. 9 og lørdag d. 10. november stod i første verdenskrigs tegn. Små 50 besøgende kiggede forbi arkivet i løbet af de to digitaliseringsdage, som Vejle Stadsarkiv holdt sammen med Vejle Bibliotek og Vejle Museerne. Hele 14 af de besøgende havde materiale med om krigsårene, som de fik hjælp af personalet fra de tre institutioner til at dele med andre på hjemmesiden for projektet.

Af de historier som nu er delt med hele Europa er bl.a. minder om tre brødres krigsdeltagelse, hvoraf kun én overlevede.

På dagene blev udvidelsen af arkivets læsesal med samlingen af lokalhistoriske bøger og tidsskrifter fra Vejle Bibliotek også markeret. Bl.a. tidsskrifterne Boldøjet og Smash findes nu på arkivet til brug for nysgerrige læsere.

Julekalender – nisser på arkivet

Lidt over kl. syv om morgenen d. 17. december 2012 kunne man i radioen høre P4 Trekantens syttende julekalenderafsnit, hvor bibliotekar-detektiverne Hr. Bogmose og Frk. Fnug ledte efter de forsvundne nisser Slem og Uartig på Vejle Stadsarkiv.

Slem og Uartig var på flugt fra Nisseforfølgeren, der HADER nisser... spørgsmålet var, om nisserne kunne findes, var de stadig på stadsarkivet, og kunne julen overhovedet reddes? I forbindelse med optagelserne til årets julekalender var en flok dejlige julebørn fra Vejle Friskole på besøg på stadsarkivet en formiddag i slutningen af november.

Børnene var på en juleskattejagt rundt i arkivets magasiner, kølerum og samlinger, hvor de skulle bruge deres viden, fantasi og samarbejdsevner til at løse opgaver og finde Julemandens særlige arkivæske – der selvfølgelig var fyldt med julegodter.

Søren Knudsen og Glud Museum 100 år

Lykke Olsen: Søren Knudsen – museumsmanden og mennesket.

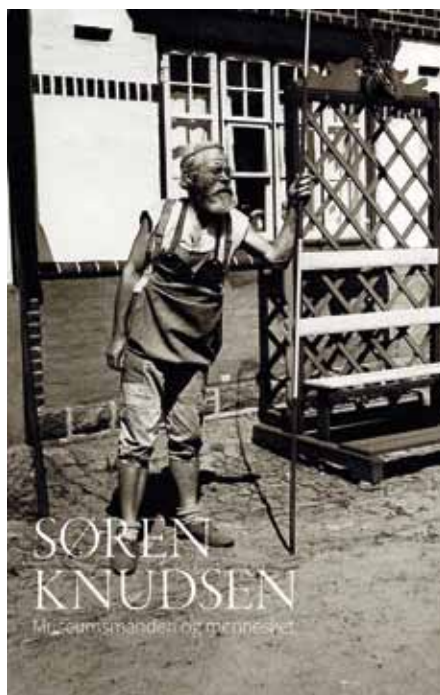
138 sider. Glud 2013. Pris 140 kr.

Sidste år kunne Glud Museum fejre 100-års jubilæum. I den forbindelse blev museumsinspektør Lykke Olsen bedt at skrive en bog om museets grundlægger. Bogen er delt op i fem kapitler, som følger Søren Knudsen (1878-1955) i barndom, på valsen i Europa, museets grundlæggelse, familieliv og stridigheder i såvel privatliv som med Glud Museum og det afsluttende kapitel: "Sørens livsværk og eftermæle". Søren Knudsen voksede op i et fattigt håndværker- og husmandshjem på Glud Nørremark. Han var blot 9 år, da han som datidens børn fra fattige kår, kom ud og tjene. I 1897 kom han i malerlære i Rårup. Efter endt læretid gik Søren Knudsen på valsen i de obligatoriske tre år. Og fik under rejsen et større udblik, end så mange andre samtidige arbejdere og håndværkere, der som regel hele livet igennem forblev i de samme, vante rammer.

I oktober 1903 vendte han tilbage til Glud. Han oprettede i 1904 en tegneskole under Bjerre Herreds Haandværkerforening, samme år hvor han nedsatte sig som malermester. I 1905 blev han gift og i 1906 flytter ægteparret ind i familiens nyopførte hus, han gav navnet Hildesheim. Søren Knudsen var da allerede en mand med faste holdninger. Ægteparret levede spartansk. Søren Knudsen var vegetar, så der blev ikke spist kød i familien. Samtidig med han var han også antiryger og modstander af alkoholiske drikke. For Søren var og blev hele hans liv en evig kamp, med det formål at blive "et bedre menneske". Hans selvopfattelse svingede som et pendul mellem selvros og selvforagt. Glud forblev omdrejningspunktet i Søren Knudsens liv. Her boede han, drev malermesterforretning, grundlagde sit livsværk Glud Museum og udlevede der sine livs kampe.

Baggrunden for at han oprettede Danmarks første landsbymuseum, skyldtes beslutningen i 1911 at nedrive den ældste gård i Glud. Det var en firlænget gård hvis ældste dele gik tilbage til 1662. I 1903 fik han gårdens historie nedskrevet og i ni år senere reddede han stuehuset fra gården for at blive revet ned. For Søren Knudsen stod Rasmus Thomesøns stuehus og andre

gamle huse som ”Bevis vores Forfædres Skønhedssans og Dygtighed.” Dermed var hans livsværk udstukket. Lykke Olsen konkluderer dermed på side 46 i bogen hans pointe således: ”Sørens pointe var klar nok. Danskerne burde bidrage til at bevare og hvis muligt restaurere fortidens genstande mere, end det var sket hidtil. Dermed ærede man sine forfædre og fortalte om deres gerninger, ”thi hvis ikke Sønnen drager Lære af Faderens Erfaringer, vil virkeligt Fremskridt jo ikke finde sted.” Den verden, som Søren beskriver i skriftet, var en tidslomme. Landbolivet var ikke længere sådan, som den gamle gård gav indtryk af.”

Museets stiftelsesdag blev den 5. maj 1912. Søren Knudsen havde da genskabt husets yderstue og bryggers, de mest uændrede siden opførelsen 1662. Der skulle skabes de rigtige stemninger og i husets to øvrige rum viste senere tiders boligindretning. Huset viste dermed en kavalkade af stilhistoriske rum fra 1600-tallet til 1800-tallet. I 1918 opførtes der på Glud Museum et spændhus. I 1920-erne opførtes en smedje fra As, en lade og dele af et fiskerhus fra Bjørnsknude. Bogen beskriver hele vejen igennem Søren Knudsens personlige trængsler. De psykiske problemer, tre giftermål og dertil skilsmisserne. De psykiske problemer medførte tre tvangsindlæggelser på sindssygehospital. I 1930 blev Søren Knudsen sat af som leder af Glud Museum. Men i 1943 som 65-årig blev han igen museumsleder. Museumsforeningen blev opløst, Søren købte museet, og et tilsynsråd på tre personer nedsat. Nye planer blev gennemført, mens han boede alene i Hildesheim, som den gamle og viljefaste kæmpe, han var. Til det sidste trofast over for sin spartanske levevis. Hjemmet, Hildesheim, var uforandret som i 1906 og til hans dødsdag i 1955 uden elektricitet, centralvarme eller rindende vand. Da var lokalbefolkningen museet mere venligt stemt, og sikrede dermed museets fortsatte eksistens. Bogen giver et grundigt indføring i et fascinerende menneskes liv og hans livsværk, Glud Museum.

John Jubler Hansen

Referat af Historisk Samfunds årsmøde 2013

PÅ ÅRSMØDET DEN 4. MAJ 2013 PÅ MUSEET HØJVANG I EGT-
VED KOM FORMANDEN FOR HISTORISK SAMFUND FOR SYD-
ØSTJYLLAND LARS BJØRNEBOE MED SIN SIDSTE BERETNING.

AF JOHN JUHLER HANSEN, FORENINGENS SEKRETÆR

Lars Bjørneboe fortalte om årsmødet i 2012, der fandt sted på Glud Museum, som netop var fyldt 100 år. Årsmødedeltagerne fik en introduktion til museets grundlægger Søren Knudsens dramatiske liv og levned, som også kan erfares i en ny bog om grundlæggeren, som museet just har udgivet.

Efter generalforsamlingen holdt tidl. museumsinspektør Mikkel Vandborg Pedersen et foredrag om folkemuseumsbevægelsen.

Den 18. august afholdtes en særdeles vellykket udflugt til Aabenraa, hvor Kim Furdal gav de 30 deltagere en glimrende indføring i byens historie, huse samt billedsalen på Folkehjem.

Sommerudflugten blev fulgt op af en to dages udflugt til Vestslesvig den 22. og 23. september. Det var en meget fin tur, som blev begunstiget af et smukt vejr og et perfekt arrangement, som Ansager Turist stod for.

Den 22. september mødtes man med en repræsentant for det danske mindretal, som fortalte om mindretallets spændende, men også vanskelige situation.

Den 4. oktober var der reception for årbogen i Spinderihallerne i Vejle. Omkring 30 deltagere var mødt op og hørte redaktøren, Leif Baun, præsentere værket sammen med nogle af bidragsyderne.

Formanden takkede Leif Baun for det store arbejde med årbogen, som kæmper med mange konkurrenter på det historiske område, men foreningens årbog har sin berettigelse som kommunikationsmiddel og inspirationskilde for det lokalhistoriske arbejde på tværs af de enkelte lokalområder.

Årbogen blev Leif Bauns sidste, idet han takkede af som redaktør og blev afløst af et redaktionsudvalg på tre medlemmer.

Den lokalhistoriske inspirationsdag i 2013 blev afholdt på Frivilligcentret Egetoft i Egtved, som var en glimrende og velfungerende ramme for kurset: Billigt og ligetil og så et sted, hvor det er ok, at deltagerne spiste deres medbragte mad.

Der var 41 deltagere, som kunne høre fem foredrag: Per Grau fortalte om kort, Helle Bundesen om retsbetjentarkiver, Kirsten Rykind-Eriksen om skifter og Anker Ravn Knudsen om lokalarkiver. Dagen blev rundet af af Jørgen Thomsen, Odense, der medrivende fortalte om betingelserne omkring lokalarkivarbejdet.

En spændende dag der også viste HSSØ's berettigelse som organisator af arrangementer, der går på tværs af lokalsamfundene.

Siden sidste årsmøde har foreningen været arrangør eller medarrangør af 14 foredrag og andre arrangementer. Der har i flere tilfælde været en overvældende god deltagelse, hvilket nok skyldes foreningens nyhedsbrev og den lokale annoncering.

Vi har lagt vægt på at komme rundt i hele foreningens område og især til de mindre bysamfund, som vi føler en særlig tilknytning til. I den sammenhæng er det utroligt vigtigt at have nogle gode lokale samarbejdspartnere, enten lokalarkiv eller lokalhistorisk forening eller/og det lokale bibliotek. Det sidste rummer den fordel, at de er i stand til at hjælpe os med at udbetale honorarer på behørig vis.

De lokale samarbejdspartnere har betydet, at det som regel har været bestyrelsens repræsentant i området og de lokale samarbejdspartnere, der har bestemt tema og foredragsholder.

Vi har i bestyrelsen drøftet muligheden for at lægge et tema ind i programmet, f.eks. i anledning af jubilæerne i forbindelse med 1814, 1864 og 1914. Bestyrelsen har i den forbindelse afholdt et møde på Koldinghus, hvor Lone Martinsen fortalte om tabet af Norge i 1814 og trak linjerne op for opsplitningen af det multinationale monarki frem til 1920. En tankevækkende historie.

Nyhedsbrevet har fået ny redaktør. Erik Voss har velvilligt påtaget sig opgaven med at samle og udvikle dette vigtige kommunikationsmiddel. Men udviklingen går stærkt, og der er ingen tvivl om, at foreningen fremover også må overveje at være på de sociale medier som Facebook.

Hjemmesiden kører med en udmærket webmaster, som hurtigt foretager de nødvendige ændringer.

Der har været afholdt seks bestyrelsesmøder samt bestyrelsesseminaret på Koldinghus. Formanden takkede de medlemmer af bestyrelsen (og deres ægtefæller!), som beredvilligt har lagt hjem til møderne og ofte også har stået for serveringen.

Han rettede også en tak til Vejle Museum og Vejle Biblioteker for husly og sluttede med at takke sine kolleger i bestyrelsen for godt fremmøde og nogle gode drøftelser.

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at foreningens medlemstal har været dalende de sidste par år. Bestyrelsen har brugt en del tid på at drøfte problemet og mulighederne for at få vendt udviklingen. Men det kræver, at folk får kendskab til foreningen, og det er der vanskeligheden ligger. Formanden var overbevist om, at kunne vi udbrede kendskabet til foreningen, vil nye medlemmer komme i større tal.

Formanden ønskede endelig at rette en stor tak til de afgangende bestyrelsesmedlemmer: Søren Brunbech, der er blevet formand for Byhistoriske selskab i Vejle, Poul Jørgen Ladefoged, der har været med i bestyrelsen i fem år og som især skal takkes for at have skabt den video om Vejle 2006, som foreningen udgav i 2006, og endelig Kirsten Øbro, der har været bestyrelsesmedlem siden 2000. Kirsten har gjort et solidt arbejde både med at organisere foreningens aktiviteter, udflugten til Sydslesvig 2012 og ved korrekturlæsning af årbogen.

Det var Lars Bjørneboes sidste formandsberetning efter at have været foreningens formand i seks år. Han blev behørigt takket af næstformanden, Erik Toftgaard, der fremhævede Lars Bjørneboes iderigdom med mange gode nye initiativer. Formanden havde altid været oplagt og optimistisk, kort sagt en rigtig god formand.

Regnskab for Historisk Samfund for Sydøstjylland

	Driftsregnskab	2012	2011
Tilskud		30.806,39	45.693,00
Gaver fra fonde		20.000,00	20.000,00
Kontingent		105.050,00	89.167,00
Deltagerbetaling		3.056,00	
Salg af DVD		-	823,00
Salg af bøger		7.102,00	9.736,70
Renter		564,06	934,86
** Indtægter i alt		166.578,45	166.354,56
Fremstilling af årbog		85.432,90	89.314,50
Udsendelse af årbog		6.082,00	7.666,52
Digitalisering af årbøger		22.500,00	
Bestyrelsesmøder/møder		2.871,81	4.032,90
Administration		20.217,66	24.034,04
Medlemsmøder/arrangementer		27.752,62	35.566,02
**Udgifter i alt		164.856,99	160.613,98
Årets resultat		1.721,46	5.740,58

Status

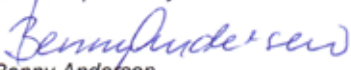
Aktiver

Kasse			
Servicekonto Den Jyske Sparekasse		126.657,84	124.936,38
Kontingentkonto Den Jyske Sparekasse		-	-
Beholdninger ialt		126.657,84	124.936,38

Passiver

Egenkapital:			
Beholdning primo		124.936,38	119.195,80
Årets resultat		1.721,46	5.740,58
Beholdning ultimo		126.657,84	124.936,38

Brædstrup den 6. januar 2013

Benny Andersen
Kassører

Revisionspåtegning:

Foranstående årsregnskab er dags dato revideret. Der er foretaget stikprøvevis bilagskontrol. Beholdningerne og overførslerne fra året før er kontrolleret.

Horsens, den 5. april 2013

Bjørn Købsted

Regnar Staugaard

Bestyrelsen

2013/2014

Erik Toftgaard, formand
Strandvejen 92A
Bredballestrand
7120 Vejle Ø, 75 81 58 56
eriktoftgaard@mail.tele.dk

Arne Bendixen
Vorlundevej 4
7323 Give
75 73 13 08
a.bendixen@get2net.dk

Benny Andersen, næstformand
Egevang 4
8740 Brødstrup
75 75 13 90
hssovejle@gmail.com

Conni Ramskov
Sanderumvej 131
5250 Odense SV
21 69 66 66, job 79 79 10 80
cr@koldinghus.dk

Peter Bjørn Larsen,
kasserer
Søndre Dybbølvej 35
7000 Fredericia
tlf. 75 92 55 86
ulpe7000@hotmail.com

Palle Bruus
Bybækvej 9
7120 Vejle Ø
75 83 21 13
bruus@museth.dk

John Juhler Hansen, sekretær
Sofievej 10, 6. t.v.
7100 Vejle
40 41 60 80
johnjh@aab-net.dk

Erik Voss
Clemensgade 31
6000 Kolding
75 53 04 47 – 51 62 72 11
vosserik@gmail.com

Astrid Fristoft Wandel
Trannisvej 29
6040 Egtved
75 55 20 14
ajwandel@turbopost.dk

Ulla Kellermann
Bjerregade 28, st.
8700 Horsens
75 67 62 22 – 60 63 81 28
ulla.kellermann@gmail.com

Vigand Rasmussen
Svanholmegade 5
7100 Vejle
75 82 26 56
viganddann@gmail.com

Metha Lange
Tiufkærvej 104, Tiufkjær
7000 Fredericia
75 86 01 42
maognj@gmail.com

Denne bog bringer historier og billeder fra det sydøstjyske område,
især det tidligere Vejle Amt.

Bogen kan læses selvstændigt, men den indgår også i en over
100 år lang række af årbøger, der begyndte at udkomme i 1905
under navnet Vejle Amts Årbog.

Udgivet af Historisk Samfund for Sydøstjylland

